

BİDGE Yayınları

Sosyolojide Güncel Araştırma Çalışmaları I

Editör: Prof. Dr. Meryem BULUT

ISBN: xxxx

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 25.12.2024

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

İçindekiler

Modernizmden Postmodernizme Değerler Değişimi.....	4
Damla TOPÇU	4
Postmodern Dönemde Aile ve Çocuk.....	29
İrfan YILDIRIM.....	29
Türkiye’den Nitelikli Emek Göçü İçinde Sağlık Emek Göçü	53
Semra PURKIS	53
Dilek BULUT	53
The Ethical Debate In Bauman's Sociology: In Modern And Postmodern Times.....	123
Erdi AKSAKAL	123
Turkish culture and identity: a social anthropological perspective. Could he be accepted as an anthropologist?	145
Onur HAYIRLI	145
An Examination of Successful Aging Models Based on Individual Differences	171

BÖLÜM I

Modernizmden Postmodernizme Değerler Değişimi

Damla TOPÇU¹

Giriş

Toplumsal yapıda her şeye bir değer atfedilmesi değerleri, başlı başına incelenmesi gereken bir konu haline getirmiştir. Değer kavramı kültürle ilişkili bir kavramdır. Kültürün bir unsuru olan değer, nesilden nesile aktarılan ve toplumdan topluma farklılık gösteren bir özelliğe sahiptir. Değerler aynı zamanda toplumun birliğini, dayanışmasını da sağlayan önemli ölçütlerdir. Kültürü anlamlı hale getiren değerler, içinde yaşanılan zamana, mekâna, teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişmektedir.

Toplumsal değişimler kültürel değişimleri, kültürel değişimler de değerler değişimini beraberinde getirmektedir.

¹ Öğr. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi, Kovancılar Meslek Yüksekokulu, Elazığ/TÜRKİYE, email: dtopcu@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1594-6806

Geleneksel dönemden modern döneme, modern dönemden postmodern döneme geçiş sürecinde toplumsal değişim ve dönüşümlerin etkili olduğu görülmektedir. Çünkü her dönem kendinden önceki dönemden farklı ve teknolojik anlamda daha fazla gelişmişlik göstermektedir. Geleneksel dönemin elle üretimi, modern dönemde fabrikaya, postmodern dönemde robotlarla yahut sanal üretime dönüşmüştür. İnsan gücüne olan ihtiyaç azalmaya başlamıştır. Gelişen teknoloji sosyal ilişkileri de etkilemekte ve aile ve çevre ile olan ilişkiler teknolojik cihazların etkisi altında kalmaktadır. Dolayısıyla her geçen gün her şey değişmekte ve buna bağlı olarak değerler de değişmektedir.

Bu çalışmada değer kavramına yer verilmiş ve modernizm ve postmodernizmin toplumsal değişme ve bazı değerlerle ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Değer Kavramı

Değer kavramı sosyal bilimlere ilk kez Znaniecki tarafından kazandırılmıştır (Aydın, 2011: 93). Değer kavramının birçok disiplin tarafından ilgi konusu olmasından dolayı değer tanımlarının çok çeşitli olduğu görülmektedir.

Değer, Ahmet Cevizci'nin Felsefe Sözlüğü'nde "*Olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguya belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve fiilleri olan özneyle ilişkisi içinde, belli nitelikler yüklemeye belirlenen tavır; öznenin olana, olguya yüklediği nitelik*" karşılığı ile verilmektedir (2005: 432). Gordon Marshall ise Sosyoloji Sözlüğü'nde değeri, "*İnsanların etik ya da uygun davranışlar hakkında, neyin doğru, neyin yanlış olduğu, neyin*

istenilir, neyin alçakça olduğu konusunda taşıdıkları fikirleri gösterir.” şeklinde ifade etmektedir (1999:133-134).

Değer, insanı doğruya, güzele yönlendiren, toplumsal birliği ve devamlılığı sağlayan, yapılan davranışların doğruluğunu ya da yanlışlığını belirleyen ve toplumsal yapı içinde muhafaza edilen inanışlar olarak ifade edilmektedir (Tural, 1988: 15). Aynı zamanda değer, topluma ve kültüre anlam ve değer katan ölçütler olarak ifade edilirken (Fichter, 2001: 143). insanların davranışlarını ve olayların nasıl değerlendirileceğini belirleyen bir kriter olarak da ifade edilmektedir (Aydın, 2011: 93).

İnsan davranışlarının temelinde yer alan değerler sosyolojide önemli bir yer tutmaktadır (Dönmezer, 1990: 254). Sosyolojik manada kapsamlı değer teorisini Talcott Parsons ortaya çıkarmıştır. Parsons, değere işlevsel ve bütünsel bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve değerlerin araştırılması ile insan davranışlarının bütünsel olarak incelenebileceğini belirtmektedir. Parsons, değerleri toplumun bir parçası olarak somutlaştırmaktadır (Korkmaz, 2013: 55-59).

Toplumsal çözümlerin temelinde anomi yer almaktadır. Anomi dönemlerinde toplumun değer yargılarında bir karmaşa yaşandığı ve değerlerin bireylere göre göreceleştigi görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal çözümlerin önüne geçebilmek için değerlerin toplumsal olarak var olma özelliklerini korumaları gerekmektedir. Bu durumda değerlerin toplumsal yapının ayakta kalmasını sağladığı ve bireyler için bir dayanak noktası oluşturduğu görülmektedir (Özensel, 2003:221-222).

Toplumsal yapı içerisinde yer alan ve kontrol mekanizması işlevi gören değerlerin sosyolojik olarak incelenmeleri önem arz

etmektedir (Topçu, 2022: 15). Sosyologlar, değerin kişisel ve özel anlamlarıyla doğrudan ilgilenmemekte (Güngör, 2000: 107), toplumsal değerler ile ilgilenmektedirler (Dönmezer, 1990: 254). Bir toplumun yapısının çözümlenmesinde o toplumdaki kurumların, kültürlerin, rollerin vb. unsurların incelenmesi gerekmektedir. Toplumsal yapıda incelenen bu unsurlar hem toplumsal aktörler hem de değerler tarafından anlam kazanmaktadır. Bu nedenle toplumsal yapı çözümlenmelerinde o toplumdaki değer yargılarının saptanması önem arz etmektedir (Özensel, 2003:222).

Modernizm ve Postmodernizm

Modernizm, yeni bir yaşam şeklini, yeni bir bakış açısını, kültürel ilerlemeyi ifade etmektedir. Modernizm, Ortaçağ'ın kalıplaşmış yaşam biçimine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Modernizm, insanın bağımsızlığı, bilginin evrenselliği, pozitivistlik ve rasyonellik gibi ilkeleri benimsemektedir (Yıldırım, 2009: 381). Modernleşme, sekülerleşme, bireyselleşme, kentleşme, sanayileşme gibi süreçleri ifade etmektedir (Best ve Kellner, 2011: 15). Berman'a göre modernite, bireylere kendini dönüştürme ve serüven vaadi veren mekânsal bir deneyimdir. Kırsal alanlardan göç edenlerin moderniteyi deneyimledikleri mekân kentlerdir. Kentler aynı zamanda modernizmin bir üst anlatısı olarak kültürün meydana geldiği mekânlardır (Arslanoğlu, 1998: 103-104).

Modernleşme farklı şekillerde ifade edilmektedir. Bu farklılıkların yanında ortak özellikleri de bulunmaktadır. Geleneksel tarımsal üretim ve küçük çaplı el sanatlarına dayalı statik yapıdan endüstrileşmiş, kentleşmiş, ulaşımın ve kitle iletişiminin geliştiği, okuryazarlık oranının giderek arttığı dinamik bir yapıya geçiş modernleşmenin ortak özelliği olarak ifade edilmektedir.

Modernleşmenin temel özelliği ise tarıma dayalı toplumdan endüstriye dayalı bir topluma geçiş olarak belirtilmektedir. Uzmanlaşma ve farklılaşma ile birlikte modernleşme, toplumun eski değerlerinden soyutlanarak kendini güncellemesini ifade etmektedir (Aslan ve Yılmaz, 2001: 94). Modern olmak, sürekli olarak insanın kendini aşmasını ifade etmektedir. Modernitenin en önemli özelliği fark yaratan fark olarak öne çıkmaktadır. Modernitenin bu özelliği zaman ve mekân arasındaki değişen ilişkiyi ifade etmektedir (Bauman, 2018: 33-59).

Modernizm, rasyonellik, pozitivistlik ve aydınlanma temelinde kendini ortaya koymaktadır. Modernizmde geleneksellik ve feodalite ortadan kaldırılmaya çalışılmakta ve feodalitenin yerini kapitalizm ilişkileri almaktadır. Modernitenin yeni toplumsal ve siyasal yapıları, grup bağlarını zayıflatırken bireysellik kavramını da ortaya çıkarmaktadır. Modernizm insanın bağımsızlığını savunmaktadır. Modern toplumlar için; insanın bağımsızlığı, kişisel hakların sağlanması ve bu hakların kullanılmasının yasal olarak teminat altına alınması hiçbir şekilde göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir (Karaduman, 2010: 2889). Modernizm geleneksel olan, eski olan şeylere karşı çıkmaktadır. Modernizm, yeniliği hedef edinen ve bunu tüm dünyada yaygın hale getirmeyi amaçlayan bir akımdır. Bireyi ve aklı önemsemekte, bireye değerli olduğunu hissettirmeye çalışmaktadır. Bireyin her şeyi olduğu gibi kabul etmemesini, aklını kullanmasını ve eleştirel davranmasını öngörmektedir.

Postmodern kavramı ise modernite sonrası dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Postmodernitede bilgi ve teknolojinin biçimi değişmekte, tüketim üretimin, imaj realitenin, parçalanma bütünü

yerini almaktadır. Ayrıca büyük anlatılar kabul edilmemekte, popüler kültür yüksek kültürün yerini almaktadır (Avcı, 2007: 87). Postmodernizm, modernizmi kabul etmemeyi, modernizmi terk etmeyi ve modernizmin modern tayin edici görünümünden uzaklaşmayı ifade etmektedir (Featherstone, 2005: 21). Postmodernizm, serbest, refah düzeyi iyi, bireysel olanla ilgilenen bir toplumun ürünüdür (Rosenau, 1998: 33). Lyotard'a göre postmodernizm, modernizmin bir parçasıdır (Lyotard, 1997: 115).

Postmodernizm, sosyoekonomik, kültürel ve ideolojik tarih içinde modernizmin temel düşüncesinin ve uğraş alanlarının işlevsiz hale geldiği fakat yerlerine daha yeni değerler sisteminin konmadığı bir geçiş dönemini ifade etmektedir (Arslan ve Yılmaz, 2001: 100). Postmodernizm, modernizmin meşrulaştırıcı ifadelerine, akılcılığına, büyük anlatılarına karşı çıkmakta ve aklın insanlığın tüm sorunlarını çözemeyeceğini ifade etmektedir. Ayrıca postmodernizm, evrenselciliğe, genel-geçer, objektif bilgi anlayışına ve temelciliğe de karşı çıkmaktadır. Postmodernizm, bilginin göreceliğini ve bağlama bağlılığı vurgulamakta ve akıl, gerçeklik ve bütünlük yerine Wittgensteinci dil oyunlarından bahsetmektedir (Cevizci, 2010: 1269-1270). Lyotard, postmodernizmi üst anlatılara inanmamak olarak ifade etmektedir. Foucault ve Lyotard gibi düşünürler, her şeyin birbirine bağlanmasını ya da temsil edilmesini sağlayacak bir üst dil ya da üst-teori olabileceği fikrini tamamen reddetmektedirler. Postmodernizmde evrensel ve ebedi gerçeklerin var olduğu farz edilse bile bunlar dile getirilememektedir (Harvey, 2014: 60).

Teknolojinin hızla gelişmesi günümüz toplumunu medya toplumu haline getirmiştir. Bu medya toplumu ile ortaya çıkan

değişim ve dönüşümlerin yeni bir postmodern toplum ortaya çıkardığı postmodern kuramcılar tarafından ileri sürülmüştür. Ayrıca bu yeni postmodern toplum çağının, yeni kavramları ve teorileri gerektiren yeni bir tarihsel çağı ve yeni bir sosyoekonomik şekillenmeyi oluşturduğu da ifade edilmektedir. Baudrillard, Lyotard, Harvey gibi postmodern kuramcılar, teknolojik gelişmelerin, yeni bilgi biçimlerinin, sosyal ve ekonomik sistemdeki değişimlerin postmodern toplum yarattığını ileri sürmektedirler (Best ve Kellner, 2011: 16).

Küreselleşme ile meydana gelen değişim ve dönüşümler de postmodern toplumu meydana getirmede etkili olmaktadır. Küreselleşme ve postmodernizm kavramları hemen hemen aynı zamanda ortaya çıkmışlardır. Küreselleşme kavramı, sosyolog Marshall McLuhan'ın 1963 yılında global köy kavramını ortaya atmasına dayandırılmaktadır. Türkiye'de küreselleşme kavramı, 1990'ların ikinci yarısında, iktisadi gelişmeler bağlamında sıkça kullanılan ve giderek diğer sosyal olay ve yaşantılara da yansıyan bir isim olmuştur (Avcı, 2007: 90-91). Küreselleşmeyi büyük dönüşüm olarak gören Bauman, küreselleşmenin devletlerin yapısını, çalışma şartlarını, devletlerarası münasebetleri, kolektif özneliği, kültürel üretimi, gündelik hayatı, ben ve öteki arasındaki münasebetleri etkilediğini belirtmektedir (Bauman, 2019: 11).

Küreselleşme olgusu, bütün dünyayı bir potada eritme süreci olarak ifade edilmektedir. Bir potada eritme sürecinde, kültürel kaynaşmanın, merkeze yönelme hareketinin artacağı ve sınırların ortadan kalkacağı ifade edilmektedir. Küreselleşme, bir taraftan insanların birbirleri ya da müesseseleri ile olan bağlarını kuvvetlendirici değerlerden uzaklaşmalarına neden olurken bir

tarafından da sosyal, ekonomik ve siyasi yabancılaşmayı artırmaktadır (Avcı, 2007: 92). Akışkan modernitede her şey olasıdır ancak hiçbir şeyin kesinliği yoktur. Bauman, akışkan modernitenin şartları altında yaşamayı mayın tarlasında yürümeye benzetmektedir. Herkes her an bir patlamanın gerçekleşeceğini bilmekte ancak nerede ve ne zaman olacağını dile getirememektedirler. Küreselleşmiş bir dünyada, bu durumun evrensellik gösterdiği aşikârdır (Bauman, 2018: 18).

Modernizm ve Postmodernizmde Ahlak

Ahlak, sosyal psikolojinin temel araştırma konularından birini oluşturmaktadır. Toplumsal normların türlerinden biri ahlak normlarıdır. Bu ahlak normlarının öğrenilmesi ve benimsenmesi toplumsallaşma ile gerçekleşmektedir (Güngör, 1998: 23). Sosyologlara göre ahlak, belli bir dönemde belli insan toplulukları tarafından benimsenmiş olan davranış kurallarını ifade etmektedir. Böylece ahlaklı olmanın zamana, mekâna ve toplumlara göre farklılık gösterdiği söylenilebilir. Her toplum içinde bulunan koşullara bağlı olarak kendine özgü bir ahlak anlayışına sahip olmaktadır. Bunun dışındaki ahlaki normlar bireylere zorla kabul ettirilememektedir. Bireylerin görevi toplum tarafından oluşturulan davranış kurallarına uygun hareket etmektir. Toplum tarafından kabul edilen ahlaki normlara uymayanlar ahlakdışı ve anormal kabul edilmektedir (Topçu, 2018: 17-18). Bireysel manada kişi hangi değeri ön planda tutarsa tutsun toplumda ortak olarak önemsenen tek bir değer vardır ki o da ahlaktır (Güngör, 1998: 123).

Giddens, modern dünyada mahremiyetin süreklilik arz eden dönüşümleri üzerine odaklanmaktadır. Modern dünyada mahremiyet ve cinsellik gibi pek çok şey soyutlanmıştır. Bu

soyutlama, modern öncesi toplumlarda mahremiyetten kurtarıcı olsa da bir tür baskıdır. Daha saf mahremiyet ilişkileri yaratmaya yönelik refleksif gayret, daha geniş ahlaki ve etik sorunlardan bağımsız bir bağlamda gerçekleştirilmelidir. Ancak bu modern düzenlemede, insanlar özellikle kadınlar, kendilerini ve başkalarını refleksif olarak inşa etmeye çalıştıkça baskı ile karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle Giddens, cinsel müsamahakârlık veya çoğulculuktan değil, mahremiyet ilişkilerinde daha geniş etik ve ahlaki değişimden yana olduğunu savunmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 555-556).

Horney, modern dönemde normal dışı şeylerin artışını ve çeşitliliğini özsaygının kaybıyla ilişkilendirmekte; modern insanın karakterinde bencil, öfkeli, mükemmelliyetçi özelliklerin giderek belirgin hale geldiğini vurgulamaktadır. İçsel olarak kendini değersiz ve yenilmiş hisseden modern insanın, kendi içindeki eksikliği telafi etmeye çalışırken sürekli olarak maddi kazanç peşinde koştuğu görülmektedir. Horney'e göre bunlar, insanın içinde bekleyen çözülmemiş çatışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve ahlaki bütünlüğün bozulmasında etkili olmaktadır. Ahlaki bütünlük yıkıma uğradıkça yabancılaşmada artmaktadır. Böyle bir durumda kişinin belli bir fikri benimsemesi veya uzun süre duygusal bütünlükle hareket etmesi imkânsız hale gelmektedir. Bu nedenle bu kişiler hırs ve güç kazanma kaygılarında bile derin bir üzüntü ve acı hissetmektedirler. Derinleşen ahlaki parçalanma nedeniyle kişi kendine bakma cesaretini gösterememekte ve özgüveni olmadığı için güç dengelerine göre şekil almayı tercih etmektedir. Modern dönemde kişinin ruhsal dünyasının giderek gerilemesi sonucu yabancılaşma artmaktadır. Kişinin temel değerlerinde yaşamış olduğu kayıpla birlikte ahlaki geri kalmışlıkla

başlayan yabancılaşmada da artmaktadır. Değerlerin kaybı ile modern dönemde toplumsal sorunların kökeni arasında önemli ve yadsınamaz bir bağlantı bulunmaktadır. Bu durum, modernizmin temelde ahlaki bir krizin yaşandığı bir dönem olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Yabancılaşmanın kökeninde yatan ve birçok soruna yol açan ahlaki geri kalmışlık, ancak kişinin kendine dönmesi ve içinde bekleyen ahlaki miras ve değerlerle kendini aşmasıyla ortadan kaldırılabilir. Modern insan, kendinden kaçıp farklı güç dengelerine ve maddi prestij göstergelerine sığınmak yerine kendini gerçekleştirmeyi tercih etmelidir. Tam tersi bir durumda insan, kaybettiği değerleriyle bir kısır döngü yaratır ve kendi türünde yıkıcı eğilimlerini sürdürür (Fırıncıoğulları, 2018: 113-116). Böylece kapitalizmin para kazanma hırsı insanlara bulaşır, insanlar kazanmak uğruna ahlaki normları ihlal ederler.

Jean Baudrillard, postmodern dönemde sembolik değişim gibi gerçek kültürel dünyaların olduğu ilkel toplumlardan, gerçeklikten yoksun, simülasyonlarla dolu günümüz dünyasına geçiş olduğunu belirtmektedir. Simülasyonlar sahte olarak ifade edilmektedir. Simülasyonların bu kadar yaygınlaşmasının nedeni, gerçek ile hayali, doğru ile yanlış arasındaki farkın ortadan kalkmış olmasıdır. Artık hemen her şey gerçek ile hayali olanın bir karışımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Disney World’de her şey hayalidir; insanlar kostümler giyerek gerçeklikten uzaklaşmakta ve önceden hazırlanan senaryolara göre hareket etmektedirler. İnternet ve siber siteler de simülasyondur. İnsanlar gerçek alışveriş merkezleri yerine siber alışveriş merkezlerini ziyaret etmektedirler. Baudrillard bu gelişmeleri hiper-gerçeklik olarak ifade etmektedir. Hiper gerçeklik, gerçekten daha gerçek, tamamen simüle edilmiş olarak

tanımlanmaktadır. Artık aşk, aile yaşamı, modeller, tasarımlar vb. de hiper gerçek bir forma dönüşmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 208-209). Bu durumda postmodern dönemde güzel, çirkin, doğru yanlış, gerçeklik gibi ahlaki değer yargılarının değiştiği söylenilebilir.

Modernizm ve Postmodernizmde Din

Din, “kutsal fikrine dayalı olan müminleri bir sosyo-dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, semboller ve pratikler kümesidir” (Marshall, 1999: 156). Din insanlık tarihi kadar uzun bir tarihe sahiptir. Öteden beri din, insanlığın bir anlam vermeye duyduğu özlemdir. İnsanoğlu, varlığın ilk meydana gelişini ve sonunu izah etmeye çalışırken, akıl aracılığıyla izah edemediği evrensel sorunları dini değerlere yönelerek izah etmeye çalışmıştır. Dinin bir ilkesi olarak inançlar, evrene ve yaşama anlam vermede insanları önemli bir şekilde etkilemiştir. Din, ruhsal boşluğu doldurmuş, ahlaki anlamda insanları kötünden, çirkinden ve yanlıştan uzaklaştırmaya çalışmıştır. İnsanların siyasi yaşamlarında normların ve yönetim şekillerinin belirlenmesinde önemli bir rol de üstlenmiştir (Avcı, 2000: 20-21).

Modernleşme sekülerleşme sürecini de ifade etmektedir. Sekülerleşme modern dönemin önemli bir karakteridir (Okumuş, 2013: 359). Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde sekülerleşmek, “Bilimsel gelişme, rasyonelleşme ve modernleşme ile birlikte dinin bireysel alışkanlıklardan sosyal kurumlara varıncaya dek hayatın bütün boyutları üzerindeki etkisinin azalmasını savunmak” karşılığı ile verilmektedir (TDK, 2024). Sekülerleşmenin etkisi küreselleşme ile başta batı toplumları olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır (Okumuş, 2013: 359).

Modernizm, din bilimlerinde bir akım olarak geleneği sorgulamakta, ona karşı çıkmakta hatta bazen geleneği tahrip etmekte veya değiştirmeye çabalamaktadır (Alıcı, 2017: 48). Gelenekçilere göre insan, dini ibadetleri, ritüelleri, ahlaki normları reddetmekle manevi yükselişe ve doğaüstü gerçekliklere erişememektedir. Bu manevi yükseliş ve doğaüstü güçlere erişim onlara göre dinin kutsal biçimi içinde mümkün olmaktadır. Gelenekçilere göre modern insan, dinin özüne ve şekline önem vermediği için manevi bir kriz yaşamaktadır. Modern Batı düşüncesi, insanı ilahı kaynağından ayırarak tek boyutlu bir makineye dönüştürmüştür. İnsanı tek boyutlu ve parçalı hale getirerek dinsel bağınazlıktan kurtardığını iddia eden modern Batı düşüncesinin aksine insan, belli bir düşünce biçiminin ve duygusal alanın içine hapsedilmiştir. Bu belirsiz, seküler, buyurgan düşünce biçiminin sosyoekonomik, siyasal sonuçları insanları felakete sürüklemiş ve tüm dünyada savaş, açlık, sömürgecilik, küresel ısınma gibi sorunları beraberinde getirmiştir (Yalçın, 2013: 39-42).

Din bilimlerinde postmodernizm, yüksek modernite olarak da ifade edilmektedir. Postmodern düşünce, bilimi baskın ideoloji olarak görmekte ve dinde kesinliği, evrenselliği akla getirecek kuramların ve tanımların tümünü reddetmektedir. Postmodern düşünce dini ve dini olanı anlamak için modern din düşüncesini eleştirel bir şekilde değerlendirmektedir. Modernitede dinin evrensel bir olgu olduğu bir gerçeklik bahşederken, postmodern düşüncede bir anlam ifade etmemektedir. Bu bakış açısına göre evrensellik ve küresellik iddiaları modern düşüncenin bir eseridir. Postmodern düşünce evrensellik ve küresellik yerine, her milletin kendi inanç ve düşüncelerini ifade edebilme hakkının desteklenmesi gerektiğini

savunmaktadır. Bu düşünceye göre farklı kültürler, etnik gruplar, inançlar bir arada özgür bir biçimde huzur ve barış içinde yaşamalıdırlar. Postmodernizm, dinlerdeki kesinliği, mutlaklığı bir problem olarak görürken, etnik, yerel, ekolojik bakımdan çok daha fazla parçacıklara ayrılmış din anlayışına da karşı çıkmamaktadır (Alıcı, 2017: 42-48). Modernizmde soyut insan Tanrı'nın yerine ikamet ederken, postmodernizmde tüm insanlar birer Tanrı haline gelmektedir. Böylece postmodernizmde sonu gelmeyen tekillikler kaosu ve huzursuzluğun artmasına neden olmakta ve postmodernizm bütün hakikatlere, doğrulara ve gerçekliklere karşı şüphe ile yaklaşılması çağrısında bulunmaktadır (Tekin, 2015: 14-15).

Modernizm ve Postmodernizmde Ekonomi

Modernizm, üretim, tüketim, dolaşım alanlarında yeni şartların yaratılmasını sağlamaktan ziyade bu şartlara bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır (Harvey, 2014: 37). Modernite ile zamanın tarihi de başlamaktadır. İnsan ve hayvan gücüne dayalı araçlardan hızlı motorlu taşıtlara geçilmiş ve daha kısa sürede uzun mesafeler kaydedilmiştir. Modernitede hızlı olan kazanır mantığıyla hareket edilmekte ve bu mantık çerçevesinde üretim ve dolaşım da hız kazanmaktadır (Bauman, 2018: 168-171).

Bauman'ın ağır modernite ya da donanım çağı olarak ifade ettiği çağ, giderek büyüyen makinelerin, fabrika alanlarının, sayıları giderek artan fabrika işçilerini çevreleyen uzun fabrika duvarlarının, devasa gemilerin ve lokomotiflerin çağıdır. Ağır modernitede zenginlik ve iktidar toprağa sahip olmak anlamına gelirken, ilerlemek boyutsal ve mekânsal olarak genişleme anlamına gelmektedir. Mekânın gerçek anlamda kontrol edilmesi, zamanın tek

tipleştirilmesi ve koordinasyonu anlamına gelmektedir. Zamanın tek tipleştirilmesi, çalışanların çakılı kalmasına neden olurken, giderek büyüyen fabrika binaları ise ağırlaşan makineleri, emek ve sermayeyi bir arada tutan tutkal görevi görmektedir. Böylece emek ve sermaye olduğu yerde çakılı hale gelmektedir. Bu ayrılamayan emek ve sermaye arasında çatışmada eksik olmamaktadır. Tüm bu durumlar yazılım kapitalizmi ve hafif modernite ile değişmiştir (Bauman, 2018: 172-178).

Postmodernizm, post-endüstriyel toplumu beraberinde getirmektedir. Post-endüstriyel toplumun ortaya çıkması toplumsal yapıyı ve onun bilim ve teknoloji, iş dünyası, ekonomi gibi temel unsurlarını etkilemektedir. Post-endüstriyel toplumla birlikte profesyonellik ve bilgisayar programcılığı ön plana çıkmakta, fabrikaların önemi azalmakta ve mal üretiminden hizmet üretimine geçilmektedir. Aynı zamanda post-endüstriyel toplumda teorik bilginin önemi artmakta ve teorik bilgi, yeniliklerin kaynağı olarak görülmektedir. Nükleer santraller gibi yeni teknolojilerin tehlikelerine karşı önlemler alınarak yeni teknolojiler kontrol altında tutulmaktadır. Post-endüstriyel toplumun kompleksliğini idare etmek için siberetik, oyun kuramı ve bilgi kuramı gibi yeni entelektüel teknolojiler geliştirilmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 192).

Bauman, “Akışkan Modernite” adlı eserinde postmodernizmi akışkan modernite olarak ifade etmektedir. Bauman’a göre ağır modernitenin demir kafes içinde tuttuğu emek ve sermayeden birini hafif modernite kafesten çıkarmaktadır. Ağır modernite, karşılıklı bağların çağı olarak ifade edilirken, akıcı modernite bağların kopuşunu, belirsizliğin, kolayca kaçışların çağı olarak ifade

edilmektedir. Akışkan modernitede büyük dönüşüm yaşanmıştır. Panoptikon’u andıran ağır, kaba gözlem ve gözetleme donanımlarına ihtiyaç kalmamış ve emek bunların dışına çıkmıştır. Sermaye ise omuzlarındaki ağır yükten ve aşırı işletim harcamalarından kurtulmuştur (Bauman, 2018: 181-183).

Post-endüstriyel toplumda bilim insanların ve profesyonellerin sayısının arttığı görülmektedir. Üniversiteler, yeni teknolojileri kontrol edecek uzmanlar yetiştirmek açısından bu toplumda önemli hale gelmiştir. Bu toplumda üretilen ürünlerin çeşitliliğine bağlı olarak tüketim de artmıştır. Böylece tüketim toplumu postmodern dönem için önemli hale gelmiştir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 193). Baudrillard’a göre tüketim kültürü, postmodern bir kültürdür. Bir yaşam projesi haline gelen tüketimle insanlar kıyafetleri, deneyimleri, fiziksel görünüşleri, evleri, mobilyaları, otomobilleri gibi ürünlerle konuşmaya başlamışlardır (Featherstone, 2005: 144-145). Postmodern dönemde tüketiyorsan varsın, ne tüketiyorsan sen O’sunlarla hareket edildiği görülmektedir

Modernizm ve Postmodernizmde Sanat

İnsanlık tarihi boyunca var olan sanat ve sanat yapıtları evrensel bir niteliğe sahiptir. Deneyimlerin bir sonucu olarak meydana gelen sanat yapıtları, çağdan çağa, toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Tezcan’a göre sanat, *“bazı düşüncelerin, amaçların, durumların duyguların ya da olayların deneyimlerden yararlanılarak beceri ve düş gücü kullanılarak anlatılmasına ya da başkalarına iletilmesine yönelik yaratıcı insan etkinliğidir.”* Bir amaç doğrultusunda meydana gelen yapıt, sanat yapıtı olarak ifade edilirken, bu yapıtı yapan kişi de sanatçı olarak ifade edilmektedir (Tezcan, 2011: 1).

Sanat yapıtı üretme çabası her zaman rekabet şartları altında yürütülen bireysel bir çaba olma mecburiyetindedir. Bu nedenle modernist sanat her zaman gizemli sanat olarak var olmuştur. Böylece sanatçı, benzersiz, özgün ve pazarlanabilir bir sanat yapıtı üretmek için yaratıcılığını, sanat için sanat yapmaya adanmışlığını simgeleyen gizemli atmosfere sahip olmuştur. 19. yy. boyunca kültürel ürünlerin metalaşması ve piyasada ticaret meselesi halinde vuku bulması, kültür üreticilerini piyasa türü bir rekabete yöneltmiş, bu da estetik alanda yaratıcı yıkıcılık süreçlerini kaçınılmaz olarak güçlendirmiştir. Her bir sanatçı, sadece ürünlerini satabilmek adına bile olsa, estetik yargının temellerini değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu gelişme, aynı zamanda kendine özgü özellikler taşıyan bir kültür tüketicileri sınıfının oluşmasına da bağlı kalmıştır. Sistem karşıtı ve burjuva düşmanı edebiyatı pek sevmelerine rağmen, sanatçılar gerçek siyasal eyleme katılmak için sarf ettikleri enerjiden çok daha fazlasını ürünlerini satabilmek amacıyla, birbirleriyle ve kendi gelenekleriyle mücadeleye harcamışlardır (Harvey, 2014: 35-36)

Modernist sanatçı, teknolojik gelişmelerin etkilemiş olduğu toplumsal değişiklikleri ve insanlığın giderek daha fazla makineleştiği hakikatini temsil etme gereği duymuştur (Childs, 2010: 146). 1948 yılından sonra modernizm, büyük ölçekte kentsel bir olgu olmuştur. Kentlerin bir anda büyümesiyle, kırsal alanlardan kentsel alanlara yoğun yaşanan göçlerle, endüstrileşme ve makineleşmeyle, mimari alanda dev gibi bir değişimle ve kentsel siyasal hareketlerle rahatsız ve kompleks bir ilişki içinde varlığını sürdürmüştür. Kentleşme ile sosyolojik, psikolojik, teknolojik, siyasal, organizasyonel sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bu sorunlarla başa çıkma konusunda duyulan acil ihtiyaç, modernist hareketlerin

de hızlanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla modernizm kentlerin sanatı olmuş, kendi yerini kentlerde bulmuştur (Harvey, 2014: 39). Postmodernizmle modern sanat anlayışı da değişmeye başlamıştır.

Postmodernizm, yüksek kültür ile popüler kültür arasındaki sınırlarla birlikte sanat ile gündelik yaşam arasındaki sınırları da genişleten kültürel bir tarzdır (Eagleton, 2011: 10). Postmodern mimari geçmişten bölük pörçük unsurları seçerek almakta ve bunları kendi zevkine göre karıştırmaktadır Kentsel dokuyu parça bölük gören postmodernizm, mimarlık ve şehir dizaynı alanında modern mimariden ayrılmaktadır. Mekâna nasıl bakılacağı noktasında postmodernist anlayış modernist anlayıştan köklü bir şekilde kopuş göstermektedir. Modern kent dizayncıları mekânı toplumsal hedefler uğruna şekillendirilecek bir şey olarak ifade ederken, postmodern kent dizayncıları mekânı, çıkar gözetmeyen bir güzellik, toplumsal hedefle mecburi hiçbir bağı olmayan estetik hedef ve ilkelere göre şekillendirilecek bağımsız ve özerk bir şey olarak görmektedirler (Harvey, 2014: 71-84).

Postmodern sanatın amacı, gerçekleşmesi beklenen bir alinyazısını betimlemek değil hayatı doğrulamaktır. Postmodern sanat gerçekliğe bağlı olarak hareket etmemektedir. Postmodernizmin sorunu, gerçekliği keşfetme sorunudur. Postmodern sanatçı herhangi bir sınırlamaya maruz kalmadan sanatını icra etmektedir (Murphy, 1995: 52-57). Bu sınırsızlık postmodernizmde ortaya çıkarılan ürünlerin sınıflandırılması problemini ortaya çıkarmaktadır. Birbiriyle alakasız malzemelerin bir araya getirilmesi ile ortaya çıkan ürünün şiir, müzik, mimari vb. şeklinde sınıflandırılması güçleşmektedir. Bu nedenle disiplinlerarası kavramı bu karmaşıklığı ortadan kaldırma için

geliştirilmiş bir kavramdır. Böylece postmodernizm, modernizmin derinlik modellerinin karşısına metinsel oyunlar koymuş ve metinlerarası denilen yaklaşımla derinliğin yerine yüzeyi ya da çoklu yüzeyleri koymuştur (Bal, 2014: 124).

Postmodern yazarlar mimarlığın insanlar için değil sıradan insanlar için yapılması gerektiğini belirtmektedir. Her kentsel çevrede görülen cam gökdelenler, beton bloklar, çelik kalaslar ve her türlü ornamentasyonu suç, her türlü bireyciliği aşırı duygusallık, her türlü duygu, coşku ve sembolü zevksizlik gibi gören anlayış, yerini ornamentasyonlu yüksek bloklara, taklidi ortaçağ meydanlarına ve balıkçı kasabalarına, yenilenmiş fabrika ve ambarlara ve yeniden kullanıma kazandırılmış her türlü çevreye bırakmıştır. Bütün bunların hepsi daha doyurucu bir kentsel çevre meydana getirmek için yapılmıştır (Harvey, 2014: 55).

Değerlendirme ve Sonuç

Toplumsal değişimlere bağlı olarak toplumların yapısının değiştiği geleneksel dönemden modern döneme, modern dönemden postmodern döneme geçilerek sosyal, ekonomik, kültürel değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Bu çalışmada ahlak, din, ekonomi ve sanat değerlerinden hareketle modernizm ve postmodernizm bağlamında değerler değişimi anlaşılmaya çalışılmıştır. Modern dönemde insanın manevi dünyasının giderek gerilediği, yabancılaşmanın arttığı ve ahlaki bütünlüğün zayıfladığı görülmektedir. Postmodern dönemde ise doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi değer yargılarının değiştiği, simülasyonlarla dolu bir risk toplumunun, gerçekten daha gerçek olan hiper-gerçekliğin ortaya çıktığı görülmektedir.

Toplumsal yaşamda dinin etkisinin ortadan kalkmasını ifade eden sekülerleşmenin, modernizmle birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Modernizm düşüncesi insanı ilahi kaynağından koparmakta ve insanı tek boyutlu bir makine haline getirmektedir. Modern Batı düşüncesinin seküler düşünce sisteminin toplumları olumsuz etkilediği ve bu dönemde dinin politik bir boyut kazandığı da görülmektedir. Postmodernizm düşüncesi ise dinde mutlaklığı, kesinliği, evrenselliği reddetmektedir. Postmodernizm bütünlükten ziyade parçalanmışlıklara önem vermekte ve bu nedenle etnik, ekolojik ve yerel açıdan parçalara bölünmüş din anlayışını savunmaktadır. Postmodernizm her şeye şüphe ile yaklaşılmasını savunurken, gerçeğin yerini de yorum almıştır.

Modernizmle birlikte geleneksel dönemde elle ve hayvan gücüyle yapılan üretimden makine üretimine geçildiği görülmektedir. Modern dönem bu nedenle donanım çağı olarak da ifade edilmektedir. Makineleşmeyle birlikte zamanın tarihi de başlamıştır. Böylece çok kısa sürede çok daha fazla üretim yapılarak birçok yere ulaştırılmıştır. Ancak bu durum zamanın tek tipleştirilmesini ve çalışanların olduğu yerde çakılı kalmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde para kazanmanın tek amaç haline geldiği, emek ve sermayenin bir kafesin içine sıkıştırıldığı ancak postmodernizmle birlikte emek ve sermayenin ayrılmaya başladığı görülmektedir. Böylece emek, gözlem ve gözetleme donanımlarının dışına çıkarılmıştır. Postmodernizmle post-endüstriyel topluma geçilmiştir. Post-endüstriyel toplumda profesyoneller ve bilim insanları ön plana çıkmıştır. Bu nedenle üniversiteler bu dönemde yeni teknolojileri kontrol altında tutacak uzmanları yetiştirmek için oldukça önemli hale gelmiştir.

Postmodernizmin tüketim toplumunu da beraberinde getirdiği görülmektedir. Postmodernizmde yeni mekânlar alışveriş merkezleri olmuştur. Bunların yerini de siber alışveriş merkezleri almıştır. Artık internet aracılığıyla alışveriş yapılmakta ve zaman kavramı ortadan kalkmaktadır. “Tüketiyorsan öyleyse varsın” tüketim toplumunun sloganı olmuştur. Dolayısıyla postmodernizmle siber topluma ve siber kültüre geçildiği görülmektedir.

Modern dönemde rekabet önemli olduğu için sanatın da gizemli sanat olduğu görülmektedir. Sanatçılar özgün sanat yapıtları ortaya koymak için yaratıcılıklarını, sanat için sanat yapmaya adanmışlıklarını gizemli tutmuşlardır. Bu durum bireysel bir sanat anlayışını da beraberinde getirmiştir. Donanım çağında insan daha fazla makineleştiği için modernist sanatçılar insanın makineleşmesini temsil etme gereği duymuşlardır. Makineleşme ve kırdan kente göç ile birlikte modernizm kentsel bir olgu olmuş ve kent sanatı haline gelmiştir. Postmodernizm ise sanat ile gündelik yaşam arasındaki sınırları belirsizleştirmiştir. Yüzeysel, merkezsiz, temelsiz bir sanat anlayışı benimsenmiştir. Sanatta toplumsal hedeflerin yerine bireysel hedeflerin dikkate alındığı ve müşterilerin zevklerine göre mimari şekiller meydana getirildiği görülmektedir. Ornamentasyonun suç, her türlü duygu, zevk ve coşkunun zevksizlik olarak görüldüğü anlayıştan, ornamentasyonlu yüksek bloklara, eski yapıları yeniden kullanıma kazandırma anlayışına geçilmiştir. Postmodernistlere göre bütün bunlar daha doyurucu bir kentsel çevre için yapılmıştır. Postmodern sanatçının sanatını icra ederken herhangi bir sınırlamaya maruz kalmadığı görülmektedir. Bu sınırsızlık sanat yapıtlarının sınıflandırılmasını güçleştirmiştir.

Görüldüğü gibi toplumsal değerler, toplum yapısının değişmesine bağlı olarak (geleneksel, modern, postmodern) zaman içinde değişime uğramaktadırlar. Ahlak, din, ekonomi ve sanat gibi değerlerde toplumsal değişimlerin etkili olduğu görülmektedir. Geçmişte değer atfedilen şeylerin zaman içinde mecburi ya da serbest olarak değiştiği/değiştirildiği ifade edilebilir. Teknolojik gelişmelerle ekonomi ve sanat alanı iyi bir seviyeye gelmiş ve insan maddi anlamda bir doygunluğa ulaşmış olsa da manevi anlamda doygunluğa ulaşamayan insanın sağlıklı kararlar veremeyeceği, ahlakdışı davranışlar sergileyeceği umumiyetle ifade edilebilir.

Kaynakça

Alıcı, M. (2017). Çağdaş Din Bilimleri Metodolojisinde Modernizm-Postmodernizm Çalışmaları. *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(12), 35-49.

Aslan, S. ve Yılmaz A. (2001). Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 93-108.

Aslanoğlu, R. A. (1998). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Asa Kitabevi.

Avcı, N. (2000). *Türkiye’de Modernleşme Açısından Din Kültür Siyaset (1839-1960)*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Avcı, N. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik: Bir Değerler Sosyolojisi Denemesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Aydın, M. (2011). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.

Bauman, Z. (2018). *Akışkan Modernite* (3. Baskı). Sinan Okan Çavuş (Çev.). İstanbul: Can Yayınları.

Bauman, Z. (2019). *Kimlik* (2. Baskı). Mesut Hazır (Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

Best, S. ve Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori: Eleştirel Sorgulamalar* (2. Basım). Mehmet Küçük (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cevizci, A. (2010). *Felsefe Tarihi* (2. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.

Childs, P. (2010). *Modernizm*. Vural Yıldırım (Çev.). Ankara: Sitare Yayınları.

Dönmezer, S. (1990). *Sosyoloji* (10. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları* (2. Basım). Mehmet Küçük (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (2. Basım). Mehmet Küçük (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fıncıoğulları, S. (2018). Çağın Hastalığı: Yabancılaşma ve Ahlaki Bütünlük İlişkisi. *Karadeniz Dergisi*, (38), 103-116.

Fichter, J. (2001). *Sosyoloji Nedir?* (5. Baskı). Nilgün Çelebi (Çev.). Ankara: Atilla Kitabevi.

Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar: Ahlak Psikolojisi, Ahlaki Değerler ve Ahlaki Gelişme* (2. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin Durumu* (7. Baskı). Sungur Savran (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. *Journal Of Yaşar University*, 17(5), 2886-2899.

Korkmaz, A. (2013). Değerler Sosyolojisi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(14), 51-78.

Liotard, J. F. (1997). *Postmodern Durum* (2. Baskı). Ahmet Çiğdem (Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınhay-Derya Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Okumuş, E. (2013). Modern Dünyada Dindarlığın Direnişi. *Modernizm ve Gelenekselcilik Arasında Din* içinde (359-396). Şamil Öçal ve Cevat Özyurt (Ed.). Ankara: Hece Yayınları.

Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239.

Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, (2. Baskı). Irmak Tuna Howison (Çev.). Ankara: De Ki Yayınları.

Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları*. Himmet Hülür (Çev.). Ankara: De Ki Yayınları.

Rosenau, P. M. (1998). *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*. Tuncay Birkan (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Tekin, M. (2015). Postmodernizmin “Din” Sorunu”. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 7-24.

Tezcan, M. (2011). *Sanat Sosyolojisi Giriş*, Ankara: Anı Yayınları.

Topçu, D. (2022). *Türkiye’de İç Göç ve Toplumsal Değerler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Topçu, N. (2018). *Ahlak* (13. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.

Tural, S. K. (1988). *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK). <https://sozluk.gov.tr/>
(Erişim Tarihi: 29.11. 2024).

Yalçın, Ş. (2013). Gelenekselci Ekol'de Akıl Hikmet ve Bilim. *Modernizm ve Gelenekselcilik Arasında Din* içinde (35-50). Şamil Öçal ve Cevat Özyurt (Ed.). Ankara: Hece Yayınları.

Yıldırım, M. (2009). Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 380-397.

BÖLÜM II

Postmodern Dönemde Aile ve Çocuk

İrfan YILDIRIM¹

Giriş:

Aile toplumda önemli rol oynayan bir kurum olması hasebiyle sosyolojinin temel ilgi alanıdır. Öyleki sosyoloji alanında öne çıkmış, ama aile ile ilgili saptamalarda bulunmayan düşünür yoktur. Son yarım asırda iletişim ve ulaşım alanında yaşanan hızlı gelişmelerle birlikte toplumsal bir çözülmenin yaşandığı sosyal bilimcilerin, özellikle de sosyologların ortak fikridir. Sosyal bilimciler aydınlanma ve sanayileşme ile başlayan modernizmin 1970’li yıllara kadar damgasını vurduğu görüşündedirler. Hemen sonrasında ise postmodern dönemin başladığı yönünde görüşlere sahiptirler. Postmodernizmi modernitenin kontrolden çıkmış bir hali olarak gören Giddens’le birlikte Habermas, modernitenin devam

¹ Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Şırnak/Türkiye, Orcid: 0000-0001-9949-7667, yldirmirfann@gmail.com

ettiğini ve postmodernizmin ise onun tamamlanmamış bir proje olduğunu belirtmektedir. Bunlara ilave olarak Bauman ise ilgili dönemin modernitenin akışkan bir hali olduğu iddiasındadır (Mutlu, 2020:213). Postmodern dönem daha çok belirsizlik ve çoculculuğun öne çıktığı bir dönem olduğu yönünde ortak bir kanaat söz konusudur.

Bu dönemde aile kurumu ve çocuğa bakış açısı elbette önem arz etmektedir. bu doğrultuda çalışmanın ilk kısmında postmodernizm teriminin tanımlanmasına çalışılacak ve bu dönemin belirgin özellikleri üzerinde durulacaktır. Sonraki bölüm postmodern süreçle birlikte ailenin bu dönemde yaşadığı yapısal ve ilişkisel değişimlerin neler olduğuna değinilecektir. Ardından postmodernizm dönemde çocuğun konumu ele alınacaktır. Kısacası bu çalışma postmodern dönemle birlikte ailenin nasıl değişip dönüştüğü ve çocuğa yönelik bakış açısının nasıl farklılaştığı irdelenecektir.

1.Postmodernizm ve Postmodern Dönem

Marx ve Weber döneminden itibaren sosyal teorisyenler tarafından kavramsallaştırılan modernite, Orta Çağ'ı ve feodalizmin çöküşünü izleyen Batı tarihinin bir dönemidir. Bu dönemde gelenek ve cemaatçiliğe dayalı toplumlar "bireyselleşme, sekülerleşme, endüstrileşme, kültürel farklılaşma, metalaşma, kentleşme, bürokratikleşme ve rasyonalizasyon süreçleriyle dönüştürülmüştür ve bunların tümü birlikte modern dünyayı oluşturmuştur" (Giddens, 1990). Bu dönem, küresel düzeyde gerçekleşen gelişmeler sonucu yerini postmodernizme bırakmıştır.

Postmodern terimi ilk olarak Arnold Toynbee tarafından 1939 yılında kullanılmıştır. Günümüzde postmodern kavramı üzerinden tartışmalar devam etmekte ve birbirinden farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Modernizmin yeni bir yüzü olduğunu idda edenlerin yanında modernizm sonrası döneme işaret ettiğini belirtenler de bulunur. Örneğin Habermas modernliği tamamlanmamış bir proje olarak görmekte dolayısıyla postmodern dönem ayırımını kabul etmemektedir (Yavuz & Zavalsız, 2015). Onu, daha çok bir modernlik eleştirisi şeklinde ele almak mümkündür. Başlangıç dönemi belirsiz olsa da genellikle 2.Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın yeni bilgi üretmede tıkanması ve modernizme duyulan sarsılmaz inancın zedelenmesiyle yeni bir döneme girilmiştir. Özellikle modern bilimde öne çıkan teori ile toplumsal gerçeklik arasında baş gösteren çelişkiler postmodernizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Postmodernizmin ortaya çıktığı ilk alan edebiyattır, akabinde felsefe, güzel sanatlar alanlarında da yeni ve farklı eğilimler baş göstermiş, zamanla hayatın her alanına sirayet etmiştir. Bu dönemle birlikte modernizme ait tüm olgular sorgulanmaya başlanmış, tektipleştirici tüm yapı ve sistemlere itirazlar geliştirilmiş ve çoğulculuğa dayalı bir eğilim öne çıkmıştır. Modern dönemde ötekileştirilerek unutturulmaya çalışılan tüm değerler gün yüzüne çıkarılmıştır. Geçmiş dönemlerdeki olay ve olgulara özlem duyulmuş farklılıklar öne çıkarılmış, farklı ve ara renk olarak konumlanan değerlerin de önem kazandığı yeni kimlik tanımları kabul görmeye başlamıştır. Modernizmin öne çıkardığı kuşatıcı ve genelleyici ilke ve değerler aşınmış, parçalanmışlık ve farklılık içeren bakış açıları benimsenmiştir. Modernizmin ilerleme ve

refahın sağlanması gibi kutsallarını bir kenara atarak her şeyi tartışmaya açmıştır (Yavuz & Zavalı, 2015:132).

Modern dönemde rasyonalite ön planda olmuş, insan aklına aşırı güven duyulmuş ve aklın her şeye çözüm geliştirebileceği, doğru olana götüreceği varsayılmıştır. Postmodern dönemle birlikte hiçbir şeyin net olmaması sebebiyle kesin de olamayacağı kanaati meydana gelmiştir. Lakin duygu ve düşüncelerin iç içe olduğu, belirsizliğin her yanı kapladığı düşüncesi ağır basmıştır. Diğer taraftan modernizmde belirgin şekilde ağır basan kitle kültürü, kitle üretimi, kitle tüketimi gibi olgular postmodern dönemde tüketimin emrine girmiştir. Bu dönemde yerel kimlikler ulusal kimliklerin önüne geçmiş, aklın yerini arzu ve istekler almıştır. Bununla bireyin yitirdiği benliğini yeniden kazanabileceği, özerkliğini elde edeceği düşünülmüştür.

Tanımlanması hiç de kolay olmayan postmodernizm, büyük fikirler hakkında genel teoriler üretmek yerine küçük birimlerin "yakından okunması" ile karakterize edilir. Postmodern, ayrıntılandırmaya, eklektizme, süslemeye ve kapsayıcılığa eğilimlidir; mutlak bir gerçekliğin varlığını reddeder ve insanın ilerlemesi kavramından derin bir şekilde şüphe duyar. Çağdaş aile yaşamını yeniden şekillendirme yönündeki mevcut devam eden çabayı postmodern aile olarak tanımlarsak, böyle bir tanım, postmodern sanat ve edebiyat tanımından gelen çağrışımları beraberinde getirir. Bu alanlarda postmodern terimi, bilindik bir faaliyet örüntüsünün sonunu ve faaliyetleri belirsiz ve anlamları ve çıkarımları henüz iyi anlaşılmamış yeni çaba alanlarının ortaya çıkışını işaret eder. Bu nedenle, postmodern dönem belirsizlik, güvensizlik ve şüphe ile karakterize edilir (Stacey, 1990).

Sosyal ve kültürel değişim, giderek sadece hızlanmanın değil, aynı zamanda toplumun bir dönüşümü, postmodernin yerini alan bir kesinti olarak görülmeye başlandı. Bu açıklamalar arasında vurgu farklılıkları vardır. Postmodernizm, esasen kültürel bir olgu olarak tanımlanmakta ve algıları, çatışan düşünce biçimlerini ve göreceli değerleri karakterize etmektedir. Postmodernite, modern toplumun düzenli örgütlerinin ve kurumlarının, değişken ve koşullu davranış kalıplarının baskın olduğu daha güvencesiz düzenlemelerle yer değiştirdiği yapısal bir durum olarak tanımlanabilir.

Mills (1959) postmodern dönemi, ekonominin istihdamı ağır sanayiden sendikasız büro, hizmet ve yeni endüstriyel sektörlere kaydığı bir dönem olarak tanımlar. Bu süreç, çokuluslu şirketlerin yükselişini, sosyal refah sistemindeki sıkıntıları ve insan özgürlüğünde ve seçiminde gerilemeyi öngörür. O zamanlar, insan ailesinin dünya tarihindeki bu yeni döneme nasıl tepki vereceği ve nasıl uyum sağlayacağı merak ediliyordu.

Küresel köy denilen dünyanın en uzaktaki yerleşim yerlerinde bile artık Batı'nın son haberlerini ve yaşam tarzlarını getiren uydu çanaklarıyla dolu. Bu geçirgenlik, dünya genelindeki orta sınıfın standartlarında, değerlerinde ve yaşam tarzlarında büyük bir tekdüzelik yaratmaktadır. Boston, Lagos, Peşaver, Bangkok, Tokyo ve Taşkent'teki orta sınıf aileler, çocukları için aynı türden oyuncağı satın almak zorunda hissetmektedir. Birbirinden farklı dijital oyunlarla, bu çocuklar anında birbirleriyle evlerindeymiş gibi hissedebilmektedir. Bu geçirgenlik ayrıca yoksullardan hak mahrumiyetinin boyutunu gizlemeyi imkânsız hale getirmektedir. Fiziksel mesafe, fiziksel engeller ve sosyal engeller tarafından insanlar arasında dayatılabilecek ayrımları azaltmanın yanı sıra,

elektronik iletişim ve diğer medya, radyo söyleşi programları, tavsiye köşeleri, elektronik posta, bilgisayar ilan panoları ve ticari olarak sağlanan danışmanlık ve diğer kişisel hizmetler aracılığıyla anonim yakınlığı da teşvik eden yönleri sahiptir. Bu nispeten anonim ve anında yakınlık, belirli sayıdaki adımlı programlar ve benzeri öz yardım hareketleri aracılığıyla hiçbir ismin anılmadığı anonim yüz yüze sosyal destek için yeni bir temel haline geldiğini göstermektedir. İşyerinde kreş, kişisel bilgisayarlar, evde çalışmaya izin veren elektronik iletişimler ve daha yüksek meslek sınıfları için tanımlanmış bir çalışma gününün olmaması, işyeri ile ev arasındaki sınırları giderek bulanıklaştırmaktadır. Zira postmodern dönemde iş alanı çoğunlukla ev olmuştur, işlerin internet üzerinden görülmesi işlerin eve taşınmasını veya evden iş yapılmasını beraberinden getirmiştir. Sabit işte devam edip emekli olmak postmodern dönemde güçleşmiş ve birden fazla işi tecrübe etmek veya part-time iş yapmak rağbet görmeye başlamıştır. İşler, home-ofiste görüldüğünden düzensiz, kesik kesiktir; çoğunlukla istikrarsız ve kararsızlık içerir.

Küreselleşmeye doğru yoğun adımların atılması esasen postmodern dönemin de başlangıcını teşkil etmektedir. Zira bu dönemde yaygınlaşan internet ve televizyon gibi teknolojik araçlar sayesinde iletişimler sıklaşmış, bilgi aktarımı kolaylaşmış, farklı coğrafi bölgelerdeki insanlar birbirleriyle iletişime geçmiş, ötekini kültüründen ve değerlerinden haberdar olmuştur. Mantalite olarak postmodernizm, batı medeniyeti ürünü olarak sanayileşme, kentleşme, faydacılık, evrensel ahlak anlayışı, modern özne ve bireyselleşme karşıdır. Zira bu yaklaşıma göre dünya sadece nesnelerden ibaret olmayıp bizim onlara yüklediğimiz anlamlardan

da oluşmaktadır. Bu sebeple farklı bakış açılarına ve yaklaşımlara kapı aralanmıştır. Ayrıca bu dönemde zaman ve mekan ayrışmasına gidilmiş, insanların bu olgulara bağlılığı azalmıştır (Yavuz & Zavalı, 2015:133).

Postmodern dönemin belirgin kırılma noktalarından biri kimliğe yönelik algıda yatar. Öyle ki modern toplumda bireyin kimliği öteki üzerinden tanımlanmış veya birey kimliğini ötekiyle ifade etmeye yönelmiştir. Bu yaklaşım ötekinin dışlanmasını beraberinde getirmiş, güçlü konumda olanların avantajlı olmasına yol açmıştır. Ancak postmodern dönemle birlikte modern birey özgüvenini yitirmiş ve kimlik krizine girmiştir. Bu sebeple de değersiz kılınan ve yabancılaştırılan ötekiler üzerinden kimlik tanımlamalarına karşı çıkmıştır. Kısacası önceki dönemin değerlerini yıkarken düzensizliği, belirsizliği, parçalanmışlığı ve disiplin karşısında esnek olmayı savunmuştur.

Modernizmin en büyük hedeflerinden biri tektipliği ve bütüncül olmayı öngören homojen bir toplum yaratmak olmuştur. Oysaki postmodernizm dışlanmış ve yabancılaştırılmış kimlikleri, marjinal grupları, alt kültür ve kimlikleri içeren farklı kesimlerin haklarını savunmuştur. Dezavantajlı konumdaki bu toplumsal kesimlerin haklarını savunmalarına izin vermiştir. Postmodernizmin iddiasına göre modernizm insanı mutlu etmemiştir, eşitliğin olmadığı bir düzen kurmuştur. Bu yüzden modern dönemde homojenleşen kimlikler bu dönemde heterojen hale gelmiş ve çeşitlilik zemininde kimlikler inşa edilmiştir (Yavuz & Zavalı, 2015:139).

İletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi postmodern dönemde mekân ve zaman algılarını değiştirmiş ve yeni kültürel dünyalar yaratmıştır. İsteddiği kimliğe bürünme imkanı bulan insanlar aynı anda birden fazla kimlikle var olmaya yönelmiştir. Hızla değişen birey çabuk sıkılan ve elindekiyle mutlu olmayan, daha fazlasını ve daha yenisini talep eden tatminsiz bir ruh haline sahip kişiliklere dönüşmüştür. Aradığı mutluluğu tüketmek üzerinden elde etmeye çalışan, sadece tüketmek için tüketen bireyler ortaya çıkmıştır.

Modernizmin bir sonucu olarak, çevre savunucuları tüketici yaşam tarzlarının küresel kaynakları kullanma oranının sanayileşmiş ülkeler için sürdürülemez ve az gelişmiş ülkelere devredilemez olduğu konusunda iyi belgelenmiş bir dava ortaya koymaktadır. Son bilimsel keşifler, örneğin orta sınıf aile yaşam tarzlarının teknolojik temeli olan kimyasal gübrelerin, pestisitlerin, herbisitlerin, plastiklerin ve deterjanların rutin kullanımının hem yaban hayatının hem de insanların üreme yeteneğini önemli ölçüde bozabileceğini göstermektedir. Ayrıca, kadınlık hormonu östrojenin normal etkilerini patolojik olarak değiştiren veya artıran çok çeşitli kimyasallar yoluyla nörolojik bütünlüğü bozabileceğini ortaya koymaktadır (Raloff 1994). Derin bir karamsarlık, ihtiyaç duyulan değişikliklerin modernist teorilerin anladığı şekliyle ekonomi ve insan doğasının kurallarına aykırı olduğu algısından kaynaklanmaktadır. Postmodern yaklaşım ise gerçekliğin yeniden gruplandırılması veya yeniden inşası için yeni temel yapılar ve yeni paradigmlar üzerinden ele alır. "İlerleme" kelimesini, küresel bir perspektifte görülen yaşam kalitesinin çeşitli yönlerinde iyileştirme elde etmeye yönelik ve bunda başarılı olan yeniden inşa olarak görmek mümkündür. Böyle bir yeniden inşa süreci, eski öncüllere

dayalı yeni sonuçlardan ziyade, dünyaya bakılan yeni mercekler üretir.

Postmodern ilerleme, gerçekliğin toplumsal inşasına katılmak için eski gerçeklik yapılarından sürekli, devam eden bir "çıkış" gerektirir. Hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan gerçekliğin toplumsal inşasına atıfta bulunmak için "kültürel yenilenme" terimi ve bu kültürde dilin konumu önem arz eder. Esasen yeni dönemin dili konusunda tartışmalar özgül ağırlığını korumuştur. İyi tartışmaktan ziyade farklı konuşma yeteneği, kültürel değişimin başlıca aracıdır. Dolayısıyla ele alınması gereken şey kelime dağarcığının kendisidir. Yöntem, yükselen nesli onu benimsemeye teşvik edecek bir dilsel davranış örüntüsü yaratana kadar şeyleri yeni şekillerde yeniden tanımlamaktır, böylece uygun yeni dil dışı davranış biçimleri aramalarına neden olur, örneğin, yeni bilimsel ekipman veya yeni sosyal kurumlar benimsemek gibi.

Anlık arzuların peşinden koşan postmodern birey, bir gruba veya topluma aidiyet duygusunu hissetmeyen, toplumsal normları önemsemeyen kişiliklere dönüşmüştür. Bireysel boyuttan özgürlük, farklılık ve hoşgörü değerlerini önemseyen farklılıkları ve aykırılıkları normalleştirmeye çalışan bireyler kitlesel eylem ve yaklaşımlardan uzaklaşmıştır. Marjinal kimlikler ve ötekileştirilen kesimler postmodern dönemle birlikte kendilerini ifade etme olanağı bulmuş ve kimi yerde kimliksizleştirici bir etki meydana getirmiştir. Çok kültürlü bir yapıya olanak tanınması farklı grup ve cemaatlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Modern toplumun başat kavramları olan sınıf, ulus, devlet gibi toptancı ve kapsayıcı söylemler yerini parçalı anlatımlara bırakmıştır. Modern dönemdeki

tektipçi sistem ve anlayış postmodern dönemde yerini çoğulcu bir anlayışa teslim etmiştir. Bu dönemde yersiz ve yurtsuz olmak hareket özgürlüğünün bir ifadesi sayılmış, belirsizlik nedeniyle akışkan kimlikler meydana gelmiştir. Kimlikler, artık rol yapmak, eğlenmek, imaj oluşturmak gibi etkenler etrafında yükselmiş, bir benlik iddiası olmayan birey tipini meydana getirmiştir (Yavuz & Zavalı, 2015:140). Toplumsal aktörler artık bireysellik üzerinden kendilerini var etmeye yönelmiş ve modernistlerin evrensellik iddiası tarihe karışmıştır.

Bireysel kimliğini tüketim üzerinden şekillendirmeye yönelik bireyler, daha iyisini veya daha güzelini tüketmek üzere çaba veren bir hayatla karşı karşıya kalmıştır. Esasen postmodern toplum tüm seyircilerin aynı anda oyuncu oldukları bir gösteri toplumuna dönüşmüştür (Yavuz & Zavalı, 2015:144). Toplum tüketimle var olurken tüketim de toplumu şekillendirmiştir. Bireylerin tüketimi bir statü aracı olarak görmesi tüketimin hızlanmasında etkili olmuştur. Özellikle sosyal medya etrafında belirginleşen tüketim olgusu, postmodern bireyin tüketime daha fazla sarılmasını beraberinde getirmiştir.

2.Postmodern Dönemde Aile

Postmodern dünya, çoğulculuk, demokrasi, din özgürlüğü, tüketicilik, hareketlilik, haberlere ve eğlenceye artan erişim tarafından şekillendirilmiştir. Bu postmodern dünyanın sakinleri, birçok inancın, çoklu gerçekliklerin ve heyecan verici ancak göz korkutucu bir dünya görüşleri bolluğunun olduğunu görebilmektedir. Başka bir ifade ile mutlak gerçeğe olan inancını kaybetmiş ve insanların neye inanacaklarını seçmek zorunda olduğu bir toplum olduğu söylenebilir. Daha 1970'lerde, Shorter (1975)

ortaya çıkan postmodern aileyi tanımlayan ilk kişi olabilir. Üç önemli özelliği not etmektedir: ergenlik döneminde ailenin kimliğine karşı ilgisizlik; çiftlerin hayatlarındaki istikrarsızlık, hızla artan boşanma oranları ve kadınların özgürleşmesiyle çekirdek aile hayatını ifade eden "yuva" kavramının yıkılması.

Postmodern dönemde ailenin yapı ve ilişkileri büyük oranda değişmiş ancak yeni aile modelini tanımlamak kolay olmamıştır. Bu dönemdeki ailelerin çeşitliliğinin daha iyi anlaşılması ve büyük ölçekli sosyal örüntülerin kişisel ve aile içi ilişkileri nasıl etkilediğine dair iç görüye ihtiyaç duyulmasına rağmen, ortaya çıkan postmodern aile yapısının tanımı konusunda tam bir fikir birliğine varılamamıştır.

Postmodern döneme girişle birlikte evlilik oranları düştü; boşanma oranları ve birlikte yaşama oranları ise arttı. Birçok yönden; örneğin evlilik, birlikte yaşama, ekonomik destek, cinsel aktivite ve çocuk sahibi olmaktan koptuğu için evlenme ihtiyacı azaldı. Ailelerdeki bu değişimler iyi belgelendi ve cinsiyet rollerindeki değişimler ve eşcinsel ilişkilerin yasal olarak tanınmasıyla birlikte giderek daha fazla "kurumsallaşmamış" bir evlilik modeline katkıda bulundu (Barnes, 2014). Aile yapıları çeşitlendikçe ve ne cinsiyet ne de evlilik birinin kaderini belirlemeye ihtiyaç duymadıkça, "postmodern aile" çağı geldi.

Son yarım asırda ailenin önemli krizlerle yüz yüze kaldığı, önemli oranda değişim geçirdiği kuşkusuzdur. Sanayileşmiş toplumlarda aile çeşitliliği şaşırtıcı düzeydedir. Küresel ve ulusal düzeyde gelişen ekonomilerin ve teknolojinin gücünü de arkasına alarak değişim oluşturması aile kurumu üzerinde de önemli bir baskı

oluşturmuştur. Genetik mühendisliği alanında yaşanan gelişmeler, geleneksel anneliğe meydan okumuştur. Çiftlerin kariyer yapmaya yönelmesi, çocukların kreşe bırakılması, boşanma oranlarında artışların yaşanması, evlenmeyen kişilerden oluşan tek ebeveynli veya tek kişilikli hane sayısı giderek artmıştır. Kürtaj uygulamaları, çocuksuz kalma düşünceleri, evlilik dışı birliktelikler aile kurumunun yapısal olarak değişip dönüşmesine sebep olmuştur.

Eğitim düzeyinde artış yaşanması, kadınların işgücüne katılımı, evliliklerde gecikmesi, doğum oranlarının düşmesi, ilk doğumların ertelenmesi, boşanma oranlarının artmasıyla aile, yapı ve işlev bakımından önemli oranda farklılaşmıştır. Ailenin düzeni, ne zaman ve kaç çocuk sahibi olunacağı, ailede işbölümü konuları aile bireyleriyle müzakere edilerek belirlenir hale gelmiştir. Anne çocuk ilişkisi, annenin iş ve çalışma hayatına dahil olmasıyla çocuğun bakıcılara teslim edilmesi sonucu çoklu ilişkilerle karşı karşıya kalmıştır.

Tek ebeveynli, taşıyıcı anneli, gey ve lezbiyen aileler ve post-modern ailenin diğer varyantları, yukarıda açıklanan eğilimlerin olumsuz sonuçları veya çöküş ürünleri olarak görülebilirken, aynı zamanda başka yönleri de yansıtabilmektedirler. Örneğin insan ilerlemesinin iyimser varsayımları ve bilimin yasalarının evrenselliği ve düzenliliğiyle ilgili hayal kırıklığı; dolayısıyla, daha önce kurulmuş düzene olan inanç eksikliğini açığa çıkarmaktadır. Aynı şekilde kadınların maddi olarak hayatta kalmak ve sınıf statülerini bir sonraki nesle aktarmak için avantajlı bir şekilde evlenmeleri veya geçim kaynakları olacak aile arazilerini veya diğer mülklerini miras almaları için evlilik yoluyla çocuk sahibi olma ihtiyacı gibi sosyal uygunluğun altında yatan ekonomik güçlerin

ayrışmasını ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan aile çeşitliliğini hem yansıtan hem de meşrulaştıran elektronik medyanın etkisi de bu dönemin belirgin özelliğini göstermektedir.

Ev, iş ve küresel medya kapsamının bu şekilde iç içe geçmesi, postmodern ailenin geçirgenliğini ortaya koymaktadır. Medya, postmodern aileyi küresel köyün kamp ateşinin etrafında toplayarak dış dünyayı adeta oturma odasına ve yatak odasına getirmektedir.

Sosyologlar, 80'li yıllarda karı koca arasında güçlü evlilik bağlarının gevşemesinden ve birinci aile ilişkileri bağlamında öneminin azaldığından söz ettiler (Mutlu, 2020:217). Global düzeyde yaşanan gelişmeler aile ilişkilerine önemli oranda etki etti. Buradan hareketle, postmodern dönemle birlikte ortaya çıkan aile biçimi, üyelerinin yoğun bir meşguliyet içinde hayatlarının dağıldığını hissettiği "doymuş aile" olduğu söylenebilir. Aile üyeleri, sayısız değer, tutum, görüş, yaşam tarzı ve kişiliğe maruz kalmanın yanı sıra, çok sayıda ilişkiye gömülü hale gelmiştir. Sosyal doygunluk teknolojileri (örneğin, araba, telefon, televizyon ve jet uçağı) ailede kargaşa ve parçalanma, kaos ve kopukluk hissi yaratmıştır. Artık uyum, dinginlik ve anlayışın sığınağı olmayan ev, farklı yaş ve cinsiyetlerden, tropikal bir yağmur ormanındaki egzotik türler kadar çeşitli bir şekilde askıya alınmış kişisel ideolojilere ve sosyal bağlara sahip insanlar arasında çatışma alanı haline gelebilmektedir.

Uyum sağlama yeteneğı, hızlı sosyal değişim sırasında iyi işleyen ailelerin temel bir özelliğidir. Esneklik doğuştan gelen bir özellik olsa da, ailelerin kaynak ve eğitim sağlanması yoluyla değişimi kolaylaştıran sosyal politikalar ve programlar aracılığıyla

uyum sağlamaları önemlidir. Aynı derecede önemli olan, ortaya çıkan yaşam tarzlarının ihtiyaçlarını karşılamak için geleneksel değerlerin yetkili bir şekilde yeniden yorumlanmasıdır. Çünkü tüm sanayileşmiş ülkelerde baskın aile yönelimi son yüz yılda geniş kurumsal aileden küçük, kendi kendine yeten modern veya post-modern aileye doğru değişmiştir. Olumlu sosyoekonomik gelişme, dünya nüfusunun sınırlandırılması ve çevrenin korunması aile tipindeki bu geçişe bağlıdır. Az sayıdaki çocuklarının bakımı ve eğitimine büyük yatırım yapan duygusal olarak yakın ailelere, endüstriyel ve post-endüstriyel teknolojiler ve sürdürülebilir tarım için vasıflı işgücü sağlamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Bireyci tutum alan modern dönemin insanları evlilik mekanizmasını büyük oranda etkiledi. Postmodern aile terimi de kararsız kalan ve büyük oranda hırpalanan ailenin doğasını belirten bir kavramdır. Çünkü günümüzde cinsiyet ve akrabalık konularında aile kararsız olarak nitelendirilmektedir (Mutlu, 2020: 217). Özellikle modernleşme ile özel alan büyük oranda değişti ve diğer cinsiyeti kavramak onunla sağlıklı ilişki kurmak gleşti. Doyum alanı, aileden ziyade onun dışında kalan dünyaya doğru genişledi. Postmodern aile modeli, esasen günümüze damgasını vuran aile tipidir. İlerleme ve değişim geçirmenin aşamalarının, mantıksal ilerleme kaydetmesine duyulan inancın bozulduğu aşama olması postmodern aile tanımlanmasını ayrı kılmaktadır. Çünkü bu dönemle birlikte aile belirsiz bir gelecek ile karşı karşıya kalmıştır. Gey ve lezbiyen aile tiplerinin ne ık(artıl)ması ailenin çeşitlenmesine yol açmıştır. Artık baskın rol oynayan çekirdek aile modellemesi yerini farklı zeminlerde teşekkül eden çoklu aile tiplerine bırakmıştır.

Postmodern dönemdeki ailenin belirgin bir karakteri olmamakla birlikte geleneksel bağlardan, özellikle ataerkil aile ilişkilerinden kurtulma, aile bireylerinin kişisel özerkliklerine vurgu söz konusudur (Mutlu, 2020:219). Alternatif evlilik yapma veya yeni bir aile yaşamına başlama konusu postmodern ailenin tanımı kapsamındadır. Evli çiftlerin süreksizliği, aile yuvası imajının dağılması, boşanma oranlarında artışlar, çocukların aile kimliğine ilgisizliği, eşcinsel ilişkiler, evlilik dışı birliktelikler, evlatla edinmeyle yeniden aileyi yapılandırma, tek ebeveynli veya parçalanmış olma özgürleşen cinsel tutumlar edinme postmodern ailenin genel özellikleridir (Mutlu, 2020:220). Tüm bu özellikler farklı aile formlarının oluştuğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla postmodern aile, bir eş olmadan diğerinin evi idare edebildiği, çocukların da ebeveynlerden biri olmadan yaşayabildikleri, taraflardan biri olmadan diğerinin çocuk sahibi olabildiği hanelere dönüşmüştür. Aile, belirgin olmayan işbölümleri nedeniyle erkeğin otorite gücünü büyük oranda yitirdiği, iktidarsızlığın daha fazla olduğu bir yapıya dönüşmüştür. Hatta postmodern dönemin aile modelinde bir kız çocuğunun anne rol modeli olmadan gey ebeveyn, bir erkek çocuğunda baba modeli görmeden lezbiyen ebeveyn tarafından yetişmesi söz konusu olabilmektedir (Mutlu, 2020:222). Teknolojiye dayalı yardımcı üreme teknikleri sayesinde, örneğin heteroseksüel kimseler çocuk sahibi olabilmektedir.

Birçok açıdan, gelişmiş ülkelerde geleneksel düğünlerin popülerliğinin devam etmesi yirminci yüzyılın ikinci yarısında artan boşanma, birlikte yaşama ve evlilik dışı çocuk sahibi olma oranları ışığında şaşırtıcı görünebilir, bu da "postmodern" aile olarak adlandırılan şeyin yükselişine eşlik etmiştir. Bazen, postmodern

ailelerde var olan daha geniş aile üyelerinin katılımına izin vermek için düğünlere yeni "icat edilmiş gelenekler" dahil edilmektedir. Dahası, büyük, geleneksel bir düğün yapmak, evliliğe öngörülebilir bir giriş, çiftin evlilik çalışma etiği için bir test alanı sağlayarak evlilikle ilgili kaygıyı azaltmaya hizmet edebilir hale gelmiştir.

Bir kültürden diğerine, modernden postmoderne geçiş, yalnızca toplumsal ve kültürel ilişkilerdeki mevcut yapıları ve sebep-sonuç ilişkilerini yıkmakla kalmaz. Benzeri görülmemiş bir öngörülemezlik düzeyi ve görünürdeki maddi kısıtlamalar ve gönüllülüğe girer. Postmodern kelime olarak geri dönülmez bir şekilde çoğulcudur, yatay veya dikey bir düzen olmadan, hatta ilişkilerin gerçek anlamında, hatta potansiyel bir düzen olmadan çokluğa bölünmüştür. Sonuçlar, kendine özgü ve öngörülemez değildir, ancak baş döndürücü durumda ulus ve hiçbir hesapta sosyalin süper aile yaşamına dair bir iddiası yoktur. Bu bağlamda, artık evliliğe, evlilik rol kalıplarına, evlatlık veya ebeveynlik normlarına memnun olmadığı veya hatta hoşnutsuz bir şekilde istekli olmadığı, geleneksel çekirdek ailelerin kurumsallaşmış çerçeveleri olduğu ileri sürülmektedir. Evlenmemiş olanlarda birlikte yaşama, yalnız eş veya tek kişilik haneler, kalıcı birlikte yaşama yokluğu, hepsi Amerika'nın tanınmış ev içi kalıpları haline gelmiştir, çocukların bakıldığı çekirdek ailelerde duygusal olarak güvenli bir ortam artık norm değil (Noble, 1995). Dolayısıyla, bugün aile hayatı giderek zorlaşmakla kalmadı, bunun sonucunda kaçınılmaz olarak belirsiz ve genel olarak Postmodernizm'de olan bitenler aile teorisinde bize başlangıçta ele almamız gereken bir konu sunmaktadır.

Postmodern dönemde aile kurma bağlamındaki ilişkiler daha çok sözleşme veya rızaya dayalı aşk modeli üzerinden yürütülmekte,

çiftler arasında olması beklenen sadakat ve güven yerini eşlerin kendilerini garantiye aldıkları sözleşmeye bırakmaktadır.

Postmodern aile yapılanmasında dinsel öğretilerin etkisi yok denecek kadar azdır ve değerlerin göreceli ve çoğulcu olması nedeniyle ailede farklı inançtan bireyler yan yana olabilmektedir. Postmodern aile bireylerinde eylem ve davranışlar daha çok gönüllük esasında ve demokratik çerçevede gerçekleşir. Ailenin ahlaki düzlemi bireysel özerklik, karşılıklı saygı ve müzakere etme üzerinedir. Kültürel yönergeler olmadan ve kurumsal destek alınmadan eşcinsel çiftler dahil, bireyler yeni ilişki biçimleriyle ilişki kurmaya yönelebilmektedirler. Bu dönemin belirgin özelliklerinden biri de, ailenin temeli atıldığında cinselliğin üremeye dönüşmesine ihtiyaç duyulmamasıdır. Plastik cinsellik olarak ifade edilen bu ilişki yapılanmasında cinselliğin sonucunda çocuk sahibi olmasının şart olmadığı algısına dayanmaktadır. Ataerkil denetimden uzaklaşan bir yaklaşımla kurulan aileler normatif düzenden sıyrılmış şekilde karşılıklı anlaşma ile kurulmakta ve gönüllük çerçevesinde salt cinsellik içeren bir birliktelik söz konusudur. Küresel kapitalist düzene uyumlu olan plastik cinsellik içeren aileler, sosyal değişimin hızına ve kapsamına göre şekil kazanan bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Mutlu, 2020:226).

Demografik geçişin değişen çocuk yetiştirme stratejilerine bağlı olarak aile hayatında tek bir küresel eğilim baş göstermektedir. Bu eğilim, sanayileşmeye ve hem tüketim malları hem de elektronik iletişim pazarlarının genişlemesine yanıt olarak ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu artık, tarıma dayalı kurumsal geniş aileden küçük modern veya postmodern aileye geçmektedir. Küreselleşmenin olumsuz yönleri bazen bunaltıcı olmaktadır. Küçük

aileler için gereken destekler henüz sağlanmadığında büyük sosyal işlev bozuklukları ortaya çıkmaktadır. Sıkışık mahallelerde yaşayan kentli aileler, birçok akrabayı kabul etme ve barındırma konusundaki geleneksel yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Stres zamanlarında aile arabuluculuğunun eksikliğinden dolayı dağılabilmektedir. Yaşlılık bakımı için kendi çocuklarına güvenme ihtiyacı, bu ailelerin doğumları sınırlamasını engelleyebilmektedir. İstihdam için akraba ağlarına aşırı bağımlılık ailenin ahlaki düzlemde uzaklaşmasını beraberinde getirebilmektedir. Kamu ve özel sektör işletmelerine ait kaynakları kişinin ailesine, soyuna veya etnik grubuna hizmet etmek için yönlendirme uygulaması, yolsuzluğun ve kötü yönetimin önemli bir kaynağıdır. Aile ve devlet değerlerinin ve destek sistemlerinin başarısızlığıyla ilgili derin hayal kırıklığı, birçok gelişmekte olan ülkede kamusal yaşamı ve liderliği aşındıran bir zihniyet kök salmış durumdadır.

Kısacası, gelişmişlik düzeyi hangi düzeyde olursa olsun küresel hale gelen dünyada aile yapı ve ilişkiler bakımından çok hızlı değişimlere konu olmaktadır. Günümüzde hane halkı itibariyle yaygın olan çekirdek aile dahil, tüm görünüşleri giderek küçülmekte veya daha da atomize olmaktadır. Boşanmalarda ve tek ebeveynli ailelerde, ayrıca evlenmeyen veya geç evlilik yapan bireylerde yaşanan artışlar aile kurumunun daha da zayıflamasına yol açmaktadır.

3.Postmodern Dönemde Çocuk

Postmodern dönemin karakteristik özelliklerinden biri, hiç şüphesiz ki çocukların konumu olmuştur. Küçük çocuklara evde bakan annelerden ücretli sağlayıcıların kullanımına doğru dramatik geçiş gerçekleştirilmiş, bu adımla birlikte gelişmiş dünyada kısa bir

süre sonra annelerin işyerindeki artan katılımı söz konusu olmuştur. Postmodern ailede büyüyen çocuklara postmodern çocuklar denilmiş, bu ailedeki ebeveynler eğitimci rollerinden yerine göre vazgeçebilmiştir (Shorter 1975). Birçok postmodern çocuk için aile ve kreş sağlayıcısı tarafından ikili sosyalleşme söz konusu olmuştur. Örneğin, İskandinav refah devletlerinde aile bir yakınlık sığınağı ve bir istikrar bölgesi olarak tanımlanırken kreşlerin, çocuğun duygusal davranış açısından öz kontrol uygulama kapasitesini geliştirdiği varsayılmıştır. Postmodern dönemde çocuğun bu alanlar arasında sürekli esnek ayarlamalar yapması gerektiği ifade edilmiştir.

Çocuk bakımı aile ve kreş arasında paylaşıldığında, yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Zira bazı çocuklar ikili sosyalleşmeyle gelişirken, diğerleri her iki ortama veya bir ortamdan diğerine günlük geçişin taleplerine uyum sağlayamayarak zayıf kalmıştır. Küçük çocuk, iki ortam arasında gerekli iletişim bağlantısını kuramada güçlüklerle karşılaşmıştır. Sorumluluklar ev ve kreş arasında net bir şekilde bölünmemiş; sonuç olarak, hiçbiri çocuk yetiştirmenin bazı önemli yönlerini sağlayamamıştır. Hatta ne kreş ne de çalışan ebeveynler, çocuğun özdenetim yeteneğini geliştirmesine yardımcı olmaktan veya çocuğa sofrada adabı, selamlaşma ritüelleri, günlük olayların anlatımı, sosyal yönelim ve keşif için gereken görüşme becerileri gibi temel sosyal davranışları öğretmekten sorumlu olduklarını adeta unutmuşlardır.

Postmodern ailelerde çocuk sayısı büyük oranda düşmüş, çocuk erken sosyalleşme imkanı bulmuş, yetişkinin sosyal eylemlerinin içinde olmuştur. Onların sosyal deneyimlerine tanıklık etmesi çocuğun erken olgunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Modern aileler, nasihatler üzerinden kuralcı ve denetici şekilde

kendi değer yargılarına göre çocuklarını yetiştirirken postmodern ailelerde ilişkiler sosyal bağlam içerisinde akıcı bir şekilde seyretmektedir. Bu ailelerde kuşak atışması daha düşük düzeyde ve ergenlik dönemi daha barışıl şekilde atlatıldığı yönündedir. Yaşamın büyük kısmı, zihinsel çalışmalar dahil, elektronik ve sembolik temaslarla geçmektedir. Premodern veya geleneksel döneme benzeyen yönler bulunsa da bazı özellikler örtüşmemektedir. Örneğin premodern ailede çocukların üzerinde akrabalık ilişkilerinin büyük oranda etkisi bulunmakta iken postmodern ailelerde çocukların hayatında akrabalara yer yoktur (Mutlu, 2020:222). Üretim, teknoloji üzerinden gerçekleştiğinden çocuğun üretime bir katkısı olmaz, ilişkiler semboliktir. ocuk dahil, aile bireyleri zamanlarının önemli bir kısmını elektronik cihazlar üzerinden tüketir ve nispeten hareketsiz bir yaşam sürer. Kolaylıkla bilgiye erişim sağlanır; ancak bilginin türü ve bolluğu kafa karışıklığına ve kişilerde bilgiye karşı ilgisizliğe neden olmaktadır. Premodern dönemde çocuklar üretim içinde olur, yaşamında fazla seçenek bulmazken postmodern dönemde çocuğun istek ve tercihleri ön planda tutulur. Evin kullanım alanı ve konforu premodern döneme göre kullanışlı ve odalar kişiye özeldir. Eğitim ve ekonomik parametreler yoluyla kimlikler ve roller hızlıca değişebilir, çoğunlukla da istikrarsızlık içerir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, kendileri hala ocuk olan genç anneler tarafından yoksul tek ebeveynli hanelerde yetiştirilen çocuklarla ilgili endişeler dile getirilmiştir. Elkind'e (1981) göre, orta sınıf ailelerin postmodern çocuklarında da sorunlar vardır. Çünkü geçirgen aileler, çocuklarını yetişkinliğin fiziksel, sosyal ve psikolojik tuzaklarıyla başa çıkmaya hazır olmadan önce "acele

ettirmektedirler". Geçirgen aileler, çocukları ve gençleri dış dünyanın gerçekleriyle başa çıkmak için daha erken yaşlarda öne itme eğilimindedir ve onları televizyonda gördükleri açık şiddet, cinsellik, madde bağımlılığı ve çevresel bozulmanın sürekli diyetiyle başa çıkabilecek yeterlilikte bir algıyla büyötmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki bu tür suistimaller genellikle büyük üçüncü dünya şehirlerinin yoksul mahallelerinde daha kötü suistimallere dönüşmüştür. Amerika Birleşik Devletleri gibi ölkeler ve gelişmekte olan dünyadaki diğer yerler kurumsal aile değerlerinden en çok uzaklaşan, postmodern çağda suistimallere karşı özellikle savunmasız kalan yerler olmuştur.

Ebeveynler, postmodern dünyada çocukları konusunda çok endişeli olsalar da, ebeveynlik algıları büyük oranda değişmiştir. Modern çağda, ebeveynlik sezgiseldi ve çocuk sağlığı uzmanları ebeveynlere genel gelişim normlarını öğreterek rehberlik ediyordu. Ebeveyn eğitiminin odak noktası çocuğun bütünüünün gelişimiydi. Buna karşılık, postmodern dünyada ebeveynlik, belirli sorunlarla başa çıkmak için belirli stratejilere sahip öğrenilmiş bir teknik olarak algılanmaktadır. Hedef, çocuğun bütünlüğünün korunmasından çocuğun olumlu öz saygısını geliştirmeye kaymıştır. Postmodern teknikler ebeveynler için daha kolay olsa bile çocuğun özelleştirilmiş tedaviden mahrum kalma ihtimali söz konusudur. Dahası, tüm çocuğa odaklanmanın kaybedilmemesi gerektiği öne çıkmıştır.

Gelişmekte olan ölkeler için, sağlıklı postmodern aile oluşturmak güçlük içermektedir. Bu yüzden modern ABD ailesinin özerkliğe, kişisel tatmine ve kendini ifade etmeye yüksek vurgu yapan önceki ideolojik pozisyonlarını tekrarlayan çocuk yetiştirme

tavsiyeleri sorgulanmaktadır. Bebeklikten itibaren, bireyselleşmeyi ve fedakârlığı etkileyen belirli postmodern çocuk bakımı rutinleri öne çıkmaktadır. Postmodern dönemle birlikte çocukların biraz acele ettirilmesi söz konusudur. Özellikle yeni keşfedilen bebek öğrenme süreçlerine ve kapasitelerine uygun yöntemler kullanılarak yaşam boyu öğrenmeye katkıda bulunan bilişsel becerilerde hızlanma yaşanmaktadır. Modern ailenin "iyi yaşamına" özgü tüketici değerleri, ailenin korunması için kökten değişmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Sonuç:

Yaklaşımlar birbirinden farklı olsa da ortada bir gerçek var ve o da sosyal değişimin hızlandığı, tüketimin aşırı şekilde öne çıktığı, bilgi, fikir, kimlik ve yaşam tarzlarının göreceli hale geldiği, insanın görünür olma, tüketimde bulunma, inanma ve tutum takınma konusunda fazlasıyla seçeneklere sahip olduğudur. Postmodernizm, insanların sadece din ve ideoloji gibi meta anlatılara teslim olmadığı, alternatif düşünce ve oluşumlara da dahil olabildiği dönemin ifadesidir. Postmodern dünyada artık düzen ve sınırların belli olduğu, normların baskın geldiği bir yapıdan uzaklaşmaktadırlar. Bu yapıların başında da aile kurumunun geldiği söylenebilir. Tanımı yere ve zamana göre değişse de aile tüm toplumlarda önemli işlevlere sahip bir sosyal kurumdur. Biyolojik yönü ağır basan aile evlilik ilişkilerine dayalı bir yapıdır. Toplamların değişip dönüşmesi ailenin de değişip dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Ancak en önemli kırılmayı modernleşme ile yaşamıştır. Sanayileşme, kentleşme, üretimde artış, bireyselleşme gibi olgular nedeniyle ailenin, karar verme ve sosyal kontrolü sağlama konularındaki rolü birey ve sosyal kurumlara kaymıştır. Örneğin yüz yüze eğitim

kurumlarının öne çıkması, çocuğun aileden uzakta, zamanının önemli bir kısmını eğitim kurumunda geçirmesini beraberinde getirmiştir. Üretimin aile dışında gerçekleşmesi ailelerin çocukları üzerinde daha kontrol sahibi olmalarına yol açmıştır. Ailenin çocukların evlilik dâhil, hayatlarına ve kararlarına, daha az müdahale ettikleri bir döneme girilmiştir. Kentleşme ve dijital teknolojiler aile bireylerinin kendilerine daha fazla zaman ayırmalarını ve aile bireyleriyle geçirilen sürenin kısılmasını beraberinde getirmiştir.

Son yarım asırda ortaya çıkan küreselleşme olgusu, iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerleme, hukuki yönden farklılık ve özgürlüklerin öne çıkması, üretimdeki çeşitlilik gibi sebepler postmodern dönemin ortaya çıkmasını; kimliklerin akışkan hale gelmesini, belirsizlikler nedeniyle çeşitliliğin artmasını, modern dönemde katı duran söylemlerin esnekleşmesini beraberinde getirmiştir. Sabit olmayan kimlik tercihi postmodern bireyin temel postülası haline gelmiş, toptancı görüş ve eğilimler yerini parçalı ve birbirinden farklı yaklaşımlara bırakmıştır. Tüm bu gelişmeler aile kurumunu yapı ve ilişki bakımından farklılaştırmış, tek kişilik aile modelini öne çıkarmıştır. Atomize olan aile bireylerinin ilişkileri de farklılaşmış ve bireysellik içeren bir çerçevede kalmıştır. Aile normlarının belirsizleştiği bir dönem olarak postmodern dönemde çocuğa bakış açısı da değişmiş ve çocuğun aile ortamında büyümesi yerine alternatif kurum ve ortamlarda daha fazla zaman geçiren bir hale gelmiştir.

Kaynaklar:

Barnes, M. W. (2014). Our Family Functions: Functions of Traditional Weddings for Modern Brides and Postmodern Families, QSR, Volume: X Issue: 2, DOI: <https://doi.org/10.18778/1733-8077.10.2.04>

Elkind, D. (1981). *The Hurried Child*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.

Mills, C.W. (1959). *The Sociological Imagination*. New York: Grove Press.

Mutlu, S. (2020). Postmodern Aile, *Aile ve Sosyoloji* içinde, Editörler: Erkan dikici, Olcay Tire, Zehra Sevim Adıgüzel), Eğitim Yayınevi, Konya.

Noble, T. (1995). The Nuclear Family And Postmodern Theory, *Hitotsubashi Journal of Social Studies* (27), 127-143.

Raloff, J. (1994). "The Gender Benders: Are Environmental 'Hormones' Emasculating Wildlife?" *Science News* 8 January, 148: 24-27.

Shorter, E. (1975). *The Making of the Modern Family*. New York: Basic Books.

Yavuz, N. & Zavalısız, S. (2015). Postmodern Dönemde Kimliğin Belirleyicisi Olarak Tüketim [Tüketilmiş Kimlikler], *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Vol. 4, No. 4.

BÖLÜM III

Türkiye’den Nitelikli Emek Göçü İçinde Sağlık Emek Göçü

Semra PURKIS¹
Dilek BULUT²

Giriş

Uluslararası emek göçü, en genel anlamda sermayenin farklı dönemlerdeki küresel birikim koşullarına bağlı olarak farklı özellikler göstermekte, küresel düzeyde birikim politikalarının her ülkenin kendi yerel olumsal koşullarıyla karşılaşmalarına göre, farklı coğrafyalardan farklı niteliklerdeki göçleri dönemsel olarak harekete geçirebilmekte ve bu göçlerin yönlerini belirleyebilmektedir. Özellikle kapitalizmin kriz dönemlerinde yeni ve hızlı birikim

¹ Prof. Dr. Semra PURKIS, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, Uluslararası İktisat Ana Bilim Dalı, purkis@mu.edu.tr, ORCID Numarası: 0000-0001-6291-5634.

² Dr. Dilek BULUT, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, dbulut@mu.edu.tr, ORCID Numarası: 0000-0001-6327-1789.

alanları arayışı ve rekabetçi baskılar sermayenin farklı coğrafyalar arasında hareket etme ihtiyacını arttırmakta, bu da ardından emek hareketliliğini tetiklemektedir. Bu göçlerin önemli bir türü de nitelikli emek göçüdür. Sağlık emek göçü, nitelikli emek göçünün anlamlı bir bölümünü oluşturmakta, temelde neo-liberal politikaların derinleştirdiği küresel sınıfsal ve coğrafi eşitsizlikler bu tür göçü hızlandırmaktadır.

1970'ler sonrasında krizi aşma bağlamında sermayenin farklı türlerine yeni birikim fırsatları yaratma yönünde izlenen ve yaygın olarak neo liberal olarak adlandırılan ekonomik politikalar, dünyada sosyo-ekonomik ve sosyo-ekolojik eşitsizlikleri derinleştirmeye devam etmektedir. Bu dönemde değişen işbölümü çerçevesinde üretimin yarı nitelikli ve niteliksiz emek gerektiren ve ekolojik tahribata yol açan bölümleri, bu tür üretime uygun emeğin bol ve ucuz olduğu coğrafyalara taşınmış; üretimin yüksek nitelikli emek gerektiren yeni teknoloji üretimi, bilgi-işlem teknolojileri ve mikro teknolojiler üretimi, tasarım, pazarlama, muhasebe, reklam vb. bölümleri ise hizmet sektörünün ön plana geçtiği dünyanın gelişmiş coğrafyalarında kalmıştır (Fröbel, Heinrich & Kreye, 1980; Massey, 1984; Harvey, 1987; Sassen, 1999). 1990'lı yıllardan itibaren hemen hemen tüm Dünyada yaygınlaşan söz konusu politikalar hem nitelikli hem de niteliksiz emeğin göçünü tetiklemekle birlikte, nitelikli emek göçü, çoğu enformel biçimlerde süren niteliksiz ya da yarı nitelikli emek göçünden daha hızlı artmaktadır. Nitelik, genellikle yükseköğrenimini tamamlamış ve/veya kapsamlı mesleki deneyime sahip olmayı ifade etmektedir (Lowell, 2005). Yükseköğretim derecesine sahip göçmenlerin sayısı, bu tür göçün hızlanmaya başladığı 1990'dan 2010'a kadar yaklaşık yüzde 130

artarken, daha düşük nitelikli ve ilkokul mezunu göçmenlerin sayısı aynı dönemde yüzde 40 oranında artmıştır (Kerr & ark., 2016).

Son yıllarda, özellikle krizin derinleşmesiyle birlikte, gelişmiş ülkeler nitelikli emek göçünü, dizayn edip uygulamaya koydukları çeşitli yeni politikalarla kolaylaştırma yoluna gitmekte ve taleplerini genellikle gelişmekte olan ülkelere karşılamaktadırlar. Nitelikli emek göçünün önemli bir bölümünü hem dünyada hem de Türkiye’de çeşitli uzmanlıklardan sağlık alanında çalışanlar oluşturmaktadır. Sağlık emek göçü yeni bir olgu olmamakla birlikte, son yıllarda tüm dünyada ivme kazanmasında, Covid 19 pandemisi sırasında en gelişmiş olduğu düşünülen ülkelerin sağlık sistemlerinde ortaya çıkan aksaklıklar ve bu ülkelerin gelecekte olası benzer durumlar için hazırlıklı olma yönünde attıkları adımlar etkili olmuştur. Türkiye’de zaten ağır olan çalışma koşullarının pandemi sırasında daha da ağırlaşması, şartların daha iyi olduğu ülkelere doğru göçü hızlandırmıştır. Doktorlar, hemşireler, bakıcılar, sağlık teknisyenleri ve sağlık alanında çeşitli uzmanlıklara sahip olanlar için birçok gelişmiş ülke, özel vize türleri uygulamaya ve çeşitli teşviklerle onları ülkelere çekmeye başlamıştır. Dünyada sağlık emekçilerinin uluslararası göçü çalışma koşullarını ağırlaştıran, itibarlarını sarsan, performans dayalı sağlık politikalarını yaygınlaştıran neo-liberal politikalar sonucu gelişmiş ülkelere de sürmekle birlikte, göçün yönü temelde gelişmekte olan ülkelere doğru

Dünya Sağlık Örgütü (WHO: 2024) sağlık emek göçünün aynı bölgede bulunan ülkeler arasında sürdüğünü, ancak bu tür göçün düşük ve orta gelirli ülkelere sağlık alanında açığı bulunan yüksek gelirli ülkelere doğru artış gösterdiğini; bu durumun, birincilerde

sağlık personeli ihtiyacını arttıracaklarını, sağlık emek göçü veren ülkelerde gerekli önlemlerin alınmadığı durumda dünyada eşitsizliklerin daha da keskinleşeceğini belirtmektedir. Dünyada doktor ve hemşirelerin göçü en fazla Avustralya, Kanada, İrlanda, İsrail, Yeni Zelanda, İsviçre, İngiltere, ABD gibi ülkelere yönelmektedir (ICNM, 2019 E Brief).

Bu durumu istatistiklerden de izlemek mümkündür: OECD ülkelerinde 2021 yılında çalışan doktorların yüzde 19'u doğdukları ya da ilk mesleki yeterliliklerini aldıkları ülkenin dışında çalışmaktadırlar, bu oran on yıl önce yüzde 15'ti. Hemşireler için on yıl önce aynı oran yüzde 5 iken, 2021'de yüzde 9'a yükselmiştir (OECD, Health Indicators, 2023a). En yüksek nüfuslu sekiz OECD ülkesinde eğitimini yabancı ülkelere almış olan doktorların oranı 2010'da yüzde 32'den 2020'de yüzde 36'ya yükselmiştir (WHO, 2022a). Geçen on yılda (2005-2015) OECD ülkelerinde çalışan göçmen doktor ve hemşirelerin sayısı yüzde 60 artmıştır (WHO, 2018). En son tahminlere göre OECD ülkelerindeki her 6 doktordan 1'i başka bir ülkede doğmuş ya da eğitim almıştır. ABD'de sağlık çalışanlarının yaklaşık yüzde 25'i eğitimini başka bir ülkede almıştır (Chen & ark., 2013). COVID 19 pandemisi bu eğilimi hızlandırmıştır (OECD, 2023b). Diğer yandan, Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2022b) tarafından 2030 yılına kadar çoğu düşük ve alt-orta gelirli ülkede 10 milyon sağlık çalışanı açığı olacağı ve bu açığın en çok Afrika, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'yu etkileyeceği tahmin edilmektedir. Hekim ve diğer sağlık çalışanlarının göçünün yönünün bu ülkelere daha gelişmiş ülkelere doğru olduğu göz önüne alındığında, bu durum göç veren ülkede hekim başına düşen hasta sayısının artmasına neden olarak yalnızca hasta güvenliğini ve sağlık

sistemini tehdit etmekle kalmayıp, sađlık alanında meslek eđitimini de zayıflatmakta ve hizmet kalitesinin dűşmesine neden olmaktadır (Kamarulzaman, Ramnarayan & Mocumbi, 2022). Dolayısıyla gűç veren űlkelerdeki, űzellikle zayıf toplumsal kesimlerin en temel insan haklarından biri olan sađlık hakkına erişimleri űnemli űlűűde sınırlanmaktadır.

Sađlık emek gűcűnűn de iűinde olduđu nitelikli emek gűcű, hem geliřmiř űlkelerin kendi kořulları dolayısıyla űıkardığı bu tűr gűcű kolaylařtırıcı yasal ve kurumsal dűzenlemelerle hem de gűç veren űlkelerdeki kořulların yerinden edici etkilerinin bir araya gelmesiyle tetiklenmektedir. Bu anlamda gűç kararı gűrűnűrde bireysel bir kararmıř gibi gűrűnmekle birlikte, gerűekte bűyűk űlűűde daha geniř yapısal ve toplumsal bađlama gűműlűdűr (D'Costa, 2006; İyi, 2020). Ancak, bireyler de etkileřimlere aűık ve etki edebilen toplumsal varlıklar olarak sűrecin tamamen edilgen aktűrleri deđildir ve onlar da kűresel ve yerel birűok tetikleyici faktűrű kendi yařamları ile iliřkilendirmeleri sonucu gűç kararını vermektedirler (Balanuye, 2022; Massey & ark., 1993; Castles, 2007). Dolayısıyla, bu gűç tűrű, daha dűřűk nitelikli uluslararası emek gűcű ile ilgili űnceki űalıřmalarımızda űne sűrdűğűműz gibi (Kurtuluř & Purkis, 2014; Purkis & Gűngűr, 2017) bulundukları yerlerde yařama ve geűinme olanakları kalmayanların gűcű olmamakla birlikte, birűok etkenin bir araya gelmesiyle bulundukları yerlerde yařamaktan huzursuz olanların ve oralarda geleceklerini gűremeyenlerin gűcűdűr.

Bu űalıřmanın konusu olan Tűrkiye'den sađlık emek gűcűnűn tarihi yeni olmasa da son yıllarda bu gűç tűrű, gűç veren geliřmekte olan ve az geliřmiř cođrafyalar iűin endiře verecek űlűűde

hızlanmaktadır. Dolayısıyla, konuyla ilgili daha çok sayıda ve çok boyutlu bilimsel araştırmaların yapılmasına gerek vardır. Sağlık emek göçünün diğer bir endişe verici özelliği ise göç edenlerin çoğunluğunun nüfusun en dinamik 25-35 yaş grubundan olmasıdır. Öyle ki, sağlık alanında çalışanlar dışında, bu alanda eğitim gören öğrenciler arasında bile göç eğilimi artmaktadır (Çiçek, 2023; Erdoğan-Kaya, Erdoğan-Aktürk & Aslan, 2023). Bu eğilim, göç veren ülke açısından orta ve uzun dönemde ciddi toplumsal ve ekonomik sorunlara yol açma potansiyeli taşıdığı için ayrıca incelenmeyi hak etmektedir. Diğer yandan tıp eğitimi her ülkede en pahalı eğitimlerin başında gelmektedir. 2009 yılında 6 yıllık tıp eğitiminin devlete maliyetinin aynı yılın Amerikan doları kuruna göre 132 bin doların üzerinde olduğu hesaplanmıştır. Bu rakama barınma, ulaşım, kırtasiye, yeme-içme masrafları gibi ailelerin giderleri dâhil edilmemiştir (Abuhanoğlu, Cankul & Ayanoglu, 2012). Bu maliyetler, devletin her yıl kamu kaynaklarından önemli bir miktar aktardığı özel üniversitelerde birkaç katına çıkmaktadır. Göç eden doktorlar içinde uzman doktorların da bulunduğu ve onların göçünün kamuya ve ailelerine maliyetleri göz önüne alınırsa, sağlık emek göçünün ekonomik maliyetinin büyüklüğü ortaya çıkmaktadır¹. Hemşireler ve diğer sağlık çalışanlarının yetişme maliyetleri de göz önüne alındığında, sağlık emek göçü ile yüksek nitelikli emeğin kaybı ve bunun halk sağlığı açısından yaratacağı olumsuz etkiler yanında, ülkeden daha gelişmiş coğrafyalara önemli bir maddi kaynak aktarımının gerçekteştiği açıktır. Nitelikli emek göçünün yol açtığı ekonomik kayıplara, bu kişiler ve ailelerinin kalsalardı yapacakları tüketim harcamaları ve ödeyecekleri vergi kaybı gibi ülke ekonomisine yapacakları katkılar da eklenmelidir.

Göçün yaratacağı ekonomik kayıplar yanında sağlık alanında ülkede ortaya çıkacak kapasite eksikliği, kalan sağlık çalışanları üzerinde yaratacağı negatif etkiler, Bourdieucu anlamda ortaya çıkacak olan sosyal-kültürel sermaye kaybı, gençler için rol model kaybı, akademik eğitimde uzman bilgisinden yoksunluk gibi ciddi toplumsal negatif etkileri olması beklenmelidir. Gelişmiş ülkelerin sağlık personeli ihtiyaçlarını daha az gelişmiş ülkelere tedarik etmeleri kendi açıklarını kapatırken, bu açıkları sağlık çalışanlarına en çok ihtiyacı bulunan ülkelere kaydırması, var olan küresel eşitsizliklerin daha da keskinleşmesine yol açmaktadır (Aluttis, Bishaw & Frank, 2014).

Elinizdeki çalışmada Türkiye’den sağlık emek göçünün, göç alan ülkelerdeki teşvik edici ve göç veren ülkelerdeki tetikleyici koşulları, mikro düzeyde göçmenler ve göçmen adaylarıyla yapılan saha çalışmasından elde edilen verilerle, mezo düzeyde göç veren ve alan ülkelerdeki kurumsal ve yasal düzenlemelerin, istatistiklerin incelenmesiyle ve tüm bu düzeylerin makro düzeydeki güç mücadeleleri, sosyo-politik ve ekonomik süreçlerle kesişimleri ve ilişkileri kurularak analiz edilmeye çalışılacaktır. Çok yönlü bir toplumsal, ekonomik ve kültürel süreç olarak göçün çeşitliliği, karmaşıklığı ve dinamizmi, araştırmacının, geniş kapsamlı ve disiplinlerarası bir bakış açıcısı benimsemesini gerektirmektedir (King 2019). Dolayısıyla, teorik izlek olarak Bourdieu’nun farklı sermaye biçimlerine yer veren sınıf analizinin ve teorik ve amprik düzeyleri harmanlayan açık uçlu ilişkisel yönteminin analizin amaçladığı disiplinlerarasılığa, çok boyutluluğa ve ucu açık bir dinamik yöneme uygun olduğu düşünülmüştür.

Çalışmada öncelikle genel olarak nitelikli emek, özel olarak da sağlık emek göçünü tetikleyen makro düzey etkenler tartışılmıştır. Ardından bazı istatistiki verilerle desteklenerek Türkiye’den sağlık emek göçü üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son bölümü, izlenen teorik yaklaşım ve yöntem çerçevesinde saha çalışmasından elde edilen veriler ve bunların diğer makro ve mezo süreçlerle etkileşimi ile Türkiye’den sağlık emek göçünü tetikleyen ve hızlandıran koşullar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Dünyada Nitelikli Emek Göçünü Tetikleyen Koşullar

Dünyada genel olarak göçleri tetikleyen temel faktör, geçmişten beri sosyo-mekânsal ve sosyo-ekolojik eşitsizliklerdir ve bu eşitsizlikler derinleştikçe farklı niteliklerdeki emeği hareket ettirmektedir. Neo-liberal politikaların ağırlaştırdığı çalışma koşulları, düşük ücretler, değersizleştirme; performans sisteminin verilen hizmetin kalitesini düşürürken sağlık çalışanları üzerinde yarattığı baskının yıpratıcı etkileri; özelleştirmelerle kamusal hizmet niteliğini büyük ölçüde kaybeden sağlık sisteminin toplumda keskinleşen eşitsizlikleri genişleyen ölçekte yeniden üreten yapısının tetiklediği şiddetin, sistem yerine daha görünür bir hedef olan sağlık çalışanlarına yönelmesi hemen hemen tüm Dünyada sağlık çalışanlarının göçünü tetiklemektedir. Neo-liberal politikalarla sağlık hizmetlerinin yerel ve uluslararası sermayeye yeni kar alanları açacak biçimde metalaştırılması ve kamu hizmeti olmaktan çıkarılarak sermaye birikimine dikey ve yatay olarak eklenilen bir sektör haline getirilmesi, sağlık emekçilerini küresel işgücü piyasasının aktörlerinden biri haline getirmiş ve onların uluslararası düzeyde hareketliliğini arttırmıştır (Özkan, 2008; Özkan

ve Hamzaoğlu, 2008; Tüzün, 2008; Etiler, 2011; Bulut, 2020; Çınar, 2023).

Bu göçlerin yönü yukarıda belirtildiği gibi, genellikle daha az gelişmiş coğrafyalardan daha gelişmiş coğrafyalara doğru olmaktadır. Uluslararası göçlerin en önemli tetikleyicilerinden biri de eşitsiz küresel işbölümü ve bu işbölümünün olumsuz etkilerine maruz kalan ekonomi ve toplumların yıkımı ve bu rejim altında insani yardım bahanesiyle yapılan emperyal müdahalelerdir (Schierup, Hansen & Castles, 2006). Massey de (1999) göçün tetiklenmesinde dünyadaki hiyerarşik güç ilişkilerinin rolüne vurgu yapmaktadır. Bu güç ilişkilerinin yansımalarını, Dünyada *Küresel Beceri İşbirliği* (GPS)² çerçevesinde kurgulanan yeni göç politikalarında açıkça görmek mümkündür. Hatta sağlık ve bakım emeğini de kapsayan bu göç politikaları yeni bir tür sömürgecilik olarak görülmektedir (Akdeniz, 2020; 2023). Bu politikalarla, sağlık alanında farklı uzmanlıklara en çok ihtiyaç duyan coğrafyalardan, yine eğitim maliyeti bu coğrafyalarca karşılanmış olan sağlık çalışanları, gelişmiş ülkelere göç etmeye teşvik edilmektedir. Sağlık çalışanları açısından eşitsizliğin derinliği öyledir ki, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Orta ve Batı Asya Ülkeleri, sağlık personeli açısından dünyada en düşük yoğunluğa sahipken, bu tür göçün en fazla yönlendiği Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri en yüksek yoğunluğa sahiptir. Bir uçta İzlanda, Monako, Norveç ve İsviçre gibi ülkelerde 10 bin kişiye düşen doktor, hemşire ve ebe sayısı 200'ü geçerken, diğer uçtaki Türkiye'de bu sayı 54,3'e kadar düşmektedir (WHO/Europe, 2022c).

Dünyada 1990'lı yıllarla birlikte ivmelenen nitelikli emek göçü, kriz belirtilerinin ortaya çıkmaya başladığı 2007 yılına kadar

artmaya devam etmiş, 2007-2009 yılları arasındaki keskin düşüş sonrası (yüzde 20 kadar), gelişmiş ülkelere doğru olan bu tür göç, tekrar 2007 öncesi hızlarına ulaşmış ve artmaya devam etmiştir (Czaika & Parsons, 2016). Günümüzde gelişmiş ülkeler, özellikle nitelikli emeği teşvik edecek biçimde tasarlanan *Küresel Beceri İşbirliği Modeli* çerçevesinde göç politikalarını eşgüdümlü hale getirmektedirler. Türkiye’den göçlerin en fazla yönlendiği Avrupa Birliği ülkeleri, alınan tüm önlemlere karşın kontrolsüz artan göç karşısında Küresel Beceri İşbirliği Modeli çerçevesinde, kendi işgücü gereksinimleri doğrultusunda kontrollü bir göç politikası oluşturma ve AB üyesi ülkelerin göç, iltica ve geri gönderme politikalarını uyumlulaştırma yönünde adımlar atmaktadır. Avrupa Komisyonu 2020 yılında AB *Yeni Göç ve İltica Anlaşması*’nı oluşturmuş, 2023 yılında Anlaşma yürürlüğe girmiştir. Bu planın en öncelikli amacı özellikle üçüncü ülkelere yüksek nitelikli emeği çekmektir (daha fazla bilgi için bkz. Purkis & Bulut, 2024). Göçmenlik yasalarındaki değişikliklerle yapılan düzenlemelerle, sadece ihtiyaç duyulan sektörlerle yasal yollardan göçmen alımı teşvik edilmektedir. Yasa dışı yollardan göçmen alımı içinse çok sert önlemler alınmaktadır. 31 Ocak 2021’de AB’den ayrılan ve sağlık çalışanlarının önemli bir bölümünü oluşturduğu Türkiye’den nitelikli emek göçünün yönlendiği İngiltere de Küresel Beceri İşbirliği Modeli ve bu modeli çerçeve alarak hazırlanan Yeni İltica ve Göç Anlaşması doğrultusunda göç politikaları izlemektedir. İngiliz sağlık sistemine (NHS) 2022 yılında kaydolun doktorların yüzde 46’sı yurtdışından gelenlerden oluşmaktadır ve aynı yıl içinde verilen uzun dönemli çalışma vizelerinin yüzde 90’ı, sağlık ve bakım çalışanları ve onların ailelerine verilmiştir (Migrationwatch UK,

2023). OECD ülkeleri içinde en çok doktor ve hemşire göçü alan İngiltere'den sonra Almanya, ardından Kanada, İrlanda ve Avustralya gelmektedir. İspanya ise en çok doktor göçü alan ülkeler arasında gelmektedir (OECD.Stat).

Sermayenin hızlı biriktiği ve yoğunlaştığı gelişmiş bölgelere daha az gelişmiş coğrafyalardan olan farklı niteliklerdeki göçün en önemli etkenlerinden biri de birincilerin giderek elzem hale gelen demografik açık içinde bulunmasıdır. Avrupa'da 1989 sonrası artan Doğu Avrupalıların göçü bu açığı kapatmada yeterli olmamış hem nitelsiz hem de yüksek nitelikli emeğe olan ihtiyaç, tam da göçmen karşıtlığının arttığı bir dönemde artmaya devam etmiştir. Demografik açık, birçok Avrupa ülkesinde 1990'lara doğru demografik kriz halini almış, emek piyasasında gereksinim duyulan alanlarda genç işgücü sayısı yetersiz kalmaya başlamıştır (Brown, 1995). Avrupa'da çalışma çağındaki nüfus yüzde 15 azalmıştır ve önlem alınmazsa 2050 yılında 2015 yılına göre 95 milyon daha az çalışma çağında işgücü olacaktır (Kenny & Yang, 2021). Azalan doğum oranları, yaşlanan nüfus ve uzayan yaşam beklentisi sadece hâlihazırda var olan işgücü açığının karşılanması için değil, aynı zamanda gelecekteki işgücünün hacmi ve gelecekte emeklilik maaşlarının ödenebilirliği açısından da genç göçmenlerin alımının sürdürülmesini gerektirmektedir (Lutz & Wolter, 2001). Nüfusun yaşlanması ile artan sağlık ve bakım hizmeti ihtiyacı söz konusu ülkelerin bu tür emek talebini arttırmaktadır. Örneğin İngiltere'de yeni düzenlemelerle ülkede özellikle ihtiyaç duyulan sağlık çalışanları ve hastane içinde ve dışında bakım işleri çalışanları için ayrı vize getirilmiş (Health and Care Visa); bakım işleri çalışanları nitelikli emek kategorisine alınmıştır. 2023 Mart'ında bir önceki

yılın aynı dönemine göre verilen Health and Care Visa (Sağlık ve Bakım Vizesi) 2,5 kattan fazla artış göstermiştir. İngiltere, Almanya, İrlanda, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkeler çeşitli uzmanlık alanlarından doktorlar, psikologlar, psikiyatristler, radyologlar, hemşireler ve hastane idarecilerine dolgun ücretler, fazla mesai ücreti, sağlık ve hayat sigortası, taşınma masraflarının karşılanması, araştırma ve eğitim yardımı, ücretsiz göz ve diş bakımı, kalacak yer temini, araba, çalışan kişiye bağımlı olanlara eğitim bursu gibi teşvikler vaat etmektedirler. Ancak, Türkiye’de de nüfus artış oranı düşüş eğilimine girmiş 2008 yılında binde 13,1’den, 2022’de binde 7,1’e ve 2023’de binde 1,1’e keskin bir düşüş göstermiştir. Aynı oranın Avrupa Birliği ortalaması 2022 yılında 6,2 olmuştur. Türkiye’de doğurganlık oranı ise 2001 yılında 2,38 çocuktan, 2023 yılında 1,51 çocuğa düşmüştür (AB ortalaması 2022 yılında 1,46 çocuk) (TÜİK, 2024b; 2024e; Eurostat a; b). Çalışma çağındaki yaş grubu (15-64) küçük bir miktar artmakla birlikte, nüfusun 15-24 yaş grubunu oluşturan genç nüfus düşüş eğilimini sürdürerek 2023 yılında nüfusun yüzde 15,1’ini oluşturmaktadır. Türkiye nüfusunda en geniş grup orta yaş grubudur. Çalışan kişi başına düşen çocuk bağımlılık oranı düşerken (2007’de yüzde 39,7’den, 2023’de 31,4’e); yaşlı bağımlılık oranı artmaktadır (aynı yıllarda yüzde 10,7’den yüzde 15’e) (TÜİK, 2024a, 2024b, 2024c, 2024d). Nüfus içinde 65 yaş üstü grubun yüzdesi 1980’den beri sürekli artarken, 15-24 yaş grubunun yüzdesinin sürekli düşmesi, nüfus artış hızının düşmesi, doğurganlık ve ölüm oranlarının düşme eğilimine girmesi nüfusun yaşlandığına işarettir (Gelekçi, 2015). Nüfusun yapısında gelişmiş ülkelerde var olan eğilimlere benzer bir eğilimin ortaya çıkmaya başladığı ve zaten kişi başı sağlık personeli

oranı, sağlık emekçilerinin yoğun bir şekilde g ettikleri ülkelerden çok daha düşük olan Türkiye’de, gerekli önlemler alınmadığında sağlık personeli açığının gelecekte daha da elzem bir hale geleceğini göstermektedir. Bazı gelişmekte olan ülkelerin sağlık çalışanı açığında, yoğun olarak bu tür göçü alan gelişmiş ülkelerin payı olduğu bilinmektedir. Örneğin Birleşik Krallık, Güney Afrika’daki sağlık çalışanı açığında önemli bir paya sahiptir. Birleşik Krallık’ın sağlık çalışanı sayısı kendisinden çok daha az ve hastalık yükü daha ağır olan Güney Afrika’dan ebe ve hemşire transfer etmesi, bu lkede yaşayanların sağlık hakkının da elinden alınması sonucunu doğurmaktadır (Öcek, Aksu & Taner-Gürsoy, 2008; Nesanır, 2008).

Diğer etkenler yanında sağlık emek göçünü tetikleyen en önemli etkenlerden biri de Covid 19 salgını sırasında karşılaşılan güçlükler ve benzer bir duruma ilkinde olduğu gibi hazırlıksız yakalanmama isteğidir. Bilim insanları, ekolojik tahribatların artması sonucu salgın hastalıkların daha sık görüleceğini vurgulamaktadırlar. Dünya Sağlık rgt de son 16 yılda 168 lkede halk sağlığını tehdit eden binden fazla salgın ortaya çıktığını tespit ederek içinde bulunduğumuz zamanı “Küreselleşen Sağlık Tehlikeleri ağı” olarak nitelemiştir (Bulut, 2020). Covid 19 salgını nedeniyle uluslararası dolaşıma getirilen sınırlamalar, bu ülkelerde işgücü açığının daha şiddetli hissedilmesine ve nitelikli emeği cezbedecek yeni düzenlemeler yapılmasına yol açmıştır (OECD/Europe, 2022). Dünya Sağlık rgt, bazı Avrupa lkelerinde sağlık çalışanlarının yaşlandığını ve birçoğunun emeklilik çağına yaklaştığını, buna Covid 19 döneminde sağlık çalışanlarının ölümleri ve ağır çalışma koşullarına dayanamayan birçok sağlık çalışanının istifası eklendiğinde ortaya çıkan açığın

kapatılması için vakit kaybetmeden harekete geçilmesi gerektiğini belirtmektedir (WHO/Europe, 2022c).

Gelişmiş ülkelerde nitelikli işgücü açığının nedeni olarak genellikle nüfus artış oranının düşüklüğü gösterilse de eğitim ve emek piyasası ile ilgili izlenen politikalar da bazı sektörlerde bu açığın ortaya çıkmasında önemli etkide bulunmaktadır. İşgücü açığının olduğu bazı yüksek nitelikli emek gerektiren sektörlerde çalışma koşullarının zorluğu ve ücretlerin görece olarak düşüklüğü dikkati çekmektedir. Bu durumda göçmen işçi alımı, ücretlerin yükselmesini engellemekte, işverenlerin ucuz emek kullanımına devam etmelerini sağlamaktadır. Örneğin, İngiltere, güçlü bir sağlık sistemine sahipken, sağlık sistemi, 1980 sonrası neo-liberal politikaların uygulandığı dönemde büyük ölçüde özelleştirilmiş ve Covid 19 pandemisiyle ağırlaşan sorunlar nedeniyle tıkanmıştır. İngiltere’de, uzayan hasta kuyrukları karşısında ücretsiz sağlık sisteminin daha ulaşılabilir olması, ağır çalışma koşullarının hafifletilmesi ve düşük olan ücretlerinin yükseltilmesi talepleriyle, bir yandan doktorlar defalarca greve giderken diğer yandan, AB ve üçüncü ülkelere doktorlar ve diğer sağlık personeli için vize kolaylıkları getirilmiş, vize alabilmek için gerekli koşullardan biri olan eşik ücret düzeyi düşürülmüştür. Özellikle genç İngiliz doktorlar kendilerine daha iyi ücret ve yaşam koşullarının sağlanacağını düşündükleri Kanada, Avustralya ve Amerika gibi ülkelere göç etmeye başlamışlardır³ (Trajkovska, 2023; British Medical Association/European Union, 2023). Buna karşın, İngiltere’de tıp fakültesine başvuran öğrencilerin 2022 yılında yüzde 47’si kabul edilmiştir. Tıp fakültelerine başvuranların yarısından fazlasının kabul edilmemesi, devletin oldukça pahalı olan tıp

eğitimini finansal olarak yeterince desteklememesine bağlanmaktadır. Aynı yılda İngiliz sağlık sistemine (NHS) kaydolan doktorların sayısının, 2022-23 öğretim yılında tıp fakültelerine kabul edilen öğrencilerden yüzde 73 daha fazla olduğu belirtilmektedir. Aradaki farkın tıp eğitimini başka bir ölkede tamamlayanlardan kaynaklandığı belirtilmektedir (Migrationwatch UK, 2023). Dolayısıyla eğitimini başka bir ölkede tamamlamış olan sağlık personelinin istihdamı, hem İngiltere’deki sağlık personelinin ücretlerinin düşük tutulmasına hem de bu personelin yetişmesi için gereken fonlardan tasarruf edilmesine, yani eğitim maliyetinin başka ölkelere yüklenmesine olanak vermektedir. Almanya’da Nitelikli Göçmenlik Yasası ile ölkeye alınacak olan 18-45 yaş arası sağlık, inşaat, mühendislik, gastronomi ve teknik alanlarda en az lise mezunu ve mesleki yeterlilik belgesine sahip nitelikli ve yüksek nitelikli göçmenler için dil belgesi ibraz etme şartının kaldırılması ve vatandaşlık yasasında yapılacak değişikliklerle Alman vatandaşlığına geçişin kolaylaştırılması ve hızlandırılması hedeflenmektedir. Alman vatandaşlık yasasında çoklu vatandaşlığa geçişe olanak verecek düzenlemeler yapılmaya da başlanmışır. ABD de diğer gelişmiş ölkeler politikalarına benzer şekilde yasal göçü teşvik ederek özellikle işgücü açığıının bulunduğu sağlık, bilgi teknolojileri ve turizm (Dempster & ark., 2022) gibi alanlarda nitelikli ve yarı nitelikli emeği teşvik etmek için Küresel Beceri İşbirliği doğrultusunda ikili anlaşmalar yapma yoluna gitmekte ve varolan vizeleri bu doğrultuda gözden geçirmektedir.

Başta da belirttiğimiz gibi uluslararası göçleri inceleyen çok boyutlu bir analizin, bu göçleri tetikleyen genel koşullar yanında yerel olumsal koşullar ve tüm bu koşulların göçer konu olan

bireylerin yaşamlarıyla kesişerek onları nasıl hareket ettirdiğini göz önüne alması gerekir. Dolayısıyla Aşağıdaki bölümde Türkiye’den sağlık emek göçü ve bu göçü tetikleyen olumsal faktörler saha çalışmasından elde edilen veriler doğrultusunda incelenecektir.

Türkiye’den Sağlık Emek Göçü

Türkiye’den nitelikli emek göçü ve bu göçler içinde sağlık emek göçünün tarihi 1950’li yıllara kadar geri götürülebilir. Bu tür göç belli tarihsel dönemeçlerde hızlanarak artmıştır. Çalışma son dönem göçler, yani 2010 sonrası sağlık emek göçüne odaklanmıştır. Dünyada ve Türkiye’de yaşanan 2008-2009 ekonomik krizi sonrasında 2010 yılından itibaren nitelikli emek göçü yeniden hızlanmaya başlamış, 2013 Gezi Ayaklanması, 2016 darbe girişimi bu tür göçü hızlandıran diğer etmenler olmuş (Abadan-Unat, 1995; Tunçel, 2003; Güngör & Tansel, 2006; Yanaşmayan, 2019; Kesici, 2021; Bilecen, 2022; Dal & Görentaş, 2023), darbe girişimi sonrası giderek daralan demokratik ortam ve keskinleşen toplumsal kutuplaşma koşullarında yapılan 16 Nisan 2017 referandumu sonrası başkanlık sistemine geçişle birlikte demokrasinin işleyişinden umudunu kesen ve gündelik yaşamında cinsiyetinden, yaşam tarzından ve görüşlerinden dolayı karşılaştığı olumsuzluklar karşısında güven ve huzur duygusunu zedelenmiş hisseden, en önemlisi de gelecekte umudunu kesen profesyonel mesleklerden, sosyo-kültürel ve sosyo-politik dönüşüme muhalif, genç, orta sınıf ve kentli kesimin yurtdışına göçü hızlanmıştır (Yüksel, 2019). Özellikle derinleşen ekonomik, toplumsal ve ekolojik kriz ortamında yapılan 2023 Cumhurbaşkanlığı ve genel seçimler sonrası profesyonel mesleklerden çoğu muhalif, orta sınıf genç ve orta yaşlıların değişimden tamamen umut kesmeleri ile yurtdışına göç

hızlanmaya devam etmektedir (Purkis & Bulut, 2024). 2010 yılından 2023 yılı sonuna kadar yurt dışına göç etmek için Türk Tabipleri Birliği'nden alınan iyi hal belgesi sayıları 51,2 kat artmıştır.

Dünyada ve Türkiye'de nitelikli emek göçüne ait veriler oldukça yetersizdir. Var olan veriler ya çok eskidir ya da kategorilere ayrılmadan, genel olarak göç istatistikleri verilmektedir. Eski veriler, çalışmamızda odaklandığımız 2010 yılı sonrası hızlandığı gözlemlenen Türkiye'den nitelikli emek göçünü yakalamaya olanak vermemektedir. Bazı meslek örgütleri kendi verilerini yayınlamaktadır, bunun yanında bağımsız araştırma kuruluşlarının yayınladıkları raporlardan ulaşılabilen veriler vardır. Söz konusu kaynaklardan ulaşılan bilgiler de durumun vahametini yeterince göstermektedir. Dolayısıyla nitelikli emek göçü ve bu göçler içinde önemli yer tutan sağlık emek göçü ile ilgili niteliksel çalışmalar daha çok önem kazanmaktadır.

Türk Tabipleri Birliği'ne göre (TTB, 2022-2023) yalnızca 2022 yılında 2.685 genç hekim (1344'ü uzman hekim) yurtdışında çalışmak için İyi Hal Belgesi almak üzere başvurmuştur ve bu sayı bir önceki yılın iki katından fazladır. Aynı sayı 2012 yılında sadece 59 doktordu. 2023 yılında ise yurt dışına çıkmak üzere iyi hal belgesi için başvuran hekimlerin sayısı 3025'e ulaşmıştır (@ttborgtr). Bu duruma neden olarak ağır çalışma koşulları, değersizleştirilme, sağlık personeline karşı artan şiddet olayları, özlük hakları kaybı, düşük ücretler ve genel olarak sağlık hizmetlerinin bilim ve toplum sağlığı önceliği yerine, özelleştirilerek kâr amaçlı ve performans dayalı bir "sektör" haline getirilmesinin sağlık personeli üzerinde yarattığı olumsuz etkiler gösterilmektedir. Türkiye'de 2021 yılı verilerine göre 1000 kişiye düşen doktor sayısı 2,2 ve hemşire sayısı

2,8 iken ve bu açıdan tüm Avrupa’da sonuncu sıradayken (2023 yılında OECD ülkeleri içinde de en sonda), Türkiye’den göç eden hekimlerin en çok tercih ettiği ülkelerden biri olan Almanya’da bin kişiye düşen doktor sayısı 4,5 (Almanya, Avrupa ülkeleri içinde pratisyen doktor ve cerrah uzman doktor sayısı açısından en başta gelmektedir), Birleşik Krallıkta ise 3,2’dir. Bin kişiye düşen hemşire sayısı ise Almanya’da 12 (2021), Kanada’da 10,3 (2021), Birleşik Krallık’ta 8,7’dir (2022). Bu veriler, bir yandan Türkiye’de vatandaşlar için yetersiz sağlık hizmetini gösterirken, diğer yandan tersten okunduğunda doktorların iş yükünün ağırlığını göstermektedir (OECD Data; Eurostat, 2023). Veriler, Türkiye ile nüfusu hemen hemen aynı olan Almanya’da Türkiye’nin iki katından fazla doktor olduğunu göstermesine karşın, hekim göçünü teşvik etmesinin ardında, Almanya’nın yaşlanan nüfus ve Covid 19 salgını sırasında yaşanan zorluklar dolayısıyla gelecekle ilgili önlem almak ve bunun maliyetini başka ülkelere yüklemek isteği olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca, özellikle kırsal bölgelerde ve Doğu Almanya’da yerli doktorlar çalışmak istememektedir. OECD sağlık politikaları çalışmaları sitesinde yayınlanan bir raporda (OECD, 2023b) bu durum sorgulanmakta ve COVID 19 salgının OECD ülkelerinde sağlık sisteminin ne kadar dayanıksız olduğunu gösterdiği, dolayısıyla pandemilere, şoklara, ekonomik krizlere, iklim değişikliklerine karşı dayanıklı bir sağlık sisteminin planlanıp yürürlüğe konması gerekliliği vurgulanmaktadır. Doktor ve hemşirelerin en çok göç ettiği ülkelerin başında Almanya⁴, Birleşik Krallık, İsviçre ve ABD gelmektedir ve sağlık emek göçü özellikle 2017 yılı sonrasında hızlanmıştır. Birleşik Krallık’ta da doktor sayısı

Türkiye'nin bir buçuk katından fazla olduğu halde (376,4 bin) nüfusu Türkiye'den daha azdır (Statista).

Sağlık alanından göçler doktorlarla sınırlı kalmamaktadır. Sağlık alanının çeşitli branşlarında çalışan sağlık personeli de yurtdışına göç etmeye başlamışlardır. Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası (SES, 2022)'in yayınladığı ve 71 ilden 2063 sağlık çalışanı ile yapılan bir ankete göre sağlık ve sosyal hizmet emekçilerinin yüzde 33,49'u yurtdışına gitme konusunda kararsızken, yüzde 70,7'si yurtdışına gitmeyi düşünmektedir. Sağlık lisansiyelerinin yüzde 77,23'ü, hemşirelerin yüzde 76,83'ü sağlık teknikeri/teknisyenlerinin yüzde 72,21'i ve hekimlerin yüzde 57,81'i fırsatını bulsa yurtdışında çalışmayı düşünmektedirler. Türk Hemşireler Derneğinin (THD, 2023) yayınladığı bir araştırmaya göre katılımcılarının çoğunluğunu 30 yaşın üzerindeki kadınların oluşturduğu ankete katılan 8274 hemşirenin yüzde 76,3'ü yurtdışına göç isteğinde olduğunu belirtmişlerdir. En çok tercih edilen ülkeler Almanya, ABD, Kanada ve İngiltere olmuştur. Araştırmada bu duruma yol açan nedenler olarak ekonomik kriz, düşük ücretler, sağlıkta şiddet, değersizlik algısı, iş yükü ve siyasal problemler gösterilmiştir. Derneğin bir başka çalışmasında (THD, 2008) vardiyalı ve nöbetli çalışma sisteminin ve uzun çalışma saatlerinin hemşirelerde tükenmişlik sendromuna yol açtığı, aile ve sosyal yaşamlarını olumsuz etkilediği, hata yapma riskini arttırdığı; uyku bozukluklarının fizyolojik etkileri sonucu ölümlere kadar varan etkileri olduğu belirtilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi hasta başına düşen doktor ve hemşire sayısında, atama bekleyen binlerce hemşire adayına rağmen, diğer bazı OECD ülkelerinin önemli ölçüde gerisinde kalınması, sağlık personelinin daha fazla çalışması

anlamına gelmektedir. Buna karşın göç edilen ya da edilmek istenen ülkeler hem iş yükü açısından hem de ücretler açısından çok daha avantajlı görülmektedir. Gerekli önlemler alınmadığında sağlık emek göçünün hızlanmasının, bu iş yoğunluğunu daha da arttırması beklenmelidir.

Teorik Yaklaşım, Yöntem ve Saha Çalışması

Bourdieu'nun ilişkiselliğe vurgu yapan toplum kuramı hem benimsediğimiz kavramsal çerçeveye ve dinamik yaklaşıma uygunluğu hem de nitelikli emek göçünün aktörleri olan göçmenlerin göç veren ülkedeki toplumsal-kültürel konumlarını ve bu konumların göç üzerindeki etkilerinin olabildiğince çok boyutlu biçimde amprik ve teorik yöntemlerle incelenmesine izin vermesi açısından çalışmanın hem yöntemsel hem de teorik çerçevesi olarak uygun bulunmuştur. Bourdieu'ya göre teori ve pratik arasında sosyal bilimlerde varolan karşıtlık, toplumsal aktörlerin deneyimlerini, onları mümkün kılan nesnel yapıların analiziyle birleştiren bir modelle aşılabılır. Ona göre aktörler (bireyler ve gruplar) aynı zamanda söz konusu nesnel yapıları dönüştürme potansiyeline sahiptir (Bourdieu, 1977; Bourdieu, 2014). Biz de çalışmamızda ne salt teorinin ve yapıların ne de salt alan araştırmamızın katılımcılarının açıklamalarının peşine düştük. Bourdieu'nun izini takip edip her ikisini birleştirerek analiz etmeye çalıştık. Bourdieu, sosyal sınıfları gerçekte nesnel sınırlarla birbirinden ayrılmış, kolayca okunabilir popülasyonlar olarak ve bireyin eylemini toplumsal yapının doğrudan yansıması olarak gören nesnelci ve sosyal düzeni bireylerin kendilerini ve diğerlerini sınıflandırmalarının toplamına dayalı öznelci yaklaşımların aşılma zamanının geldiğini, nesnelci ve öznelci anların diyalektik ilişki

içinde bulunduğunu, bireyin eyleminin ne tamamen toplumsal yapı tarafından belirlendiğini ne de ondan tamamen özerk olduğunu öne sürmektedir (Bourdieu, 1996; Wacquant, 2014). Böylece sosyal bilimleri uzun yıllardır meşgul eden bir ikiliğin ötesine geçerek ne ekonomik determinizmin ne de idealizmin tuzağına düşmekte; toplumsal gerçekliği ilişkisel bir yaklaşımla incelemektedir. Bu da sınıfları, belirlenmiş yapılar olarak değil, çok çeşitli karşılaşmalarla sürekli dönüşen analitik kategoriler olarak gördüğüne işaret eder. Bourdieu kendi yaklaşımını ve kavramsal repertuarını oluştururken sadece teorik düzeyde kalarak kavramları kapanmış formlar olarak değil, ampirik ve açık formlar olarak kullanmış, bunu pozitivistten kopmak olarak ifade etmiştir (Bourdieu & Wacquant, 2014). Dolayısıyla Bourdieu'nun yaklaşımı çalışmamızın konusunu mikro (göç edenlerle yapılan mülakatlar), mezo (göçmen ağları, kurumlar, yasalar, politikalar, istatistikler) ve makro düzeyde (küresel ve yerel düzeyler arası politik, ekonomik, mekansal güç ilişkileri, emek piyasaları, küresel iş bölümü) ele almamıza olanak vermektedir. Gardner (2009), tüm bu farklı düzeylerin içsel olarak birbirleriyle bağlantılı olduğuna dikkat çeker. Böylesi bir yaklaşım nicel, nitel birçok ölçüm yönteminin birbirlerini destekler biçimde kullanılarak teorisinin pratikle, pratiğin de teoriyle sınanmasına ve ilişkilendirilmesine izin verir.

Çalışmanın ampirik bölümü, Türkiye'den nitelikli emek göçü ile ilgili daha geniş bir çalışmanın sağlık emek göçü ile ilgili verilerini kapsamaktadır. Dijital araçlarla gerçekleştirilen saha araştırmasında nitel analiz tekniklerinden biri olan derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Saha araştırmasının dijital olarak nitelendirilmesinin nedeni, yurtdışında ve yurt içinde farklı

şehirlerden katılımcılara e-posta ya da whatsapp yoluyla ulaşılmasıdır. Katılımcılara ulaşmada kartopu tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın temel sorunsalı katılımcıların yurtdışına gidişlerini ya da gidiş isteklerini harekete geçiren başlangıç yerel ve küresel dinamikleri disiplinlerarası bir yaklaşımla saptamak ve yorumlamaktır. Bu çerçevede konu, belli politik, ekonomik, tarihsel ve mekânsal koşullarda ve belli güç ilişkileri ve olanaklara bağlı olarak ortaya çıkmış ve biçimlenmiş özgün bir deneyim olarak ele alınmıştır.

Katılımcılardan yurtdışına çıkmamış olanlara 7, çıkmış olanlara 8 yarı yapılandırılmış soru yöneltilmiştir. Her bir soru, birbirine bağlı alt sorular içermektedir. Saha araştırması 2024 yılı Şubat-Mart aylarında yapılmıştır. Saha çalışması, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu-2, 31.01.2024 tarih ve karar no. 12, Protokol no. 230097 izni ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma ile ilgili duyurular, birçok farklı whatsapp grubundan tanıdıklar aracılığıyla çok sayıda kişiye iletilmesine karşın, göç etmek üzere olanlar için göç telaşı, hâlihazırda göç etmiş olanlar için ise yeni yaşamlarına alışma telaşı katılımcı sayısının sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, niteliksel çalışmalarda miktardan çok kaliteye odaklanılmaktadır. Deneyimlere göre, daha çok katılımcı içeren örneklemelerin evreni daha iyi yansıtacağı fikri sık karşılaşılan bir yanılgıdır. Örneklem büyüklüğünden çok, ayrıntılı veri toplanabilecek, araştırmanın amacına uygun küçük bir örneklem seçimi daha önemlidir (Baltacı, 2018). Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlemede kullanılan, genel kabul görmüş bir formül yoktur; bu tür arayışlar genellikle niceliksel-pozitivist yöntemin etkisindedirler (Maxwel,

2012). Onwuegbuzie & Collins (2007), niteliksel ve niceliksel yöntemler kullanılarak yapılan birçok araştırmada yöntem seçimine göre kullanılan ortalama örneklem büyüklüklerini inceledikleri çalışmalarında, araştırmanın amacına göre sayının değişebileceğini kabul etmekle birlikte, mülakat tekniği için ortalama 12 kişinin kullanıldığını saptamışlardır. Katılımcı sayısı arttığında görüşmeciler aynı düşünceleri tekrarlama ve araştırmacının görüşmecileri yönlendirmeye başlaması riski ortaya çıkmaktadır (Başkale, 2016; Baker & Edwards, 2012). Katılımcılara, kendilerini sıkıntıya sokmadan sorulara düşünerek ve ayrıntılı yanıtlar verebilmeleri için 15 günden bir aya kadar süreler verilmiştir. Soruları yanıtlarken kullandıkları bazı ifadelerle ilgili daha ayrıntılı bilgiler verebilmeleri için bazı katılımcılara e-mail ve whatsapp üzerinden tekrar ulaşılmıştır. Çalışmada dijital platformlarda yayınlanan, Türkiye’den yurtdışına göç etmiş sağlık çalışanları ile ilgili videolar ve yazılı kaynaklar da taranmıştır. Bu alandaki katılımcıların onayı alınmadan verdikleri bilgilerin kullanılması söz konusu olamayacağı için, çalışmamızda dijital platform katılımcılarının verdikleri bilgiler doğrudan kullanılmamış, sadece kendi saha çalışmamızdan elde edilen bilgilerle örtüştüğü ve ayrıştığı noktaların tespit edilmesi açısından değerlendirilmiştir. Yurtdışına göç eden ya da göç etmek istğinde olan sağlık çalışanlarının birbirleriyle iletişime geçtiği DoktorlarSitesi.NET facebook sayfası ve yurtdışına gidişle ilgili bilgi veren birçok twitter (X) adresi takip edilmiştir.

Örneklem, sağlık alanından 2 diş hekimi, 3 uzman doktor, 1 pratisyen doktor, 1 akademisyen/fizyoterapist, 1 fizyoterapist, 1 akademisyen/hemşirelik, 3 hemşire ve 5 farklı branşlardan teknik

eleman ve 1 psikolog olmak üzere 18 kişiyi kapsamaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 36'dır, 9'u evlidir ve evli olanların sekizi çocuk sahibidir. Örnekleme, 2010 ve sonrası yurtdışına göç etmiş bulunan sağlık çalışanları ve Türkiye'de bulunsalar da yurtdışına göç amacıyla iş bulmak üzere başvuruda bulunmuş olmak, işlemlere başlamış olmak, dil kursuna başlamış olmak gibi ciddi girişimde bulunmuş olanlar dâhil edilmiştir. Türkiye'de bulunan katılımcılar İzmir, Ankara, İstanbul, Manisa, Aydın ve Muğla gibi büyükşehirlerden gelmişlerdir. Yurtdışında bulunanlar ise Almanya, İngiltere, Finlandiya, Hollanda gibi Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu Almanya'yı tercih etmektedirler. Yurtdışında bulunan katılımcıların göç etme yılı 2018 yılı ve sonrasıdır.

Sağlık Çalışanlarının Sınıfı

Türkiye'den göç etmek isteyen doktorlar ve akademisyenler dâhil sağlık çalışanlarının, ister özel sektörde isterse de kamuda çalışıyor olsunlar, enflasyonist ortamın da etkisiyle zaten zayıf olan ekonomik sermayelerinin her geçen gün daha da zayıfladığı anlaşılmaktadır ve kendilerini alt-orta sınıfta görmektedirler. Orta sınıf analizi, birçok sosyal bilimciyi uğraştırmaya devam eden tartışmalı bir konudur ve bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bordieu'ya göre sınıflar çakılı, kapanmış gerçeklikler değil, potansiyeller olarak varolurlar; hatta tek bir sınıfsal konum tutan bireyler bulmak mümkün değildir ve bu durum orta sınıf için daha çok geçerlidir. Bireyler kendi konumlarını korumaya ya da yükseltmeye yönelik bir takım bilinçli ya da bilinçsiz stratejiler geliştirirler (Öğütle & Çeğin, 2013). Göç de bu stratejilerden biridir. Ancak göç süreci ve farklı bir sosyal çevrede habitusunu⁵

dönüştürmek çetrefilli bir süreçtir. Göç, bir insanın yaşamında önemli bir kopuş ve yeniden kuruluş sürecidir ve bu bireysel değil toplumsal bir süreçtir. Yani Bourdieucu anlamda söylersek, göçmenler yeni coğrafyalar ve sosyal yapılarda yeni sermayeler inşa ederler ve bu doğrusal bir süreç değildir. Katılımcılara kendilerini hangi sosyal sınıfta gördükleri sorulduğunda sağlık alanının farklı uzmanlıklarında çalışanlar benzer cevaplar vermişlerdir. Kendilerini her an orta sınıfın altına düşme tehlikesi içinde görmektedirler.

“Bu soruya nasıl yanıt vereceğimi gerçekten bilemedim. 3 üniversite bitirmiş, 3 yabancı dili olan ve okula başladığı günden beri türlü sınavlarla milyonlar arasından okullara seçilip oradaki sınavları verip tekrar sınavla milyonlar arasından geçip devlet hastanesine atanmış biri olarak, TOKİ’den bir ev ve 2014 model bir araba alabilmek için yüklü borçlar altına girmiş biriyim ve kendimi orta sınıf diye bile nitelendiremiyorum.” (37, Fizyoterapist, Kadın).

“Alt sınıfın orta sınıfa yaklaştığı arada bir minik geçişler yapıp sonra yerine döndüğü yerdeyim.” (33, Kamuda Dış Hekimi, Kadın).

“Ekonomik açıdan orta sınıf ile alt sınıf arasında gördüğümü söyleyebilirim.” (33, Uzman Hekim, Erkek).

“Eskiden orta direk olarak nitelendirilen açlık sınırının üzerinde yoksulluk sınırına yakın veya hafif üzerindeydim. Şimdi ise modern köle olarak görüyorum.” (41, Sağlık Teknisyeni, Erkek).

“...özel sektörde çalışan birisi olarak kendimi maalesef toplumda hayallerinin peşinden koşmayı bırakmış, birikim konusu bile olamayan ve tek derdi günü kurtarmak olan grupta görüyorum.” (25, Sağlık Teknisyeni, Erkek).

“Memur statüsünde bulunmama rağmen yaşıntımın ve geçimimin geçmiş yıllara göre daha zor olduğunu düşünüyorum.”
(26, Hemşire, Kadın).

“Eşimin asgari ücretle çalıştığını göz önüne alarak kendimizi yoksulluk sınırı veya biraz daha üstü olarak konumlandırabilirim. Tek başıma aldığım aylık ücret şu an yoksulluk sınırının altındadır.”
(38, Hemşirelik-Öğretim Üyesi, Kadın).

Türkiye’den henüz göç etmemiş olan sağlık çalışanları, kendilerini ekonomik sermaye açısından her geçen gün daha kırılgan bir konumda görmekle birlikte, entelektüel düzey, yaşamdan beklentiler, kitap okumak, sinema-tiyatro-konser gibi kültürel aktivitelere katılmak vb. anlamlarında yüksek bir kültürel sermayeye sahiplerdir. Anestezi teknisyeni, görüntü teknisyeni, hemşire gibi sağlık sektörü çalışanlarının kültürel sermayelerinin, aileden devralınmaktan çok, formel ve formel olmayan eğitimler yoluyla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ancak ekonomik sermayelerinin zayıflamasıyla birlikte kültürel aktivitelere katılmalarının zorlaşmasından şikâyet etmektedirler.

“Fotoğraf sanatına ilğim olduğundan dolayı fotoğrafçılık eğitimi alıp pahalı bir hobi olması sebebiyle (iyi bir makineye ve objektiflere ulaşmak için çok paranız olması gerekiyordu) erken vazgeçtim. Gittiğim her ilin önce müzesini gezerim. Tarih kokan bir şehirde doğup büyümemden mi kaynaklanır bilmem, ören yerleri, tarihi kalıntılar gezmeyi şık kafelere/restoranlara tercih ederim...İyi bir kitap okuyucusuyum. Yabancı dillerde de kitap okumaya gayret ederim. Dilimizi iyi kullanmaya dikkat eder ve yazarak kalıntı bırakmaya çalışırım. Bu sebeple bir blog açma girişiminde

bulunmuş ve yardım amaçlı basılan kolektif kitap projelerinde yer almışımıdır.” (37, Fizyoterapist, Kadın).

“Kültürel aktivitelere eskiden çok katılırdık, sinema, konserler, tiyatroya çok giderdik, balık avı ve dalgıçlığa giderdik ama şimdi maalesef hepsi geride kaldı. Şu anki en büyük hobi sadece film izlemek kaldı. Ekonomik olarak eskiden eşim de çalıştığı için orta seviyesindeydi ama şu an iki çalışan olmamıza rağmen ancak geçinebiliyoruz.” (48, Anestezi Teknisyeni, Erkek).

Bourdieu, belli koşullarda kültürel sermayenin ekonomik sermayeye dönüştürülebildiğini öne sürmektedir. Ona göre, bütün sermaye biçimleri bağlantılıdır ve en maddi sermaye türleri -dar anlamda ekonomik olanlar- kendilerini kültürel sermaye ya da sosyal sermaye gibi maddi olmayan biçimlerde gösterebilirler ve bunun tersi de geçerlidir (Bourdieu, 1986). Dolayısıyla ekonomik sermayenin sınırlılığı, kültürel ve sosyal sermayenin de birikimini ve aktive edilmesini sınırlandırmaktadır denilebilir.

Bourdieu (1996), sınıfın inşasında sahip olunan sermayelerin hacmi ve kompozisyonu, üretim ilişkileri içindeki pozisyon ve cinsiyet, yaş, etnisite, sosyal köken, gelir, eğitim, göçmen olup olmama gibi özelliklerin değil, bunlar arasındaki yapısal ilişkilerin ve bunların pratiğe yansıyan etkilerinin önemli olduğunu öne sürer. Özellikle sağlık alanında çalışanların hem aileden devrıldıkları hem de güncel olarak zayıf ekonomik sermayelere sahip oldukları halde kültürel sermayelerinin yüksek olması ve kültürel, ekonomik ve sosyal sermayelerini yükseltmek üzere göç etmeye karar vermiş olmaları, sınıflarının yeniden inşa sürecinde olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Ağır Çalışma Koşulları, Şiddet ve Değersizlik Hissi

Katılımcıların göç etme kararında ağır çalışma koşulları ve değersizlik hissi önemli rol oynamıştır. Doktorların haftalık çalışma saatleri 100 saati bulabilmekte, bunun nöbette geçen süresi 36 saate kadar ulaşabilmektedir. Bu durum, doktorlarda anksiyete, huzursuzluk, duygusal tükenme ve duyarsızlaşmaya neden olmakta; sosyal ve ailevi ilişkilerini zayıflatmakta, bağışıklık sistemlerini zayıflatarak ciddi hastalıklara yakalanma riskini arttırmaktadır (Bayrak, 2019). Uzun çalışma saatlerinin doktorları tükenmişlik sendromuna sürükleyerek, tıbbi hata oranını arttırdığı; sağlık çalışanlarının şiddete uğrama riski altında çalışmalarının depresyon, endişe ve uyku bozuklukları gibi psikolojik sorunlara yol açtığı, tüm bu koşulların mesleki doyumu azalttığı bilinmektedir (Ting Lin & ark. 2021; Yılmaz & Koyuncu-Aydın, 2023). Ağır ve riskli çalışma koşulları sağlık emek göçünü tetikleyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Uğuz (2023)'un doktorların yurtdışına göçü ile ilgili yaptığı niteliksel çalışmada doktorları yurtdışında çalışmaya iten en önemli neden mesleklerinin değersizleşmesi; onları yurtdışında çalışmaya teşvik eden en başta gelen etkenler daha iyi çalışma koşulları, daha güvenli çalışma ortamı ve kariyerlerinde gelişme olanakları olarak sıralanmıştır. Erdoğan-Kaya, Erdoğan-Aktürk ve Aslan (2023) da niceliksel çalışmalarında benzer bir sonuca ulaşmışlardır. Onlar, tıp fakültesi beşinci ve altıncı sınıftan, yaş ortalaması 24 olan 82 öğrenci ile yaptıkları çalışmalarında, mesleğin en zor yanlarını ağır çalışma koşulları, sözlü ve fiziki şiddet, işyerinde yöneticilerce yapılan mobbing ve baskı, performans sistemi ve hasta bakma süresi, ücretler ve malpraktis davaları olarak sıralamışlardır. Daha da kötüsü, öğrenciler bu koşullarda gelecekle

ilgili umutlarının azaldığını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin yüzde 94'ü mesleklerini yurtdışında icra etmeyi düşündüklerini söylemişler ve bunun nedeni olarak da en başta yurtdışındaki daha rahat çalışma koşullarını göstermişlerdir. Bunun ardından yurtdışında yaşam biçimi ve yüksek standartlar, doktorları koruyan yasalar ve ekonomik nedenler sıralanmaktadır.

Uzun saatler ve kesintisiz çalışma, iş yükünün yoğunluğu, sık gelen nöbetler, performans sisteminin yarattığı baskılar gibi sağlık çalışanları için zaten ağır olan çalışma koşulları, pandemiyle birlikte daha da çekilmez hale gelmiştir. Bu ağır çalışma koşullarına uzun süredir düşük ücretler, şiddet, mobbing, mesleki saygınlık kaybı, özel hastanelerde sözleşmeli çalışma biçimlerinin yaygınlaştırdığı güvencesizleştirme ve onun yol açtığı özlük haklarındaki kayıplar, emekliliğe yansımayan ek ödemeler ve nöbet ücretlerinin ödenmemesi eşlik etmektedir. Çözölmek bir yana sürekli ağırlaşan söz konusu koşulların değışeğine dair bir işaret görememek her yaştan hekimi, ancak ağırlıkla genç hekimleri daha okullarını bitirmeden yurtdışına gitmek için hazırlıklar yapmaya itmektedir (Aslan, Şengelen & Erişgen, 2021; TTB, 2022-2023). Sağlık çalışanlarına şiddet olgusu her yıl katlanarak artmaktadır. Medya analizine dayalı olarak yapılan bir çalışmaya göre 2023 yılında (1 Ocak-20 Aralık arasında) bir önceki yıla göre sağlık çalışanlarına şiddet yüzde 83,54 artmıştır. 2021 yılında 190 olan vaka sayısı, 2023'de 457'ye çıkmıştır ve büyük ölçüde hasta yakınlarından doktor ve hemşirelere yönelmiştir. Bunların yüzde 90 kadarı fiziksel şiddet biçiminde olmuştur (İMDAT, 2023). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO, 2003), hastaların ve hasta yakınlarının şiddete yönelmesinin başta gelen nedeni olarak, sağlık çalışanlarınca,

hastanın kişiliğinin gösterildiği, ardından ülkedeki ekonomik ve toplumsal durumun geldiğini belirtmektedir. Sağlık çalışanları en çok şiddete uğrayan meslek grupları arasında başta gelmektedir (Hamzaoglu & Türk, 2019). Toker (2024) de sağlıkta şiddetin toplumsal boyutuna vurgu yaparak şiddetin kaynağını toplumsal ortak bağların çözülmesine ve sağlık ortamının, sağlığın ihtiyaçları ve sağlığın değeriyle değil, piyasanın belirlemeleriyle biçimlenmesine bağlamaktadır. Bunun sağlık çalışanlarını nesneleştirdiğini, araçsallaştırdığını, değersizleştirerek düşmanlaştırdığını, hasta-sağlık çalışanı arasındaki karşılıklı ilişkinin bozulmasından sonuçta en çok sağlık hakkının zarar göreceğini ifade etmektedir. Türk Tabipleri Birliği'nin Sağlıkta Şiddet Çalıştayı Raporuna göre (TTB, 2024) Sağlıkta Dönüşüm Programı (2003) sonucu ortaya çıkan kusurlu sağlık sisteminin ve mekânlarının (şehir hastaneleri, aile sağlık merkezleri) toplumun sağlık talebini karşılayamaması, sağlıkta şiddetin ortaya çıkmasını kolaylaştırıyor. Rapora göre genel olarak uzun çalışma saatleri, geçim sıkıntısı, güvencesizlik toplumdaki bireylerin her birini ciddi bir sinir krizinin eşiğine getirmekte ve en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaz duruma düşürmektedir. Hastanelere en fazla başvuran bu kişiler ise aynı kesimden gelmektedir. Sağlık politikalarının, gelir eşitsizliğinin, uzun çalışma saatlerinin ve güvencesizliğin asıl sorumluları, sorumluluğu sağlık çalışanlarına yükleyerek hastalara ve hasta yakınlarına, sağlık çalışanlarını hedef göstermektedir. Doktorlar da kendi ağır çalışma koşullarının sorumlusu olarak kendisiyle emreden tarzda konuşan hasta veya hasta yakınlarını görebilmekte böylece taraflar arasındaki bağ zedelenmektedir. Bulut (2020) ise kamusal bir hizmet olan sağlık hizmetinin etkinlik,

verimlilik ve karlılık eksenlerinde piyasalaştırılmasının hasta ile hekim arasındaki güven ilişkisini zedeleyerek onları karşı karşıya getirdiğine; kamu hizmeti yerine getirilen kamu işletmeciliği anlayışının, doktorlardan hastaları müşteri gibi görmelerinin beklenmesine, bunun da tıp etiği ile çeliştiğine dikkati çekmiştir.

Ünlütürk-Ulutaş (2011) ise sağıkta dönüşümle birlikte doktorlar arasında gelir, denetim ve özerklik açılarından ortaya çıkan parçalanmanın, öncesinde saygın ve ayrıcalıklı bir meslek olan doktorluğu işçileşme sürecine soktuğunun, doktorlara karşı artan şiddet olaylarında bu saygınlık kaybının önemli etkisi bulunduğunun altını çizmektedir.

Mollahaliloğlu & ark. (2014)'nin 3690 pratisyen hekimle 2009 yılında yaptıkları anket çalışmasına göre hekimlerin yüzde 70'inin yurtdışına gitme isteklerinin en önde gelen tetikleyici etkeni çalışma koşullarıdır ve günümüzde bu durum değişmemiştir. Doktorların yaşam kalitesi ile ilgili olarak 3-14 Mart 2022'de Türkiye'nin 80 ilinden toplam 6421 doktorun katıldığı bir araştırmaya göre, doktorların yüzde 69'u mesleğe başladıklarından beri hayat standartlarının kötüleştiğini, yüzde 15'i bir değişiklik olmadığını, yüzde 16'sı ise iyileştiğini düşünmektedir. Meslek hayatı boyunca yaşam standartlarının iyileştiğini düşünenlerin kamu hastanelerine göre özel hastanelerde daha yüksek olmasına karşın, sorunlarının benzer olmasının, sorunların sağlık sistemi kaynaklı olduğuna işaret ettiği belirtilmektedir (İstanbul Ekonomi Araştırma, 2022). Aynı araştırmaya göre doktorların sadece onda biri maaşlarıyla ev alabileceklerini düşünmekte, yüzde 61'i haftada 40-59 saat arası ve azımsanmayacak yüzde 20'lik kesim 60-80 saat arası çalıştığını belirtmektedir. Bu araştırma sonuçlarına göre de hekimlerin yüzde

67'sinin önümüzdeki beş sene içinde yurtdışına gitmek istediği sonucu ortaya çıkmıştır. Profesör doktorlarda yüzde 34 olan bu oran Asistan doktorlarda yüzde 84'e çıkmaktadır.

“Ülkemiz standartlarına göre hem mesleki hem de entelektüel yönden yeterince değer görmediğimizi düşünüyorum.” (33, Uzman Doktor, Erkek).

“Mesleki olarak işimi çok seviyorum. Ancak meslek koşulları, çalışma ortamı gibi etkenler memnuniyetsiz bir iş ortamına yol açtığı için maalesef severek çalışmıyorum.” (26, Ameliyathane Hemşiresi, Kadın).

“Özellikle intörnlük yılımda oldukça fazla tartışma ve beyaz kod olaylarına karıştım. Bu yaşadıklarım zaten yeterli sebep oluşturuyor...Doktorlar her geçen gün daha kötü şartlar altında çalışıyorlar.” (24, Pratisyen Doktor, Erkek).

“Türkiye’de süren davalarım, sağlıkta yaşadığım çeşitli şiddet olayları ve geçim zorlukları etkili oldu bu kararımda... İnsanlar daha sakin ve sabırlı, şehirler daha yaşanılır, enflasyon baş döndürmüyor, hekim olarak şiddete uğramayacağımı ve daha insani koşullarda mesleğimi icra edebileceğimi umuyorum.” (33, Kamuda Diş hekimi, Kadın).

“Bu mesleğin...insani olmadığını. Sebebi ise iş yükünün çok fazla olması, çalışma saatlerinin çok olup genellikle 24 saat olması, hep günüşırı nöbetlerle devam edecek olup tahammül seviyesini çok düşürmesi ve yeri geldiğinde kendime vakit ayıramamam, bir uyku-yeme düzenimin olmaması, hastanede doktor yardımcısı olarak bilinmek. Hemşirelerin en alt düzeyde görülmesi, mobbing ve ego tatminin bu meslek üzerinden yapılışı, uğradığınız bir haksızlık var

ise bu hemşireyseniz gözardı edilmesi, hastaların ve vatandaşın bu mesleğe duyulan saygısının neredeyse yok olması.” (28, Hemşire, kadın).

Örneklemimizin katılımcıları, uzun ve düzensiz çalışma saatleri dolayısıyla iş-yaşam dengesinin kurulamamasından, liyakatsizlikten, eğitimlerinin ve mesleklerinin hak ettiği saygıyı görememekten ve işyerinde mobbingden yakınmaktadırlar. Çınar (2023) doktorların saygınlık kaybını sağlığın ticarileştirilmesine ve kar getirebilen bir sektöre dönüşmesine bağlamaktadır. Bu durumun doktorları kişisel çıkarlarla meslek etiği arasında bırakabildiği, hekimlik mesleğinin saygınlığını oluşturan etik değerlere zarar verdiği öne sürülmektedir.

Çocukların Eğitimi ve Sosyal Devlet Talebi

Sağlık çalışanlarının göçünü tetikleyen önemli etkenlerden biri de çocuklarının kaliteli bir eğitim görmesi isteğidir. Çocuk sahibi katılımcıların hepsi, yurtdışı kararında çocuklarının iyi eğitim görme, güvenli ve geleceği olan bir yerde yetiştirme isteklerinin en önemli rolü oynadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, yurtdışında kaliteli eğitimi, Türkiye’nin aksine sosyal devlet anlayışının daha güçlü olması nedeniyle ucuza alabileceklerini düşünmektedirler. Türkiye’de çocuklarının iyi bir eğitim alma şansını zayıf görme ve güvenli bir geleceği olamayacağı düşüncesi politik ortama, eğitimin laiklikten uzaklaşmasına ve önemli ölçüde dinselleşmesine ve eğitimin ticarileştirilerek kaliteli eğitimin pahalı hale gelmesine bağlanmaktadır.

“... En önemli sebep, çocuğumuzun geleceğinin eğitim ve sosyal anlamda nasıl olacağı ile ilgili kaygılarımız hızla

derinleşmeye başladı. Eğitimin kalitesinin yok olması, adaletin yerine getirilmemesi gibi kötüye giden pek çok dinamik kızımızı daha fazla korumamız gerektiğini hissettirdi.” (44, Psikolog, Kadın).

“Almanya’yı düşünüyoruz, orada sağlıkçıların daha iyi koşullarda çalıştığını, çocuklar için daha sosyal bir devlet olduğunu duyduğum için.” (48, Anestezi Uzmanı, Erkek).

“Benim ülke dışına çıkmamda çocukların geleceği çok büyük rol oynuyor, o yüzden her halükârda Almanya’ya gelirdim... Kızım Almanya’da Abitur yaptı (Gymnasium’u bitirdi) ve üniversiteye gidiyor şimdi ve oğlum Türkçe ve Almanca hariç iki dil daha öğreniyor.” (50, Uzman Doktor, Kadın).

“Göç etmeye ülke yönetimini beğenmediğim için karar verdim, kararında çocuklarımın geleceğini düşünmem etkili oldu.” (44, Anestezi Teknisyeni, Erkek).

“Hep sınıftakilerden bir adım önde olmasını isteyecek ve onu özel derslere, kurslara boğacağız (çevremde herkes böyle ve sistem -her ne kadar karşı olsam da- bizi buna itecek, çok eminim). Hangi okulu okursa okusun geleceği için endişeliyim. Mühendislerin asgari ücretle çalıştığı, hukukçuların, sağlıkçıların sırf mesleğini yaptığı için katledildiği bir ülkede yaşıyoruz en nihayetinde.” (37, Fizyoterapist, Kadın).

Özellikle kız çocuğu olanlar, Türkiye’de son yıllarda artan kadına şiddet ve kadın ve çocuklara taciz haberleri nedeniyle çocuklarının daha güvenli bir ülkede yetişmesini önceliklediklerini belirtmişlerdir.

“Kararımızda en çok kızımız etkili oldu. Onun daha iyi şartlarda daha iyi eğitim alıp daha aydınlık bir geleceği olması için bu kararı verdik... Son Milli Eğitim Bakanının kız çocuklarının eğitimi ve şeriat ile ilgili söylemleri eşim ve beni endişelendirmiştir. Eşim ve ben özellikle kızımız için gelecek kaygısı yaşamaktayız. Bu nedenle kızımızın daha iyi bir eğitim sistemi ile eğitim görmesini istiyoruz.” (38, Hemşirelik-Öğretim Üyesi, Kadın).

“Öncelikli olarak kızımın eşit, laik, bilime dayalı ve daha adil bir eğitim görmesidir.” (41, Radyoloji Teknikeri, Erkek).

Botezat ve Ramos (2020), doktorların göçüyle göç edilen ülkenin PISA puanı⁶ arasında yüksek bir korelasyon saptayarak, bu tür emeğin göçünde çocukların kaliteli eğitim alması isteğinin önemli kriterlerden biri olduğu sonucuna varmışlardır.

Toplumda ve İşyerinde Cinsiyetçi ve Ayrımcı Yaklaşımlar, Liyakatsizlik

Katılımcıların göç kararında, diğer nedenlerle birlikte kaynak ülkede toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında maruz kaldıkları ayrımcılığın da oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kadın katılımcılar ve önceki başlıkta belirtildiği gibi kız çocuğu olanlar son yıllarda sıklaşan kadına ve kız çocuklarına yönelik şiddet ve taciz olaylarının göç kararında önemli rol oynadığını belirtmişlerdir.

“Ben kadın olarak kendimi bu ülkede güvende hissetmiyorum ve kızımın güvenliği için de endişe duymaktayım. Bunun yanında çalıştığımız iş yerlerinde uygulanan mobbing, yöneticilerin objektif olmaması, yöneticilerin deneyimsizliği ve liyakatsizlik de göç nedenlerimiz arasında yer almaktadır.” (38, Öğretim üyesi, Kadın).

“...(İngiltere’de) sokakta daha rahat yürüyorum, tacize daha minimum düzeyde maruz kalıyorum, politik olarak kendimi daha rahat ifade edebiliyorum. Kimliğimi ve tercihlerimi veya yönelimlerimi ifade etmekten kaçınmıyorum.” (46, Hemşire, Kadın)

Literatürde bazı çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, Nejad (2013) çalışmasında kadınlarda nitelikli emek göçünün, kadın haklarındaki en küçük bir değişime karşı yüksek derecede duyarlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Güngör’ün çalışmasında (Güngör, 2014), kadınların erkeklere göre yurtdışında daha iyi eğitim ve iş olanaklarına daha çok önem verdiğini, Türkiye’de işlerinde yükselme olanaklarının sınırlanmasından endişe ettikleri sonucuna varılmıştır. Elveren ve Toksöz (2018) emek piyasasında cinsiyet eşitsizliğinin meslekte ilerleme olanaklarını sınırlaması, artan muhafazakârlaşma ve otoriterleşme gibi Türkiye’deki olumsuz koşulların, uzman mesleklere sahip kadınların yurtdışına göçünde etkili olduğu tespitlerinde bulunmuşlardır.

Gelecekte Umudu Kesenlerin Göçü

Bourdieu (2000), gelecek tasarımı yapabilme yeteneğinin, tüm dönüştürücü çabaların ve mevcut durumu gözden geçirerek değiştirebilmenin olmazsa olmaz şartı olduğunu, ancak şimdiye tutunamayanların gelecekle ilgili böyle bir tasarım yapabilmeleri olasılığının düşük olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların geleceklerini başka yerlerde görmelerinde, birçok anlamda mevcut koşullara yabancılaşma, kendilerini dışlanmış hissetme ve toplumda yerleşmeye başlayan değerlerle uyuşamama nedenleriyle “şimdiye” tutunamama önemli rol oynamıştır.

Nitelikli emek göçünün belki de en kaygılandırıcı yanı, yurtdışına göç etmeyi seçenlerin Türkiye'nin geleceği ile ilgili umutlarının olmayışı ve yakın gelecekte bu durumda bir değişikliğin olmayacağını düşünmeleridir. Katılımcıların hiçbiri yurtdışına gidiş kararını kolay vermemiştir, hemen hemen hepsi koşullar değişirse geri döneceklerini belirtmektedirler, ancak koşulların değişmesini olanaklı görmedikleri için gidişlerinin kalıcı olabileceğini tahmin etmektedirler.

“Göç etme sebeplerim ekonomik ve politik bir göç ve ülkenin geleceğini karanlık görmem.” (44, Anestezi Teknisyeni, Erkek).

“Ülkemizin sosyo-ekonomik koşulları göz önünde bulundurulduğunda özellikle gençlerimiz adına parlak bir gelecek göremiyorum... Beklentilerimin burada karşılanması sadece bireysel bir istek değil toplumsal bir aydınlanma şeklindedir. Onun olabileceği inancım kalmadığı için gitmek istiyorum.” (41, Radyoloji Teknikeri, Erkek).

“Yurt dışına tatil için gitmek güzeldi ama orada yaşama tecrübesini edinmiş biri olarak gitmek hiç cazip değildi. İyi kötü alım gücümüz de vardı, fakat bir bebeğim olduktan sonra ve ülkece yaşadıklarımızdan sonra endişelerim katlanmaya başladı.” (37, Fizyoterapist, Kadın).

“Burada sürekli bir gelecek kaygısı yaşıyorum. Bu ekonomik koşullarda nasıl evleneceğiz? Çocuğum olursa ona nasıl bir gelecek sunabilirim, sunacağım? Bu şekilde mesleğimi nasıl idame ettireceğim? Saygı, değer göremeyecek miyim? ve birçok soru daha. Ben bu ülkede kendi geleceğimi göremiyorum artık. Düşündükçe de iyi bir sonuca varamıyorum. Ülkemde kendimi güvende

hissetmiyorum...Ülkemizin iyiye gidecek bir durumu da olmadığını düşünüyorum.” (28, Hemşire, Kadın).

Katılımcılar ülkedeki ortamı kolay değişecek bir durum olarak görmediklerinden, her ne kadar istemeye istemeye gitseler de geri dönüşü çok mümkün görmemektedirler. Elveren (2018) de çalışmasında başka faktörler yanında, ekonomik istikrarsızlıktan çok politik istikrarsızlığın gün geçtikçe geri dönme kararında etkisinin arttığını öne sürmektedir

Katılımcıların geri dönmekle ilgili kendi fikirlerinden öte, sürekli yeni karşılaşmalarla biçimlenen ve biçimleyen, ilişkilerin tarafı ve eseri olan bir varlık olarak “birey”in sürekli sınırlarının ötesine geçerek değişip, dönüşüp, diğerlerine karışması sürecinde (Balanuye, 2022), göç edenlerin ekonomik olduğu kadar kültürel ve sosyal sermayeleri de değişir, dönüşür, yeniden kurulur. Süreçte toplumsal-ulusal aidiyetlerinin ve kimliklerinin zayıflaması ve yaşamı anlamlandırma biçimlerinin değişmesi, belki de geri dönmelerinin önündeki en ciddi engeldir.

Genel Kanının Aksine Ekonomik Etkenlerin Öncelikli Olmayışı

Sağlık çalışanları ekonomik açıdan özellikle 2013 yılı sonrasında dolar bazında önemli kayıplara uğramıştır. Örneğin pratisyen doktorların yıllık gelirleri 2021 yılında, 2013 yılındaki gelirlerinin yüzde 43,4’üne kadar düşmüştür. Diğer bir deyişle yıllık gelirleri 2021 yılında 2013 yılına göre yüzde 56 düşmüştür. Uzman doktorların yıllık gelir kayıpları da aynı dönemde yüzde 54’den fazla, hemşirelerin ise yüzde 43’den fazladır (OECD.Stat, Healthcare Resources)⁷ Son yıllarda artan enflasyonun gerisinde

kalan ücret artışları göz önüne alındığında sağlık çalışanları arasında ekonomik kaygıların artmasının nedenini anlamak kolaylaşır. Ancak daha ilginç olanı, sağlık çalışanları arasında ekonomik kaygıların açıkça görülmesine karşın, göç etmelerinin en başta gelen nedeninin ekonomik sorunlar olmayışıdır. Onların yaşam standartları ya da yaşam kalitesinde düşüş olarak tarif ettikleri şeyin sadece ekonomik koşullar olmadığı; Türkiye’de değişen ekonomik ve politik koşulların, kültürel değerlerin gündelik hayatı zorlaştırması ve kurumsal ve sosyal yaşamda insani ilişkileri etkileyecek düzeylerde bozulması olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla göçme kararı verirken daha yüksek gelir elde etme beklentisi önceliği almamış, burada olmadığını düşündükleri diğer bütün faktörlerle birlikte göz önüne alınarak bu karar verilmiştir. Şen ve Yurt (2023) Türkiye’den İngiltere’ye göç eden 128 sağlık çalışanı (36 hemşire, 35 hekim, 31 sağlık teknikeri, 26 diğer) ile yaptıkları niceliksel çalışmada da benzer bir sonuca ulaşmışlardır. Onların çalışmasında katılımcıların göçünü tetikleyen etkenler önem sırasına göre politik etkenler, gelecek kaygısı ve ekonomik etkenler olarak belirlenmiştir. Yazarların çalışmasında katılımcıların yaşam doyum ölçeği oldukça yüksek çıkmıştır ve dönmeyi düşünmemektedirler. Uğuz’un çalışmasında da (Uğuz, 2023) katılımcıların büyük çoğunluğu politik faktörlerin göç kararında çok etkili olduğu (yüzde 66,5) yönünde, yüzde 26,5’i ise kısmen etkili olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. 302 katılımcıdan sadece 21’i etkili olmadığını belirtmiştir.

Örneklelimizi oluşturan sağlık çalışanlarına, kendilerini göç kararına sürükleyen ilk üç faktör sorulduğunda verdikleri yanıtlar şöyledir:

“Politik nedenler öncelikli nedenlerimden biriydi. Toplumsal olarak yaşanan bunalım, çalışma koşullarının dayanılmaz olması etik ve liyakatten yoksun olması.” (46, Hemşire, Kadın).

“Giderek artan sağlıkta şiddet olayları, ekonomik problemler, siyasi nedenler, toplumun bilgisizlik seviyesi ve bilime değer verilmemesi bu kararımda etkili olan nedenler.” (24 Pratisyen Doktor, Erkek).

“İlk üçe saygısızlık, mesleki itibarsızlaştırılma ve maddiyatı koyardım.” (28, Hemşire, Kadın)

“Liyakatsizlik, adaletsizlik ve emeğin karşılıksız olması ilk üçüm olur.” (36, Anestezi Teknikeri, Erkek).

“Gitmeye karar verdiğim ilk 3, 1- Çocuklarımın geleceği 2- Ekonomik maddi durum 3- Ülkemize gelen göç.” (48, Anestezi Uzmanı, Erkek).

“Sadece barınma gibi temel yaşam hakkının bu kadar pahalı olması, sanatsal faaliyetlerin kısıtlanması ve neredeyse desteklenmemesi, ekonomik zorluklar, çarpık sağlık sistemi, tüm devlet ve özel kurumların içine işlemiş olan liyakatsiz çalışan seçimleri, giderek ivme kazanan kadın ve çocuklara yönelik şiddet ve taciz olayları, bilimden tamamen kopuk eğitim, özgür ve çağdaş bir yaşamın giderek ağırlaşması gibi birçok sebep ailemi ve beni böyle bir karara yönlendirdi.” (41, Radyoloji Teknikeri, Erkek).

Tüm katılımcılar içinde göçme kararında ekonomik nedenleri en başa koyan kişi sayısı üçü geçmemektedir. Oysa göçü rasyonel birey ya da ailelerin/hanelerin fayda maliyet analizlerine dayalı kararlarına bağlayan neo-klasik teoriye göre göçte ekonomik

nedenler temel rol oynamaktadır (Massey & ark., 1993). Türkiye’den nitelikli emeğin göçü, göçün yönünü sadece ekonomik nedenlere, basit fayda-maliyet analizlerine dayandıran bu teorilere uymamaktadır.

Çiçek (2023)’in, İstanbul Medipol Üniversitesi tıp fakülteleri dönem-IV, V ve VI öğrencileri ile yaptığı 62 doktor adayını kapsayan anket çalışmasına göre, katılımcıların neredeyse yarısı yurt dışında çalışma eğilimindedir ve göç etme eğilimi kadınlara nazaran erkek katılımcılarda daha baskındır. Araştırma sonuçlarına göre en başta gelen göç nedenleri eşit önemde olmak üzere hekimlerin maruz kaldıkları şiddet, kötü çalışma koşulları ve hekimlerin azalan saygınlığı gelmektedir. Yetersiz ücretler, liyakatsizlik, malpraktis davaları, yetersiz araştırma geliştirme olanakları; Göç etmek istenilen ülkelerde daha elverişli ve insani çalışma koşulları, daha iyi yaşam standartları ve yeterli ücret olduğu düşünülmektedir. Uzun, Kılıç ve Yıldız (2021)’ın Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde 2021 yılında öğrenim gören öğrencilerin tümü ile yaptıkları anket çalışmasına dayalı araştırmaya öğrencilerin yaklaşık yüzde 81’i katılmıştır (1129 öğrenci). Yaş ortalaması 21 ve yarısından fazlası kadın olan öğrencilerin yüzde 52,9’u mezun olduktan sonra yurtdışına gitmeyi düşünmektedir. Yurtdışına gitmek isteyenler buna neden olarak öncelikle çalışma koşullarını göstermiş, ardından yurtdışında sosyal yaşam koşullarının daha iyi olması gelmiş, bunu iş yükü fazlalığı ve görev tanımı belirsizliği takip etmiştir. Çınar (2023)’a göre doktorların göçünü tetikleyen önemli faktörlerden biri de görevi kötüye kullanma (malpraktis) davalarının daha yüksek tazminat elde etme amacıyla suistimal edilerek doktorlar açısından

maddi kayıplara yol açma, hatta meslekten men edilme gibi riskler taşımasıdır.

Yurtdışında Daha Düşük Bir Pozisyondan Başlamak Bile Caydırıcı Olmuyor

Özellikle otuz yaştan üzerindeki katılımcılar, göç ettikleri ya da edebilecekleri ülkelerde kariyerlerine daha düşük bir düzeyden başlayacaklarını bilerek ve buna rağmen göç kararı vermişlerdir.

“Mesleğe hemen başlanmıyor, öncelikle B2 seviyesinde Almanca bilmek gerekiyor. Ardından C1 seviyesinde olan tıbbi mesleki sınavını geçip tüm evraklarınızın onaylanması gerekiyor.” (33, Diş Hekimi, Kadın).

“Türkiye'deki pozisyonumda çalışmam için önümde uzun bir zaman var. Ancak bu durumu önemsemiyorum... Beklentilerim karşılansaydı kesinlikle Türkiye'yi bırakıp bir başka ülkede sıfırdan başlamayı düşünmezdim.” (44, Psikolog, Kadın).

“Mesleğime hemen başlayamayacağım maalesef. Türkiye ile oradaki anestezi teknikerliği okulunun arasındaki farkları giderebilmem için bir eğitim sürecinden geçeceğim. Fakat sistemlerini güzel kurduklarından dolayı hem eğitim almama hem de gün içinde çalışmama olanak sağlıyorlar.” (36, Anestezi Teknikeri, Erkek).

“Mesleğime hemen başlayamıyorum maalesef, gittiğim ülkede ders saati olarak eksikim çıkacak ve bana yaklaşık bir 5 ay staj yapma zorunluluğu getirilecek fakat stajyer olduğunuzda bile yaşamınızı idame ettirecek kadar maaş veriyorlar.” (37, Fizyoterapist, Kadın).

Meslekte İlerleme Olanaklarının Sınırlılığı

Sağlık emek göçünü etkileyen önemli faktörlerden birinin de Türkiye’de kariyerinde ilerleme olanaklarının sınırlılığı olduğu anlaşılmaktadır. Kendini geliştirme ve eğitim alma arzusu, göreceli olarak genç katılımcılar için göç kararında önemli etkenlerden biridir. Göçü ister bireyden isterse de yapısal faktörlerden yola çıkarak açıklayan yaklaşımlar olsun göçün, bireylerin kendilerini gerçekleştirme yollarından biri olabileceğini ihmal etmemektedirler (Yanaşmayan, 2019).

“Ülke eğitim sistemi oldukça kötü ve toplumun bilgisizlik seviyesi oldukça yüksek ve bence çoğu sorunun nedeni de bu. Ülkede bilime değeri verilmiyor. Kaliteli ve high-impact çalışma yapma şansınız oldukça düşük.” (24, Pratisyen Doktor, Erkek).

Göç süreci daha önce de ifade ettiğimiz gibi bir kopuş ve farklı bir sosyo-mekansal çerçevede yeniden kuruluş sürecidir. Dolayısıyla göç eğiliminin özellikle genç doktorlar arasında daha yaygın olması şaşırtıcı değildir. Uzmanlık sonrası göç durumunda denklik süreçleri daha uzun ve zor olduğundan, uzmanlığı yurtdışında yapma eğilimi daha yüksektir. Uğur (2022)’un 161 asistan hekimle yaptığı çalışmada katılımcıların yüzde 55’den fazlası yurtdışında çalışmak istediğini ve yarısından fazlası (yüzde 51,6) uzmanlığını yurtdışında yapmak istediğini belirtmiş; buna neden olarak daha fazla akademik çalışmaya katılma fırsatı ve yeni fikir ve buluşlara daha fazla değeri verilmesi, daha iyi teknolojik altyapı, daha iyi sosyal şartlar ve eğitime daha çok önem verilmesini göstermişlerdir. Uzmanlığını yurt dışında yapmak isteyenlerin yüzde 63’den fazlası 27 yaş altında ve kadındır.

Orada Olup Burada Olmayan Ne Var?

Katılımcıların çoğunluğu, daha önce eğitim ya da turistik amaçlarla yurtdışında bulunmuşlardır. Bunun da ötesinde, göç etmiş ya da gitmek için hazırlıklar yapan katılımcılar, gittikleri/gidecekleri ülkelerdeki koşullarla ilgili ayrıntılı araştırmalar yapmaktadırlar. Dolayısıyla göç kararı verirken ülkeler arası karşılaştırmalar yapmaktadırlar. Sennett ve Cobb (1977), sınıfsal karşılaştırmaları kastederek, insanların kendi toplumsal koşullarını başkalarının koşullarıyla karşılaştırmasının varoluşsal yaralara neden olduğunu yazmaktadırlar. Çalışmamızın katılımcıları ise bu karşılaştırmayı toplumlar arasında yapmaktadırlar. Burada olmayıp “orada” olduğu düşünülenlerin başında hak ve özgürlükler, doğaya ve insana saygı, adalet ve liyakat ve yüksek yaşam standardı gelmektedir. Katılımcılar diğer ülkelerde farklı sorunların olabileceğini öngörseler de bu sayılan özelliklerin olduğu düşünülen yerlerde daha huzurlu ve sakin bir yaşam sürebileceklerini düşünmektedirler.

“Hakkımı arayabileceğim bir çalışma ortamı ve rahat yaşantı ...Burada olmayan her şey orda olacak diye umut ediyorum. Gençken rahatça yapılabilir şeyleri burada maalesef ki yapamıyoruz.” (26, Ameliyathane Hemşiresi, Kadın).

“Finlandiya ekonomisi güçlü insan hak ve özgürlükleri üst düzey, halkın eğitim durumu yüksek, sosyal hayat müthiş, yaşam kalitesi ve alım gücü yüksek bir ülke. Halkın yabancılara bakışı saygılı, mesleğim olan hemşireliğe ödenen maaşlar gayet iyi olup mükemmel bir ülke.” (44, Anestezi Teknisyeni, Erkek).

“Burada yeniyim ancak insanlar daha sakin ve sabırlı, şehirler daha yaşanılır, enflasyon baş döndürmüyor, hekim olarak şiddete

uğramayacağımı ve daha insani koşullarda mesleğimi icra edebileceğimi umuyorum.” (33, Diş Hekimi, Kadın)

“İnsan hakları, adalet, liyakat ve bir sistem var. Burada bunların hiçbiri yok.” (36, Anestezi Teknikeri, Erkek).

“Doktora saygı birincisi (şu an çalışan bir hekim olarak da bunu söyleyebilirim), dinlenme hakkı (yani tatil hakkı ve tatildeyken paranızın kesilmemesi aksine daha fazla ödeme almanız), kimse kimsenin parasını çekememezlik etmiyor burada (Almanya’da).” (50, Uzman Doktor, Kadın).

“Burada çalışma koşullarının daha insancıl, daha sıkı denetime sahip ve sistematik olduğunu biliyorum.” (46, Hemşire, Kadın).

Katılımcıların hepsinin gitmeyi düşündükleri ya da gittikleri ülkelerde akrabaları, arkadaşları, aynı okuldan mezun olan meslektaşları vb. gibi tanıdıkları vardır. Kendi araştırmaları dışında, oralandaki tanıdıklardan edindikleri bilgiler ve tanıdıkların olmasının verdiği güvenlik hissi göçlerinde önemli rol oynamıştır. Bu anlamda uluslararası göçün sürekliliğini açıklayan Uluslararası Göçmen Ağları ve göç veren ülkede sosyal ortamın ve kültürün göçe yatkınlığı arttırıcı etkide bulunduğunu öne süren Kümülatif Nedensellik Teorisinin açıklayıcı olduğu düşünülmektedir.

Huzurlu, Adil ve Güvenli Bir Yaşam Arayışı

Birçok nedenle geleceklerini kendi ülkelerinde göremeyen katılımcılar, kendilerini çok zorlayan göç kararını alarak beklentilerinin gerçekleşebileceğini düşündükleri başka coğrafyalara ya göç etmişlerdir ya da göç etmek üzere ciddi adımlar atmışlardır. Katılımcıların çoğunluğu, gidecekleri yerlerin de

mükemmel olmadığının, çeşitli zorluklarının farkındadırlar. Ancak eğitimleri ve uzmanlık alanlarına duyulan ihtiyaç nedeniyle ekonomik sıkıntı çekmeyeceklerini düşünmektedirler. Yaşamdan beklentilerini aktarırken sıklıkla huzur ve stressiz ya da stabil yaşam ifadelerini kullanmışlardır.

“Adalet, maddiyat, huzur, eğer bunlar karşılansa ülkemde kalmayı daha çok isterim.” (48, Anestezi Uzmanı, Erkek).

“Yaşamdan beklentim sevdiğim işi yaparken huzurlu ve stabil yaşayabilmektir. Yurt dışına gitme sebebimin asıl nedeni de budur.” (24, Pratisyen Doktor, Erkek).

“Yaşamdan beklentim ailemle birlikte huzurlu, adil, yaşanabilir kendi kendimize yetebileceğimiz sakin ve güven içinde yaşayabileceğiniz bir yerde maddiyat kaygısı duymadan, normal insanlar gibi tatil yapabileceğimiz ve bunu yaparken parayı düşünmediğimiz bir yaşam İstiyorum.” (46, Anestezi Uzmanı, Erkek)

Avcı-Aksoy (2020) derinlemesine mülakatlara dayalı saha araştırmasında, özellikle göç düşüncesini ortaya çıkaran etkenleri araştırmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuca göre, toplumsal, siyasal ve ekonomik gibi makro iktidar alanlarındaki istikrarsızlıklar, ayrımcılık ve baskılar insanların gündelik yaşamlarında huzursuzluk, kaygı ve umutsuzluğa yol açmakta, bu da onların bulundukları topluma güvensizlik duymalarına neden olarak bir kaçış fikrini doğurmaktadır. Buradaki huzur ve güven beklentisi sadece kişisel değil toplumsal bir güven ve huzur beklentisidir. Kaçış fikri toplumdaki değişimin gerçekleşeceğine inanmamanın neden olduğu arayış sonucu doğmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Kapitalizmin tarihi boyunca zaman zaman periyodik krizlerle kesintiye uğrayan sermaye birikimi mal, sermaye ve emek akışlarını hızlandırarak restore edilmeye ve arttırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çeşitli niteliklerdeki emeğin göçü, bu sürecin doğal bir parçası olarak hep var olmuştur. Yaygın bir şekilde kapitalizmin neo-liberal dönemi olarak adlandırılan içinde bulunduğumuz dönemde sermaye için engelsiz ve “düz” bir dünya yaratılırken, emeğin hareketi bazen fiziksel duvarlarla, dikenli tellerle bazen de dönemin ihtiyaçlarına göre oluşturulan teşvik edici politikalarla kontrol edilmeye çalışılmıştır. Göçün yönlendiği gelişmiş ülkeler birikim krizinin derinleştiği, sınıfsal, coğrafi ve ekolojik eşitsizliklerin keskinleştiği ve bölgesel savaşların ardı arkasına geldiği günümüz koşullarında ivmelenen göç dalgalarını, kendi ihtiyaç duydukları alanlarda ihtiyaç duydukları miktarlarda olacak şekilde kontrol edecek yeni bütünsel göç politikaları dizayn etmektedirler. Gelişmiş ülkeler, 2010’lu yılların başlarından beri sistemin ana kurumlarınca tasarlanan Küresel Beceri İşbirliği Modeli ile uyumlu yeni göç politikalarını ardı arkasına yürürlüğe koymaktadırlar. Bu modelle birlikte tüm dünya emek pazarı, gelişmiş ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılabilecek yedek bir emek pazarı olarak tasarlanmıştır. Sağlık emek göçünün önemli bir parçası olduğu nitelikli emek göçü bu çerçevede tüm dünyada hızlanmakta, öyle ki, hızı daha düşük nitelikli emeğin göçünün önüne geçmektedir. Bu hızlanma özellikle Covid 19 sürecinden sonra daha dikkat çeker hale gelmiştir. Hangi nitelikte emek olursa olsun işgücü açığının bulunduğu alanlarda göçmen alımı, ücret düzeylerinin belli sınırlarda tutularak birikimin artmasını

sağlamaktadır. Bu süreçte gelişmiş ülkeler yetiştirme maliyetlerine katlanmadıkları bir emek türünü ve onun yaratacağı toplumsal ve ekonomik katkıyı kazanç olarak kendi hanelerine yazarken, bu ağır maliyetlere katlanan gelişmekte olan ya da az gelişmiş birçok ülke nitelikli emeğin ihracatçıları haline gelmişlerdir. Özellikle savaşların yaşandığı Ortadoğu ülkelerinden, Hindistan’dan, Afrika’dan Avrupa ve Kuzey Amerika’ya doktorlar, hemşireler, diğer sağlık çalışanları yanında bilişimciler ve farklı uzmanlıklardan mühendislerin göçü hızlanarak devam etmektedir. Türkiye’den de son yıllarda hem sağlıkçıların hem de diğer uzman mesleklerden profesyonellerin içinde bulunduğu nitelikli emek göçü, hızlanarak artmaya devam etmektedir.

Bizim yaklaşımımıza göre, bireyler göçe, makro ve mezo düzeylerdeki faktörlerle yerel koşulların karşılışmalarını kendi yaşamlarıyla nasıl ilişkilendirdiklerine ve anlamlandırdıklarına göre karar vermektedirler. Türkiye’den sağlık emek göçünü tetikleyen etkenleri konu alan bu çalışmada, söz konusu etkenleri derinlemesine mülakat tekniği ile yaptığımız bir alan araştırması çerçevesinde analiz etmeye çalıştık. Çalışmamızın sonunda öncelikle sağlık emekçilerinin çoğu kez ekonomik nedenlere indirgenerek basitleştirilen, böylece onları, ülkelerini para için terk eden insanlar olarak değersizleştiren söylemlerin doğru olmadığını gördük. Elbette, bu sadece bizim çalışmamızın vardığı bir sonuç değildi. Yaptığımız literatür taramasında benzer sonuçlara varmış birçok çalışma da ortaya çıkan sonucu destekliyordu. Bize göre göç, tek bir etkene indirgenemeyecek, birçok etkenin bir araya gelmesiyle tetiklenen bir olgu. Dolayısıyla çalışmada ele aldığımız göçün “temel nedenini” araştırmak yerine, onu, bir araya gelerek tetikleyen

etkenleri ilişkisel bir yaklaşımla araştırdık. Bu etkenler arasında sağlık emek göçü özelinde ekonomik faktörler başta gelseydi çok şaşırmazdık, çünkü son yıllarda nitelikli emek göçüne konu olan diğer mesleklerden uzmanlara göre önemli gelir kayıplarına uğramışlardı. Buna karşın kendilerine göç kararlarında en başta gelen ilk üç etkeni sorduğumuzda öncelik neredeyse hep 2003 yılında sağıkta dönüşüm programının hayata geçirilmesiyle giderek ağırlaşan çalışma koşulları, sağık çalışanlarına karşı artan şiddet ve itibar kaybının yol açtığı değersizlik hissine verildi. Ardından gelen ekonomik nedenler, ülkenin içinde bulunduğu politik ortam, işyerinde mobbing, liyakatsizlik, eğitim sisteminin kalitesizliği ve laiklikten uzaklaştırılması, kendini geliştirme olanaklarının sınırlılığı, adaletsizlik, insan hakları ihlalleri ve hukukun işleyişine olan güvensizlik ve bütün bunların bileşiminin yarattığı huzursuzluk, güvensizlik ve gelecekte umutsuzluk hisleri, onları kendilerini ve varsa ailelerini daha huzurlu ve güvenli bir yaşam kurabilecekleri başka coğrafyalar arayışına sokmuştu. Tüm bu yerel koşullar dünyada nitelikli emek göçünü teşvik eden diğer koşullarla karşılaştığında bile göç kararını vermek katılımcılar açısından kolay olmamıştır. Ancak, her birine göre değişen belli bir taşma noktasından sonra bu kararın verildiği anlaşılmaktadır.

Türkiye, OECD ülkeleri içinde kişi başına düşen doktor ve hemşire sayıları açısından en sonlarda gelmekte olan bir ülke olarak, dünyadaki hiyerarşik düzenin bir yansıması olan Küresel Beceri İşbirliği Modeli çerçevesinde kendisine uygun görülen, her an kullanılabilecek niteliklerde emeği yetiştirip ihraç eden bir emek deposu ülke pozisyonunu kabul etmemeli ve farklı niteliklerdeki emeği kendi toplumsal ve ekonomik gereksinimleri doğrultusunda

lkede tutacak politikaları ivedilikle hayata geçirmelidir. Sağlık alışanlarının kaybı önemli bir ekonomik kayıp olmaktan öte, halkın en temel haklarından biri olan sağlık hakkına erişimini sınırlandığı gibi, aynı zamanda önemli bir bilimsel ve entelektüel zenginliğin de kaybı anlamında, olumsuz etkileri orta ve uzun dönemde daha fazla hissedilecek toplumsal bir kayıp olma potansiyelini taşımaktadır.

Kaynaklar

Abadan-Unat, N. (1995). Turkish Migration to Europe. Cohen, R. (Ed.). *The Cambridge Survey of World Migration* içinde (s. 279–284). Cambridge: Cambridge University Press.

Abuhanoğlu, H., Cankul İ. H. & Ayanoglu, Y. (2012). Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Maliyetlerinin Belirlenmesi: Tıp Fakültesinde Bir Uygulama, *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 4 (2), 39-65.

Akdeniz, E. (2020). AB'nin Mültecilerle Savaşı: 10 Soruda 'Yeni Göç ve İltica Planı', [https://www.evrensel.net/yazi/87237/abnin-multecilerle -savasi-10-soruda-yeni-goc-ve-iltica-plani](https://www.evrensel.net/yazi/87237/abnin-multecilerle-savasi-10-soruda-yeni-goc-ve-iltica-plani), Evrensel Gazetesi, 28. Eylül 2020. (Erişim tarihi: 12.07.2024).

Akdeniz, E. (2023) Halk TV, Sorel Dağıstanlı, Gündem Özel Programı, 12 Haziran 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=eZ6vxLFnbmE>, (Erişim tarihi: 12.6.2024).

Alman Tabipleri Birliği 2023 - Bundesärztekammer (bundesärztekammer.de), (Erişim Tarihi: 05.18.2024).

Aluttis, C., Bishaw, T. & Frank, M. W. (2014). The Workforce for Health in a Globalized Context – Global Shortages and International Migration, *Global Health Action*, 7: 23611.

Aslan, D., Şengelen, M. & Erişgen, G. (2021). Hekimler Arasında Tükenmişlik Durumu ve İlişkili Faktörler, Araştırma Raporu, Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.

Avcı-Aksoy, Ö. (2020). Gündelik Hayatı Yerinden Etmek: Türkiye’den İngiltere’ye Göç Eden Nitelikli İşgücünün Göç Etme Nedenleri, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1). 183– 218.

Baker, S. E. & Edwards, R. (2012). How Many Qualitative Interviews is Enough, *National Centre for Research Methods Review Discussion Paper*, 5-12.

Balanuye, Ç. (2022). *Naturans: Yeni Etik Politik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1). 231-274.

Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.

Bayrak, E. (2019). Sağlık Çalışanlarının Aşırı Çalışmasının Yarattığı Sonuçlar, *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 72, 31-33.

Bilecen, T. (2022). Ankara Anlaşması: Türkiye’den Birleşik Krallık’a Yeni Bir Politik Göç Akını mı? *Çalışma ve Toplum*, 2 (73), 887-904.

Botezat, A. & Ramos, R. (2020). Physicians’ Brain Drain - A Gravity Model of Migration Flows, *Globalization and Health*, 16 (1), 1-13. DOI: 10.1186/s12992-019-0536-0.

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1986). The forms of Capital. Richardson, J. (Ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde (s. 241–258). Westport, CT: Greenwood.

Bourdieu, P. (1996). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, (Çev. Richard Rice), Londra: Routledge.

Bourdieu, P. (2000). *Acts of Resistance: Against the Myths of Our Time*, (Çev. Richard Nice). Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (2014). Vive La Crise! Sosyal Bilimde Heterodoksi, Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (Eds.). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde (s. 33-52). (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2014). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, (Çev. Nazlı Ökten), İstanbul: İletişim Yayınları.

British Medical Association/European Union (31.08.2023) “Doctors in England Announce Four Days of Joint Strikes This Autumn as Juniors Vote for Six More Months of Industrial Action”, by BMA Media Team, BMA Press Release. <https://www.bma.org.uk/bma-mediacentre/doctors-in-england-announce-four-days-of-joint-strikes-thisautumn-as-juniors-vote-for-six-more-months-of-industrial-action>, (Erişim Tarihi: 12.07.2024).

Brown, C. (1995). Poverty, Immigration and Minority Groups: Politics Toward Minorities in Great Britain. Katherine Mcfate, Roger Lawson & William Julius Lawson (Eds.). *Poverty, Inequality*

and the Future of Social Policy içinde (s. 585-605), New York: Russel Sage Foundation.

Bulut, D. (2020). *Tıp Etiği, Mesleki Değerler ve Sağlık Politikaları Üzerine Bir İnceleme*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi SBE, Kamu Yönetimi Bölümü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Castles, S. (2007). Twenty-first Century Migration as a Challenge to Sociology. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33 (3), 351- 371.

Chen, P. G., Auerbach, D. I., Muench, U., Curry, L. A. & Bradley, E. H. (2013). Policy Solutions to Address the Foreign Educated and Foreign-Born Health Care Workforce in the United States, *Health Affairs*, 32 (11), 1906-1913.

Czaika, M. & Parsons, C. (2016). High-Skilled Migration in Times of Global Economic Crisis, Working Paper 126, Oxford: International Migration Institute (IMI) ve University of Oxford Yayını. <https://www.migrationinstitute.org/publications/high-skilledmigration-in-times-of-global-economic-crisis/@@download/file>, (Erişim Tarihi: 18.07.2024).

Çınar, S. (2023). Sağlıkta Ticarileştirme Çerçevesinde Türkiyeli Hekimlerin Uluslararası Göçü, Derya Demirdizen Çevik & Ayşegül Gökalp Kutlu (Eds.), *Göçün İmtiyazlıları: Yüksek Nitelikli Emek Göçü* içinde (s. 73-90). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çiçek, A. (2023). Türkiye'deki Hekim Adaylarının Yurt Dışına Göç Etme Eğilimleri, *Journal of Civilization Studies*, 8 (2), 67-80.

Dal, Ö. B. & Görentaş, I. A. (2023). Almanya'ya Türkiye'den Yeni Göç Dalgası: 60 Yıl Sonra Neler Değişti? Derya Demirdizen Çevik & Ayşegül Gökalg Kutlu (Eds.) *Göçün İmtiyazlıları: Yüksek Nitelikli Emek Göçü* içinde (s. 33-72). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

D'Costa, A. P. (2006). *The International Mobility of Technical Talent. Trends and Development Implications*. Research Paper No. 2006/14. World Institute for Development Economics Research. United Nations University.

Dempster, H., De Pena, K., La Corte, M., Neufeld, J., Resstack, R. & Zimmer. C. (2022). *Creating a Global Skill Partnership With Central America Using Existing US Visas*. CGD Policy Paper 272. Washington, DC: Center for Global Development. <https://www.cgdev.org/publication/creating-global-skill-partnership-central-america-using-existing-us-visas>, (Erişim Tarihi: 21.08.2024)

Elveren, A. Y. (2018). *Brain Drain and Gender Inequality in Turkey*, Fitchburg, MA: Palgrave MacMillan.

Elveren, A.Y. & Toksöz, G. (2018). Türkiye'de Beyin Göçü Yazını ve Bir Alan Araştırması, Y.N. Dertli, T. Akpınar, Ö. Millioğulları, S. Kablay & E. Karadoğan (Eds.). *Gürhan Fişek'in İzinde Ortak Emek Ortak Eylem* içinde (s. 191-215), Ankara: Siyasal Yayınevi.

Erdoğan, Kaya A, Erdoğan, Aktürk. B. & Aslan, E. (2023). Factors Predicting the Motivation to Study Abroad in Turkish Medical Students: A Causal Investigation into the Problem of Brain Drain. *J Health Sci Med (JHSM)*, 6 (2): 526-531.

Etiler, N. (2011). Neoliberal Politikalar ve Sağlık Emekgücü Üzerindeki Etkileri. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 11 (42), 2-11.

Eurostat (a) Enlargement Countries - Population Statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Enlargement_countries_-_population_statistics, (Erişim Tarihi: 17. 09. 2024).

Eurostat (b) Crude Rates of Population Change 2020-2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_and_population_change_statistics#EU_population_shows_a_strong_increase_in_2022, (Erişim Tarihi: 17.09.2024).

Eurostat (2023). Healthcare Personnel Statistics – Physicians Table: Physicians by Speciality, 2021. https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Healthcare_personnel_statistics%20_-_physicians#Healthcare_personnel, (Erişim Tarihi: 17.09.2024).

Fröbel, F., Heinrichs, J. & Kreye, O. (1980). *The New International Division of Labour: Structural Unemployment in Industrialised Countries and Industrialisation in Developing Countries*, Cambridge and New York: Cambridge University Press; Paris: Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Gardner, K. (2009). Lives in Motion: The Life-Course, Movement and Migration in Bangladesh. *Journal of South Asian Development*, 4 (2), 229-251.

Gelekçi, C. (2015). 1960 Sonrası Dönemde Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Bazı Temel Özellikleri Üzerine Tespitler. *Sosyoloji Konferansları*, No: 52 (2015-2), 587-607.

GMC, General Medical Council (2023). The State of Medical Education and Practice in the UK: Workforce Report 2023. <https://www.gmc-uk.org/about/what-we-do-and-why/data-and-research/the-state-of-medical-education-and-practice-in-the-uk/workforce-report>, (Erişim Tarihi: 20.08.2024).

Güngör, N. D. & Tansel, A. (2006). *Brain Drain From Turkey: An Investigation of Students’ Return Intentions*, IZA – Institute of Labor Economics, Discussion Papers No. 2287.

Güngör, N. D. (2014). The Gender Dimension of Skilled Migration and Return Intentions: Implications for Home Countries. Conference Paper, *Harnessing Knowledge on the Migration of Highly Skilled Women*, Geneva, Switzerland,

Hamzaoglu, N. & Türk, B. (2019). Prevalence of Physical and Verbal Violence Against Health Care Workers in Turkey, *International Journal of Health Services* 0(0) 1–18, DOI: 10.1177/0020731419859828

Harvey, D. (1987). Flexible Accumulation Through Urbanization: Reflections on 'Post-Modernism' in the American City. *Antipode*, 19, 260-286.

Houston, M. (2023). Ireland Sees Massive Emigration of Doctors to Australia <https://www.bmj.com/content/380/bmj.p349>, (Erişim Tarihi: 27.09.2024).

ICNM (2019, E Brief) International Centre on Nurse Migration, Re-Qualification of Refugee Nurses.

<https://www.intlnursemigration.org/wp-content/uploads/2019/08/eBrief-June-2019.pdf> , (eışim Tarihi: 27.09.2024).

ILO (2003) Workplace violence in the health services – Fact sheet, (Erişim Tarihi: 25.09.2024).

İMDAT (2023). Sağlıkta şiddet, https://imdat.org/media/raporlar/2023_SAGLIKTA_SIDDET_RAPORU.pdf, (Erişim Tarihi: 27.09.2024).

İstanbul Ekonomi Araştırma (2022). Türkiye Raporu: Türkiye’de Doktorların Yaşam Kalitesi.

İyi, M. M. (2020). Türkiye’nin Nitelikli İşgc Kaybı: Almanya’nın Yeni İşgc Yasası, *G Araştırmaları Vakfı* (GAV), 4, 1-14.

Kamarulzaman, A., Ramnarayan, K. & Mocumbi, A. O. (2022). Plugging the Medical Brain Drain. *The Lancet*, Vol. 400, 1492- 1494.

Kenny, C., Yang, G. (2021). *Can Africa Help Europe Avoid Its Looming Aging Crisis?* Centre for Global Development Working Paper 584, (cgdev.org).

Kerr, S. P., Kerr, W., zden, . & Parsons, C. (2016). Global Talent Flows. *The Journal of Economic Perspectives*, 30 (4): 83-106.

Kesici, M. R. (2021). The History of Migration from Turkey to Western Europe: A Multi-Theoretical Analysis of the Routes to

Germany and the United Kingdom, *Border Crossing*, 11 (2), 175 – 192.

King, R. (2019). Bağlam Temelli Nitel Araştırma ve Avrupa’da Çok-Sahalı Göç Araştırmaları. Ricard Zapata-Barrero & Evren Yalaz (Eds.). *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar* içinde (s. 40-67) (Çev. Zuhul Karagöz). İstanbul: Gar Göç araştırmaları Derneği Kitap Serisi.

Kurtuluş, H. & Purkis, S. (2014). *Kuzey Kıbrıs’ta Türkiyeli Göçmenler*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Lowell, L. B. (2005). Policies and Regulations for Managing Skilled International Migration for Work. United Nations Expert Group Meeting on International Migration and Development. <http://www.un.org/esa/population/meetings/ittmigdev2005/P03-LLowell.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.09.2024).

Lutz, C. & Wolter, M.I. (2001). *The Economic Impact of Immigration in Germany*, GWS Discussion Paper Series 01-4, GWS - Institute of Economic Structures Research.

Massey, D. (1984). *Spatial Divisions of Labour, Social Structures and the Geography of Production*. Hong Kong: Macmillian Education Ltd.

Massey, D. S. Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. & Taylor, J.E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal, *Population and Development Review*, 19 (3). 431- 466.

Massey, D. S. (1999). International Migration at the Dawn of the Twenty First Century: The Role of the State, *Population and Development Review*, 25 (2). 303-322.

Maxwell, J. A. (2012). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach* (Vol. 41). New York: Sage Publications.

Migrationwatch UK (2023). How Can the UK Stop Relying on Overseas Doctors? <https://www.migrationwatchuk.org/briefing-paper/513/how-can-the-uk-stop-relying-on-overseas-doctors>, (Erişim Tarihi: 12.07.2024).

Mollahaliloğlu, S., ulha, . A., Kosdak, M. & ncl, H. G. (2014). The Migration Preferences of Newly Graduated Physicians in Turkey, *Medical Journal of Islamic World Academy of Sciences*, 22 (2): 69- 75.

Nejad, M. N. (2013). *Institutionalized Inequality and Brain Drain: An Empirical Study of the Effects of Women's Rights on the Gender Gap in High-Skilled Migration*. IZA Discussion Paper No. 7864. Institute of Labor Economics (IZA).

Nesanır, N. (2008). Sahra Altı Afrika lkelerinde Sağlık Emek G, *Toplum ve Hekim*, 23 (3), 212-221.

OECD.Stat Health Workforce Migration. https://stats.oecd.org/Index.aspx?Data_SetCode=HEALTH_WFMI, (Erişim Tarih: 04.08.2024).

OECD/Europe (2022). Health at a Glance: Europe 2022: State of Health in the EU Cycle, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/507433b0-en>. (Erişim Tarihi: 04.08.2024).

OECD, Health Indicators, (2023a). International migration of doctors and nurses | Health at a Glance 2023 : OECD Indicators | OECD iLibrary (oecd-ilibrary.org), (Erişim Tarih: 04.08.2024).

OECD (2023b). Ready for the Next Crisis? Investing in Health System Resilience, OECD Health Policy Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/1e53cf80-en>, (Erişim Tarih: 04.08.2024).

OECD.Stat, Healthcare Resources: Remuneration of health professionals <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=30025#>, (Erişim Tarih: 04.08.2024).

OECD Data <https://data.oecd.org/healthres/doctors.htm>, (Erişim Tarih: 04.08.2024).

Onwuegbuzie, A. J. & Collins, K. M. T. (2007). A Typology Of Mixed Methods Sampling Designs in Social Science Research. *The Qualitative Report*, 12 (2), 281-316.

Öcek, Z. A., Aksu, F. & Taner-Gürsoy, ř. (2008). Sağlık Emek Göçünün Dinamikleri, *Toplum ve Hekim*, 23 (3), 184-193.

Öğütle V. S. & Çeğin, G. (2013). E.O. Wright'ın Mikro Kavramları ile P. Bourdieu'ünün Kavramsal Repertuarı Arasındaki Sentezin Empirik Analizde Yaratacağı İmkanlar, *Praksis: Orta Sınıf Dosyası*, 65-89.

Özkan, Ö. (2008). Uluslararası Hemşire Göçü: Kim(ler) İçin ve Neden Bir Sorundur, *Toplum ve Hekim*, 23(3). 222-231.

Özkan Ö. & Hamzaoğlu O. (2008). Uluslararası Sağlık Emek Göçü: Ne, nasıl, neden? (Sözel Bildiri). TÜSAM 3, Sınıf Çalışmaları

Sempozyumu. *"Türkiye işçi Sınıfı ve Emek Hareketi Küreselleşiyor mu? Kongre Kitabı*, İstanbul, 170-188.

Peppler, L. (2018). Changes in Highly Skilled Migration Policies: Turkish-German Medical Migration Since the 1960s, *Migration Letters*, 15(4), 491-502.

Powell, J., Gorsia, M., Wood, M., Berry, R., Behar, A. & Rackham, I. (2022). Understanding Doctors' Decisions to Migrate From the UK, Shift Insight Limited. https://www.gmc-uk.org/-/media/documents/migration-decisions-research-report_pdf-94525731.pdf, (Erişim Tarihi: 08.08.2024).

Purkis, S. & Bulut, D. (2024). *Türkiye'den Nitelikli Emek Göçü*, Bursa: Ekin Yayınevi.

Purkis, S. & Güngör, F. (2017). Drifting Here and There But Going Nowhere: The Case of Migrants from Turkey in Milan in the Era of Global Economic Crisis, *Journal of International Migration and Integration*, 18 (2), 439–461.

Sassen, S. (1999). *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*, Cambridge: Cambridge University Press.

Schireup, C. U., Hansen, P. & Castles, S. (2006). *Migration, Citizenship, and the European Welfare State: A European Dilemma*. Oxford: Oxford University Press.

Sennett, R. & Cobb, J. (1977). *The Hidden Injuries of The Class*, Cambridge, London, Melbourne: Cambridge University Press.

SES (Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası) (2022) Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçilerinin Ekonomik ve Sosyal Durumu Anketi. <https://ses.org.tr/2022/05/saglik-ve-sosyal-hizmetemekcilerinin-ekonomik-ve-sosyal-durumu-anketimizin-sonuclariniacikladik/>

Statista <https://www.statista.com/statistics/698278/registered-doctors-united-kingdom-uk-by-age/#:~:text=In%202022%2C%20roughly%20376.4%20thousand,aged%2035%20to%2039%20years>, (Erişim Tarihi: 18.08.2024).

Şen, O. S. & Yurt, S. (2023). Türkiye’den İngiltere’ye Göç Eden Sağlık Çalışanlarının Göç Nedenleri ve Yaşam Doyumlarının Belirlenmesi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 10 (1), 99-107.

THD, Türk Hemşireler Derneği (2008). Türk Hemşireler Derneği 7 Gün-24 Saat/ Hasta Başında: Türkiye’de Hemşirelerin Çalışma Koşulları, Ankara, <https://www.thder.org.tr/turkiye-de-hemsirelerin-calisma-kosullari>, (Erişim Tarihi: 18.08.2024).

THD, Türk Hemşireler Derneği (2023) Hemşire Göç Eğilim Çalışması Raporu https://www.thder.org.tr/uploads/subeler/THD%202023/hemsire_goc_egilimi_calismasi_ra.2023-.pdf, (Erişim Tarihi: 18.08.2024).

Ting Lin, R., Ting Lin Y, Fang Hsia, Y. & Chi Kuo, C. (2021). Long Working Hours and Burnout in Health Care Workers: Non-Linear Dose-Response Relationship and the Effect Mediated by Sleeping Hours—A Cross-Sectional Study, *Journal of Occupational Health*, 63.

Toker, N. (2024). Türk Tabipleri Birliği, Sağlıkta Şiddet alıştayı, alıştay Raporu, Ankara, Mayıs.

Trajkovska, M. (18 April 2023). Junior Doctors' Strike: 'Claps Don't Pay Bills' <https://www.medscape.co.uk/viewarticle/junior-doctors-strike-claps-don-t-pay-bills-2023a10007yu>, (Erişim Tarihi: 09.07.2024).

TTB, Türk Tabipleri Birliği (2022-2023). Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi alışma Raporu. https://www.ttb.org.tr/c_rapor/2022-2023/cr_2022-2023.pdf, (Erişim Tarihi: 12.07.2024).

TTB, Türk Tabipleri Birliği (2024). Sağlıkta Şiddet alıştayı, alıştay Raporu, Ankara.

Tunçel, B. N. (2003). Gelişmekte olan ülkelerden Gelişmiş lkelere Beyin Göçü: Türkiye’de Bilgisayar Sektörü rneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TK (2024a). *İstatistiklerle Gençlik*.

TK (2024b). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*.

TK (2024c). *Yaş grubuna göre nüfus ve yaş bağımlılık oranı, 2007-2023*.

TK (2024d). *Yaş grubuna göre nüfus ve toplam nüfus içindeki oranı, 2007-2023*.

TK (2024e). *Doğum İstatistikleri 2023*.

Tüzün, H. (2008). Sağlık Emek Göçüne Karşı Bir İş Listesi İçin Tartışma Notları, *Toplum ve Hekim*, 23 (3), 235-240.

Uğur, N. (2022). Great Risk for Education Cost: Brain Drain (Resident Physicians Case), *STED*, 31 (2), 115-125. DOI: 10.17942/sted.979463.

Uğuz, M. (2023). Proceeding to the “Exit”: Medical Doctors’ Emigration From Turkey, Profession-Based Approach to Migration Reasons, Central European University Nationalism Program, Viyana/Avusturya. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Çalışması).

Uzun, S. U., Kılıç, B. B. & Yıldız, E. (2021). Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Beyin Göçüne yönelik Tutumları ve İlişkili Etmenler. 5. Uluslararası, 23. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, 13-18 Aralık 2021 (Çevrimiçi Kongre). 518-519.

Ünlütürk-Ulutaş, Ç. (2011). *Türkiye’de Sağlık Emek Sürecinin Dönüşümü*, Ankara: NotaBene Yayınları.

Wacquant, L. (2014). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi, Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (Eds.). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* İçinde (s. 53-76) (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: İletişim Yayınları.

WHO (2018). Health Worker Density and Distribution Health Worker Labour Mobility Report
https://cdn.who.int/media/docs/default-source/health-workforce/migration-code/5a---sdg3_who.pdf?sfvrsn=2b1ec828_5.
(Erişim Tarihi: 23.07.2024).

WHO (2022a). Human resources for health: WHO Global Code of Practice on the International Recruitment of Health Personnel: Fourth Round of National Reporting, Seventy-Fifth World Health Assembly, A75/14 Provisional Agenda, Item 15, 3

May

2022.

https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA75/A75_14-en.pdf,
(Erişim Tarihi: 23.07.2024).

WHO (2022b) Global Strategy on Human Resources for Health: Workforce 2030: Reporting at

Seventy-fifth World Health Assembly.
<https://www.who.int/news/item/02-06-2022-global-strategy-on-human-resources-for-health--workforce-2030>, (Erişim Tarihi: 23.07.2024).

WHO Europe (2022c) Ticking timebomb: Without immediate action, health and care workforce gaps in the European Region could spell disaster (who.int), (Erişim Tarihi: 23.07.2024).

WHO (2024) Migration, <https://www.who.int/teams/health-workforce/migration>, (Erişim Tarihi: 24.07.2024).

Yanaşmayan, Z. (2019). *The Migration of Highly Educated Turkish Citizens to Europe From Guestworkers to Global Talent*, Londra ve New York: Routledge.

Yılmaz, S. & Koyuncu-Aydın, S. (2023). Why is Turkey Losing its Doctors? A Cross-Sectional Study on the Primary Complaints of Turkish Doctors, *Heliyon* 9.

Yüksel, A. Ö. (2019). Türkiyeli Orta Sınıf Seküler Gençlerde Kültürel Politik, Duygusal Dönüşüm ve Yurtdışına Göç Fikri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Kültürel Çalışmalar ve Medya Bölümü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Dipnotlar

1. Kenya'nın her bir göç eden doktor için 500 bin ve hemşire için 300 bin ABD Doları kayba uğradığı hesaplanmıştır (Aluttis, Bishaw ve Frank, 2014)
2. Küresel Beceri İşbirliği Modeli fikrinin (The Global Skills Partnership Model - GSP) kökeni 2013 yılına dayansa da Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Uluslararası İşverenler Örgütü (IOE) ve Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) tarafından 2018 yılında dizayn edilmiştir. Nitelikli emek başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin farklı alanlardaki işgücü açığını kapatmaya yönelik bir programdır. Program çerçevesinde, ülkeler arası ikili anlaşmalarla, potansiyel göçmenlerin daha göç etmeden önce, göçü alacak olan ülkenin teknoloji ve finansman desteği ile bulundukları ülkelerde eğitilmesi ve böylece bir yetenek havuzu oluşturulması öngörülmektedir. Bu tür göç anlaşmalarının hem göç veren hem de göç alan ülkelerin yararına olduğu iddia edilmektedir.
3. İngiltere'de yalnızca 2021 yılında 10 000 doktor çalışmayı bırakmış, bunların yarısı (5576 kişi) yurtdışına gitmek üzere girişimlerde bulunmuştur. Bu oran 2022'de yüzde 25 artmıştır. Yurtdışına gidenlerin yüzde 71'i gitmeyi planladıkları ülkelerde doktora daha çok değer verildiğini, yarısından çoğu da daha yüksek ücretler verildiğini düşünmektedir. Bu

doktorlar arasında daha önce başka bir ülkeden İngiltere'ye göç edenler de vardır. (Powell & ark., 2022; GMC, 2023). Benzer biçimde, İrlanda'da Cork Üniversitesinden 2021'de mezun olan 77 tıp öğrencisinden 62'si Avustralya'da çalışmaktadır (Houston, 2023). Avustralya ve Yeni Zelanda, İngiltere'den göç eden doktorların da en çok tercih ettiği ülkelerin başında gelmektedir (OECD. Stat).

4. Türk Tabipleri Birliği'ne iyi hal belgesi için yapılan başvurular en güvenilir kaynak olmakla birlikte, bu belgeyi alanların kaçının yurtdışına göç ettiği tam olarak bilinmemektedir. Almanya'da toplam kayıtlı doktor sayısı 569 bine ulaşmıştır. Buna karşın 2040 yılına kadar doktor açığının 30-50 bin arasında olacağı tahmin edilmektedir. Alman vatandaşlığı olmayan doktorların çoğunluğu, AB ülkelerinden veya diğer Avrupa ülkelerinden ve Orta Doğu ülkelerinden gelmektedir. 2023 sonunda en yaygın menşe ülkeler Suriye (6.120), Romanya (4.668), Avusturya (2.993), Yunanistan (2.943), Rusya (2.941) ve Türkiye'dir (2.628). Buna karşılık, 2023'te yaklaşık 2.200 doktor Almanya'yı terk etmiştir (Alman Tabipleri Birliği, 2023 (bundesärztekammer.de)).
5. Almanya'nın sağlık çalışanlarınca en çok tercih edilen ülke olması nedeniyle Almanya'da Türkiye kökenli daha fazla sayıda doktor olması beklenebilir. Ancak göç süreci özellikle doktorlar söz konusu olduğunda uzun sürmektedir. Diplomanın ve diğer uzmanlıkların

tanınması ve Alman sağlık sistemine kayıtlı olunabilmesi için belli süreler geçirmek, ek bazı dersleri tamamlamak, bazı sınavlardan geçmek, uzmanlık alanına ve hangi eyalette bulunduğuna göre değişen bazı şartların yerine getirilmesi gerektiği gibi, doktorların işe başlaması için çalışma izni almaları gerekir. Bu süreç dil becerisine göre birkaç yıla kadar sürebilmektedir. 2012 yılına kadar bu şartlara Alman vatandaşı olma zorunluluğu da dahildi, yabancı doktorlar sadece geçici çalışma izinleri alabiliyorlardı (Peppler, 2018). Sonuç olarak, bu fark iyi hal belgesi alan doktorların hepsinin gitmemesinden ya da gitme hazırlıklarını tamamlamamasından, Almanya'ya gitmiş olsalar bile gerekli şartları yerine getirme süreci içinde olmalarından, bazı doktorların ve sağlık çalışanlarının Alman vatandaşlığına geçmiş bulunmasından, Almanya'dan sonra başka bir ülkeye göç etmiş olmalarından, Dünyanın Almanya dışında farklı ülkelere göç etmiş olmalarından, çok sık karşılaşılan bir durum olarak göç ettikleri ülkelerde başka bir işe yönelmiş olmalarından ya da bir kısmının Türkiye'ye dönmüş olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bu konudaki veri eksikliği ancak tahmin yapabilmeye olanak vermektedir. Tıpta Uzmanlık Sınavı'ndan sonra birçok uzmanlık alanında ortaya çıkan açıklar, TTB'nin sayılarını doğrular niteliktedir.

6. Habitus, Bourdieu'nun temel kavramlarından belki de en önemlisidir. Burada kısaca, sınıfsal durumlara özgü içselleştirilmiş yatkınlıklar olarak tarif edilebilir (Bourdieu, 1996).
7. "Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı" olan PISA, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından üçer yıllık dönemler hâlinde, 15 yaş grubundaki öğrencilerin kazanmış oldukları bilgi ve becerileri değerlendiren bir araştırmadır.
8. Aynı yıllarda Türkiye'den göçün yoğun olduğu Almanya, İngiltere, Hollanda, İrlanda gibi ülkelerde ücretler hafif dalgalı bir seyir izlemekle birlikte istikrarlı kalmıştır ve Türkiye ile ücret farklılıkları uzman doktorlarda 4-5,5 kat aralığında değişmektedir. Hemşirelerde ise farklılık 7 kata kadar çıkmaktadır. Doktorlar gelirlerini ancak daha çok çalışarak, günde baktığı hasta sayısını arttırarak arttırabilmektedir. Bu da kendilerine ve ailelerine zaman ayıramamak anlamına gelmektedir.

BÖLÜM IV

The Ethical Debate In Bauman's Sociology: In Modern And Postmodern Times

Erdi AKSAKAL⁵

The concept of morality is a fundamental element that has been discussed in different philosophical and social contexts throughout history and shapes the behavior of individuals and societies. Zygmunt Bauman is one of the thinkers who examines the nature of morality in the modern and postmodern periods. Bauman argues that modern society shapes individuals based on strict rules and universal moral norms, while in the postmodern period, these fixed moral principles have dissolved and become more uncertain and relative. While modernity emphasizes universal truths, rationality and the search for order under the influence of Enlightenment thought, postmodernity emphasizes individuality, pluralism and moral relativism. While analyzing the transition between these two periods, Bauman questions the role of morality in maintaining social order, the responsibility of the individual and the moral tensions in social

⁵ Assoc. Prof. Dr. Atatürk University Faculty of Letters Department of Sociology 0000-0003-3226-2876

relations. In Bauman's works, while modernity is shaped by rational thought and the search for order, morality in this period is structured within the framework of fixed principles. In contrast, postmodernity argues that moral values cannot be based on a definitive foundation and that interpersonal relationships must be understood within uncertainty and flexibility. In this context, the differences between the rigid and regulatory morality of modernity and the fluid and variable morality of postmodernity are at the center of Bauman's moral theory. This tension between the rigid moral understanding of the modern period and the flexible and uncertain moral structure of the postmodern period is a key point in understanding the fundamental ethical problems faced by today's societies. In this article, Bauman's perspective on morality from modern and postmodern perspectives will be detailed and the effects of moral responsibility on individuals and societies will be discussed. At the same time, the meaning of Bauman's understanding of morality in the context of today's social dynamics and interpersonal relations will be discussed.

Postmodernism and Postmodern Ethics

Bauman explains that man is morally ambiguous. He states that moral phenomena are inherently irrational. He says that it is up to the individual to deal with the insoluble contradictions and the moral problem imposed by each particular, and that morality will not be universalized as an ethical code. The first reality of the human self says moral responsibility. When modernity enters a self-critical, often self-deprecating and self-destructive phase, most of the previously followed paths seem like dead ends. On the other hand, it opens the way for a new understanding of morality. Lipovetsky is an important author of postmodern liberation (Bauman, 2000). He states that behaviors are oppressive, endless obligations. Lipovetsky

is an author who has the duality of presenting the object of research as a research tool and as an explanatory tool. It does not mean doing general behavior in a moral way. Modernity has a special ability to emphasize introspection. The postmodern perspective that this study refers to is essentially the exposure of illusion. Modern thinkers believe that morality is not a natural feature in human life, it is something that needs to be shaped and integrated into human behavior, and they have tried to create a unifying ethic that will cover the whole. In the conditions of modern life, the status of existence of women and men has shown a significant difference. Philosophers have a view from above. According to this view, free people need to be pressured to act correctly. According to this view, the individual has never fully trusted the judgment and is only an individual, therefore, he relies on an authority different from the protector and spokesman. Philosophers have tried to define universality, the correctness of ethical rules just because he is human. Rules with strong foundations, that is, solid rules, are rules that answer the question "why should I follow these rules?" Non-aporetic, single-minded morality is universal (Bauman, 1993).. A unity based on objective reason is practically impossible. Bauman explained the sign of moral status in 7 ways. 1. Man is good by nature and this is enough to help him act in accordance with his nature, and the contradictory claim that man is bad by nature and should be prevented from acting according to his impulses is both false. 2. Moral Phenomena are irrational by nature, but if they start with purposeful thinking and profit-loss calculation because they are moral, they do not fit the purpose-purpose. Ethics emphasizes the importance of evaluating one option as good instead of countless bad options in the world. If the actors are rational as they should be, then the action will be rational. 3. Morality is irreplaceably aporetic. Most moral choices are made based on conflicting impulses. Every moral

impulse, when fully implemented, leads to an immoral result. The moral self acts in an uncertain environment, that is, in an environment of ambiguity, and does not live because of uncertainty. A moral state without indecision is called the Utopian existence of the stimulus necessary for the moral self. It is not the goal of ethical practice. 4. Morality is not universalized. 5. Morality is and continues to be irrational for a rational order. It is a delicate situation that creates more uncertainty than morality can eliminate social control. 6. Moral responsibility precedes the relationship with another, even if it is through knowledge and judgment. 7. Modern societies practice moral mentality by encouraging universal ethics.

The generally accepted ethics guide our attitude towards each other. Thus, we can feel safe towards each other, be helped, cooperate peacefully and lead to enjoy each other's presence without fear (Lipovetsky, 1994). A bad nature that has not been forcibly repaired and changed is rarely encountered in our daily work.

Hans Jonas states that there have never been so few guides as this one, and that we need them when we believe in wisdom. Bauman says, "As individuals, we are irreplaceable, but in every role we play, we are replaceable as actors." He likens the role not to the individual but to the work clothes that are taken off only when working and finishing the daily tasks. The real self is free. This freedom is the cause of joy as well as pain. This is a considerable situation. A person is responsible for what he does. Only the things that are worth desiring are free to make his own choices. Relying on rules has become a habit. Without work clothes, a person feels bad, naked. When one returns from the outer world to the inner world, it is not easy to carry the unaccustomed responsibility (Kant, 1998). This leaves a bad taste in the mouth. When responsibility is not given, people miss the feeling of responsibility. Human beings become

dependent on authority. It is thought that it cannot be done without authority. In the age we live in, moral ambiguity is strongly felt. A moral crisis is reflected in ethics. Ethics is dangerous for the human style and ideal, and it is a precondition for moral judgment. Modern ethics seeks a way out of the unpleasant situation that modern morality has turned into daily practice. Bauman describes human nature as a midwife waiting for the baby to come out after a long birth and painful results. He defines it as unrealized potential. Self-interest and self-love are the reasons for obeying moral enlighteners and accepting their teachings. Self-love is something that naturally guides people through experience and actions. Self-love is not something guaranteed, but this situation is clearly lacking in the raw mind. People need to be told about their real interests. If these interests are not listened to, they are forced to act according to their real interests. As Voltaire said, the contempt of the people we live with is a situation that no one will tolerate. Reason always comes to the aid of self-love (Foucault, 1995). Their encounters completely affect the purpose of personal interest. Reason is a universal human characteristic, but in this special equality, some are more equal than others. Philosophers are people who have no direct access to reason, reason unclouded by narrow self-interest (Lipovetsky, 2003).

Moral Judgment That Has Been Hijacked and Demanded to Be Reinstated

A code of ethics is used as a tool of social domination to address the gap between genuine individual choice and the expected behavior that a person would exhibit when they perceive that their behavior is guided by self-interest. People do not always choose what is good when they make a choice. The only freedom to decide and choose is the freedom of a person for their own salvation. It takes an external force to force people to do what is good for their own benefit. What

makes the individual essentially unreliable is that community life is full of coercive theories that have the exclusive right to determine the standard of good behavior. Replacing morality with law means creating morality according to its model. There are certain factors of social stratification. These are: 1. Autonomy 2. Externality 3. Freedom 4. Dependency In today's society, some people are freer than others. Some are more dependent than others. As Bauman says, an intelligent, smart person can be trusted to act well autonomously, that is, independently, but not everyone can be intelligent. Society certainly does not possess complete freedom or complete dependence. Both are imaginary poles between real situations. Freedom is a privilege, but it is a situation that is violently opposed or should be challenged. The moral capacity of its members ensures society, its survival and well-being. Wolf says that morality is a practice negotiated by agents who are growing knowledgeable and a changing culture. Bauman says that human reality is complex and ambiguous. He says that the postmodern is the enchantment of the world after the long and exhausting modern struggle to enchant the world and its ultimate failure. According to Adorno, one of the most important psychological effects of modern enlightenment is the decline of fear of the insignificant. The magic that postmodernism has brought back to the world is the moral capacity of man to reclaim his world from its modern exile. It contains the opportunity to reveal the stamp of modern insecurity in order to erase the slander. To allow morality to be stripped of the rigid armor of the artificially constructed ethical code is to personalize it. To personalize morality means to return the ethical process from its end to its starting point. There is a strong connection between obeying moral rules and believing in their universality(Adorno, 2005). This connection has been the concern of philosophers. True, by definition, is unique. If countless moral principles have a more respected authority than

kicking and punching by saying, “I want this, I want it now,” then surely the same must be true of moral integrity. The integrity of the individual’s moral vision, the way to satisfy his desire to save him from the inevitable collapse, has been the idea of progress that has dominated modern thought for a part of history. The idea of progress is characterized by otherness. It is temporalized. Time also means hierarchy. Colonial migrations embrace the belief that they spread not only order but also civilization to the world. Johannes Fabian also called this widespread belief crown politics, chronopolitics (Fabian, 1983).

Universalism and Those Who Dislike It

The postulate of universality is a sword that points its sharp edge at the chosen object. The demand to morally accept the rule that has passed the test of universal, time- and space-external principles means, first of all, to refuse to make binding moral judgments about the claims of the community bound by time and space. The postulate of universality has ignored the state's claim to moral authority. The logic of this postulate does not fit the practice of self-limiting political communities. It contradicts the Aristotelian political principle of being the supreme protector of humanity. Although politics seems universal, it has seen resistance to itself while it puts forward the standard bound to the country, clarifies and glorifies its purpose. For those who defend the situated self, the universalist aspiration and practice of universalization are oppressive. It is an act of violence against human freedom. According to the consistent liberal view, morality is seen as rooted only in the quality and ability of the individual as a human being. There are many concepts of universal morality, and which one will prevail depends on the relative power of the powers that have the right to put it forward. Relativity means for now. Diderot also found a definition for modern

man. He defined modern man as in love with the next generation. It is a view of the global spread of knowledge, technology, and economic interdependence with the ecumenization of political moral authority. It is more difficult to clearly draw the boundaries of the community than the state (Diderot, 1992). If the self of the community is defined by how it perceives the situated self and the degree of moral agreement with the inspiration of the community, then the idea of the boundaries of the community becomes difficult to defend. It has become almost impossible to defend it. Today, with the withdrawal of the state from its moral law, the land is left empty for common farming. Individuals, who were previously subject to the increasing power of moral universality defined and implemented by the nation-state, are now faced with social pressure. They agree with the morality legalized by the state and the moral pressure of the communities' own words (Fabian, 1983). Both try to replace autonomous moral responsibility with external ethical duty. Both prevent the moral choice that provides individual free choice in areas of life that seem to be related to common interests. Both avoid personal initiative. Both cannot tolerate the bond and happiness that individuals create for themselves in unplanned and uncontrolled relationships. Both are suspicious of interpersonal connections and are waiting for an opportunity to eliminate them. The reason for distrust of the posited community is simply because it is posited. It can be said that they are not very sure of themselves. They do not have much time to rest. Their momentary carelessness leads to an irreversible result. The non-acceptance of comments made to the positedness is seen as a betrayal. The concept called the posited self is intended to cover up the application of a similar oppression (Kant, 1997).

Morally, I is the state of being the singular form of the ethical we. It can be expressed as the result of the we counting process. Attitude is an important concept before the relationship. Face to face relationship is also positive. At first, it does not matter what the other is and this is not my problem, it is their problem. Morality means meeting the other face to face. Kant even draws the most accurate conclusion on this subject. The we, which determines moral integrity, is never the plural of I. It evokes a complex structure that brings together concepts in different positions. Bauman explained it very well. "Duties, laws are only directed at me. They only concern me. Addressing me means that the responsibility is not moral. When it is directed to the other, moral responsibility disappears(Levinas, 1969). A person rejects the law for someone on a moral basis." A moral person and his moral concern are not measured by the same standard as the object, and this understanding makes a person moral. Being a moral person means that I am my brother's keeper. Bauman says that responsibility is always one step ahead of the responsibility of the other. There are saints. Saints are unique. They are those who do things that people's conscience does not allow. The standard that measures responsibility is the standard of the saint. Levinas has talked about the standards of sainthood. The saintliness he talks about is the universal, statistical average and above standard. As Bauman says, responsibility has no purpose. This text focuses on the idea that morality does not have universal standards and that individual responsibility plays a central role. Although there are duties determined by universal laws, moral responsibility is based on the individual's own conscience and questioning. There are some characteristics necessary for morality to become universal, but these characteristics have not been fully realized. Purpose and Morality: The text emphasizes that morality is shaped by purpose. Having a purpose is necessary to compare actions and distinguish between

right and wrong. Zygmunt Bauman states that acting without thinking to save a stranger is based on the idea that one day we may be in the same situation. This shows that moral behavior serves an altruistic purpose (Bauman, 1993). It is also stated that being moral in business life is beneficial and that moral stance is linked to success. Morality is an investment an individual makes in the future and sacrifice is a fundamental part of morality. Morality and Trade: Morality is different from commercial relations. The purpose of trade is profit, but moral actions are performed without expecting anything in return. The act of giving a gift is not like a commercial transaction; It has a benevolent purpose and does not expect anything in return. The calculable nature of commercial transactions is compared with the impersonal characteristics of moral actions. While contractual relationships are based on the partners' own interests, moral responsibility is individual and gratuitous. Lack of Moral Foundations: The text argues that the moral self does not have a solid foundation. Philosophers are skeptical about moral impulses because they think these impulses are not reliable. Morality has no foundation; therefore, it is argued that moral actions cannot be built on a consistent basis. Kant's moral system is shaped by the effort to neutralize human emotions and makes a choice between discipline and moral goodness. Freedom and Morality, Morality precedes ontology. In other words, moral relations take precedence over ontological inquiries that investigate the nature of existence. Moral responsibility is fundamental in the relationships between people. It is stated that morality does not have a definite foundation and is shaped according to situations. Relations with the other ensure the formation of the moral self. Moral responsibility is unconditional and independent of the nature of the other. Moral Responsibility: The concept of responsibility creates the individual as a moral self. Ethics precedes existence and the moral condition of man precedes

existential situations. Against Sartre's concept of alienation, Levinas argues that being together lies in the nature of man. Responsibility is individual and this individuality is at the center of morality. Social Convention and Morality: Social convention reduces trust and is a tool for creating distance between people. Social norms and laws regulate the behavior of individuals, but this convention contradicts the individuality of moral responsibility. Logstrup's radical understanding of demand argues that moral responsibility cannot be reduced to social norms. The moral self is a self that constantly questions whether it is moral or not. The behavior of the saints is presented as an example of the effect of morality on the individual. As a result, the text argues that moral responsibility is an individual questioning and is located somewhere beyond social norms. Morality, unlike commercial or contractual relationships, is shaped by the individual's inherent responsibility and sacrifice. Morality has no definitive foundation, but is continually reconstructed through individual experience and responsibility (Sartre, 2003).

The text explores various philosophical perspectives on modern ethics, society, and interpersonal relationships, focusing heavily on the work of Emmanuel Levinas and postmodern ethical thought. The text starts by critiquing modernity for reducing people to isolated individuals, and highlights how philosophers like Hobbes and Locke conceived of social institutions as mechanisms to protect individual interests. Levinas reverses the modern ethical emphasis on the self, giving priority to "the Other" in a relationship that is fundamentally asymmetrical. In Levinas' view, individuals are not concerned with reciprocity but are instead responsible for the Other in an excessive way, which challenges the autonomy of the self. Freedom is seen as relational, and true ethics emerge in proximity, not in a physical or social sense, but as an ethical encounter that transcends intention.

The idea of **proximity** brings forth a paradox, or aporia, where the responsibility towards the Other can become overwhelming, sometimes leading to coercion under the guise of care. This complex dynamic is referred to as "the aporia of proximity," in which responsibility risks turning into a form of dominance. Levinas' concept of "caress" as an ethical gesture, often erotic, is central to his understanding of human relationships (Wolf, 2010). The caress is seen as a movement towards the Other without the intention of possessing them, focused on the future and the unknown. This erotic love remains elusive and deeply ambiguous, with a constant tension between intimacy and separation. The text also discusses the challenges of love and its "illnesses." Love is depicted as inherently unstable and restless, oscillating between two responses: trying to stabilize and maintain it through care and attention, or letting it drift and surrendering to uncertainty. The struggle within love can lead to a sense of routine or obligation, where love becomes intertwined with duty and moral responsibilities. Moreover, it touches on the emergence of society through the introduction of a "third" element. Levinas argues that society is born out of the need for justice when the relationship between the self and the Other is expanded to include a third party. This creates a shift from pure ethical responsibility to a more structured, social form of justice, where equality and fairness come into play. The role of reason and trust in navigating these relationships is crucial, yet it always carries a certain level of ambiguity and tension between personal ethics and social norms. In conclusion, the text presents a complex and nuanced view of ethics that challenges conventional modern approaches, emphasizing responsibility, proximity, and the unpredictable nature of human relationships, while also addressing the role of society and justice in managing these dynamics.

The Natural History of Ethics and Counter-Structure

The purpose of structure and counter-structure is different. One gives importance to certain things, while the other disregards them and even destroys what the former builds. Without structure, nothing can exist. There is only structure, and only its history exists. Structure attains this history through overwhelming efforts and at great cost. Structures have been successful in keeping people apart. There is no trust between structure and counter-structure, and they do not live together. They do not coexist, yet they are forced to restrain harmful actions. One must yield to the other, or neither can survive. Durkheim stated that ethics can only be recreated through individuals gathering to share common feelings. The modern age has been marked by the assault of structure on counter-structure, though the reason for this is unknown. The modern nation-state, in the process of becoming civilized, has sought tools to bring together the social body it had previously divided. Here, melancholy is discussed. Melancholy means numbness and has become a repeated accusation in the liberal state. Collective conscience is the only source that guides ethics. It has been legalized and united with the political state. Everything opposed to the state has been oppressed by the power of law. A distinguishing feature of the postmodern age is that states no longer hold moral leadership. The state has left society's counter-structural power alone. The state must operate as a whole, but few nations are capable of maintaining such unity. The nation-state, compared to earlier political units, is in a better position. The nation-state tightly clung to the economy, culture, and military, but over time, all three disintegrated. The nation-state no longer has a need to mobilize its citizens, as institutions have become free from political sovereignty. The state has lost interest in the emotions of its citizens and does not desire to unify society and community under its

protection. Skinner sympathized with liberal libertarians due to the awe-inspiring experiences of totalitarian systems. The social sphere has remained untouched and empty. While the social sphere has been left empty, it cannot remain vacant for long. New tribes have emerged, self-organizing into structures. Tribes represent the elimination of difference and the uniformity of existing styles. However, these new tribes are not long-lasting. They use the tool of momentary immortality to sustain their lives. Michel Maffesoli was the first to use the term "new tribes," describing it as a social explosion. The new tribes have considered the psychological crowd and followed the given patterns. According to modern technology, the lifespan of psychological crowds is short. The new tribes that form one after the other are inconsistent. Bauman argued that the psychological crowd is not a concept that new tribes should use, suggesting instead the term "weak crowd." The only problem with tribes is their formation. While new tribes may appear to act collectively, they are actually very sparse. Underdeveloped tribes have specialized symbolically. Socialization and counter-structuralization are opposing ways to tame the social realm. Both have made collective life possible in their own way. Sociality often seems divisible, while socialization creates enduring structures. Socialization suppresses the emotions arising from ethical impulses, but sociality does the opposite, freeing them. There is no room for empiricism in the course of systematic socialization, and both remain inhospitable spaces.

The Risk Society: The Final Destination of Technology

The problem that arises from techno-economic development has become one that technology must address. According to Beck, this has caused a shift in modernity. Science exposes the negative aspects of prior achievements. Risk is something that is defined. Despite the

presence of risk, humans can still make calculations. The society we call the risk society can be described as the reflexive stage of modernity. Reflexivity means being skeptical. It has a modern meaning. Giddens stated that medical experts produce materials to profile risk. It is said that risk is preselected. In our daily lives, we are dissatisfied with the discomfort caused by the transportation problem in the automobile trade. Even though we are uncomfortable, we resist the elimination of private cars. Beck emphasized that risk will have an equal effect, asserting that everyone is under threat. Beck states that existence determines consciousness. In the risk society, it is the opposite: consciousness determines existence. Risk deviation is an indispensable function in social terms from the perspective of technology. Technology is a strong force that continues to produce risk. The war against risk is the end of technology (Beck, 1992).

Rosa Luxemburg published *The Accumulation of Capital*. She discusses the limits of accumulation. Capital accumulation leans on non-capitalist social organization. An organization that does not include capitalism actually provides fertile ground for capitalism. Capital also benefits from this. According to Rosa Luxemburg, capitalism is a system of suicide, one that kills the organism it has nurtured. Those who consider themselves socialist have destroyed their political power. The modern era is revived by the use of stagnant energy. In the modern age, efforts to improve the existing order emerge. Modernity requires energy. Alf Hornborg stated that exergy energy is the characteristic that indicates knowledge. Order in production is actually destructive. Hornborg said that society can live in balance with the continuous shining of the sun on the earth (Luxemburg, 1951).

Economically, growth can be discussed. This is not an increase in globalization. It is a seizure of the existing order. Hornborg stated that there is an inverse relationship between price and exergy and that this must be taken into account. What we call unequal exchange is sustainable. The first universal civilization is modernity. Modernity cannot endure inequality. Envy turns present thought into a current one. Molefi Asante stated that Black people have a rightful place in the founding of Europe. Hans Jonas sees the cause of the problems in the power of modern technology. People's actions have affected times far removed from natural moral impulses. It can be said that the morality before the modern era was the morality of proximity (Jonas, 1984). When responsibility is fulfilled for something close, the conscience is relieved. Responsibility for something distant does not carry anxiety.

The arms of morality have guided us. Today, the future is of course short. What we call the modern movement is destroying morality. Hans Jonas stated that the first duty of ethics is to imagine the long-term effects of technological initiatives. What is called imagination means being able to act under the tyranny of uncertainty. Jonas says that the ethics of the future should be guided by the discovery of fear. Death should be valued more than happiness. The prominent feature of postmodernity is doubt. Postmodern ethics is not something that exists in the present. Identity is only reliable in the social space. The production of space and identity are both the same process. The unreliability of the external appearance of identity has been exposed. Simmel's notion of the tragedy of culture has offered hope to those seeking a solid identity. The goal of forming an identity is to enter a designed society (Giddens, 1990). The uncertainty of settlement causes anxiety and leads to aggression. New tribes lead fragile lives, but this only emerges with intensification. Every day, they face the

threat of extinction. The "Other" is said to be a byproduct of the social space. The reliability of a livable region has been proven. The fact that the "Other" is not truly other, and the security of social space, are interdependent. Neither situation has a real foundation. Cornelius Castoriadis stated that the basis for both lies in the belief that the world will be made consistent, that the way to make it consistent will be found, and that this belief itself will be exposed to danger. There are two faces of postmodernism: The stubborn fury of the new tribe's authority The rejection of choice by the agora rhetorician of the past Rhetoricians are those willing to make distinctions. The social space has been privatized in a postmodern way, leading to oppression that can be applied everywhere (Castoriadis, 1987). Universal values have been a good remedy for the oppressive monotony of the citizenship mentality, but taken regularly, this remedy turns into poison. Nomads are people who are in constant motion. They usually wander around structured regions. In postmodernism, the nomad is flawed, whether male or female. Vagabonds, however, provide a better metaphor. The vagabond does not know where they will stay or how long they will stay—it is determined spontaneously. The only thing they know for sure is that the pause is never permanent. Constantly being on the road also suggests that the new place they encounter could be better than the previous ones. A vagabond is like a nomad with an uncertain path. The vagabond structures the place they occupy and destroys it when they leave (Castoriadis, 1987).

Another metaphor for postmodernism is the tourist. The tourist does not know where they will stay or how long they will remain, just like the vagabond, and they construct their experience wherever they go. It can be said that tourists possess an aesthetic capacity that shapes their way of living. Tourists pay to be free, meaning they purchase

their freedom through commerce. The measure of freedom is commerce. The tourist exists outside the region, but unlike the vagabond, the tourist has the freedom to choose. The commonality between the vagabond and the tourist is that they both pass through spaces inhabited by others. The vagabond and the tourist are physically close. Moral closeness cannot exist without responsibility and the individuality of the moral person. The tourist is morally deficient. In postmodernism, neither the vagabond nor the tourist is considered original. The establishment of the welfare state has redirected economic interest toward moral responsibility. Moral responsibility does not emerge as an objective. Social space is described as the area where the animal grazes, and aesthetic space is referred to as the playground. The perspective of postmodernism offers wisdom. In this situation, postmodernism makes revitalization difficult. The idea in the postmodern mind is expressed as the presence of spiritual pain caused by a linguistic error that cannot be corrected, despite being pleaded with to fix it. The postmodern error, which embraces everything, is viewed with skepticism. The postmodern mind has reconciled because it feels the complexity of the human condition (Hornborg, 2001). The ethical problem of contemporary society can only be solved through politics. The issue between morality and politics has occupied the agenda considerably. Politicians who are seen as morally pure have cleansed the duty of politics. Patrick Jarreau stated that politics is now everywhere. The moral crisis of postmodernism refers to the institutionalization of moral responsibility. Hans Jonas spoke of long-term ethics, emphasizing that it can only be meaningful within a political program. Reason is directed toward making the right decisions. Moral responsibility precedes all ideas that do not cause concern in any matter. There is no reason to believe that institutions that have seized control are themselves safeguarded by moral destiny.

Conscience uses none of the weapons seen as authoritative. According to the modern world, conscience is weak and fragile. Moral responsibility is the gold standard of human rights. This gold cannot be taken or entrusted. There is no limit to moral responsibility. It is expressed in the sorrow of not being able to place oneself properly (Simmel, 2011).

Conclusion

Zygmunt Bauman is one of the important solutions that analyze the fundamental differences between modern and postmodern ethical understandings. Modern ethics is largely shaped around universal rules and principles. In the modern period, ethics is compliance with fixed, universal and general transitions and norms. Morality in this period exists as a set of strict rules of human behavior. The ethics of modernity emphasizes the responsibility of the individual, which is his life, and forces individuals to behave in a certain way within the framework of these rules. According to Bauman, modern ethics is based on "order" and "norm" and individuals are directed to be a part of this order. Modernity is the storage of sustainability responsibility and decisions with rules defined by a central authority to a large extent. The individual is considered as a characteristic being and the correct transactions are determined by universal ethical rules.

However, according to Bauman, postmodern ethics emerges with the questioning of this rigidity of modernity. Postmodernity places the details in a more uncertain, complex and multi-layered structure. Bauman argues that ethical responsibility in the postmodern period can no longer be based on central authorities and universal rules. Postmodern ethics is mostly shaped around the concepts of individual responsibility, consequences and freedom. He emphasizes that this approach can change according to each

situation, instead of a fixed formula or general rules for compliance decisions. Bauman states that despite the uncertainty of the information brought by the postmodern period, individuals and their members need to have more information. Postmodern ethics requires individuals to constantly reconsider their membership decisions, take responsibility in their relationships again and accept the processes of combining instead of absolute truths. As a result, Bauman shows this distinction between modern ethics and postmodern ethics, the usability of what is encountered in social life and the increasing processes. While modernity offers certain principles, principles and rules to the parts, postmodernity pushes individuals to question these rules and discover the responsibilities of their own components. According to Bauman, postmodern ethics is based on the individual reaching the equivalent of the responsibility he provides to the other and carrying it within these costs. In the postmodern world, logical problems are often challenging and uncertain, but these results impose a more detailed responsibility on the individual.

Bibliography

Adorno, Theodor W. *Minima Moralia: Reflections from Damaged Life*. Verso, 2005.

Bauman, Zygmunt. *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell Publishers, 1993.

Bauman, Zygmunt. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 2000.

Beck, Ulrich. *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage Publications, 1992.

Castoriadis, Cornelius. *The Imaginary Institution of Society*. Polity Press, 1987.

Diderot, Denis. *Political Writings*. Cambridge University Press, 1992.

Fabian, Johannes. *Time and the Other: How Anthropology Makes its Object*. Columbia University Press, 1983.

Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books, 1995.

Giddens, Anthony. *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, 1990.

Jonas, Hans. *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*. University of Chicago Press, 1984.

Levinas, Emmanuel. *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*. Duquesne University Press, 1969.

Lipovetsky, Gilles. *The Empire of Fashion: Dressing Modern Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 1994.

Lipovetsky, Gilles. *The Twilight of Duty: A Sociology of Individualism*. Translated by Andrew Brown. Paris: Gallimard, 2003.

Luxemburg, Rosa. *The Accumulation of Capital*. Routledge, 1951.

Kant, Immanuel. *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Kant, Immanuel. *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press, 1997.

Nietzsche, Friedrich. *On the Genealogy of Morality*. Translated by Carol Diethe. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Rousseau, Jean-Jacques. *The Social Contract and Other Later Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Sartre, Jean-Paul. *Being and Nothingness*. Routledge, 2003.

Simmel, Georg. *The Philosophy of Money*. Routledge, 2011.

Voltaire. *Philosophical Letters*. Translated by Leonard Tancock. London: Penguin Classics, 1980.

Wolf, Susan. *Meaning in Life and Why It Matters*. Princeton University Press, 2010.

BÖLÜM IV

Turkish culture and identity: a social anthropological perspective. Could he be accepted as an anthropologist?

Onur HAYIRLI⁶

1. Introduction

This chapter analyzes the ideas that Ziya Gökalp influenced and influenced him and determines if he can be considered an anthropologist. Ziya Gökalp (1876-1924), one of the most influential intellectual figures in the late Ottoman Empire and early Turkish Republic, laid the foundation for understanding Turkish culture and identity from a sociological perspective. Known as the father of Turkish nationalism, Gökalp combined elements of positivism, Islam, and Turkism in a unique ideological synthesis that aimed to define the national identity in modern terms while preserving cultural heritage. This paper explores Gökalp's impact on Turkish

⁶ Assist.Prof.Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, hayirli@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-7946-8519>

culture and identity through the lens of social anthropology, examining how his ideas on nationalism, cultural synthesis, and modernization influenced Turkish society. Through a review of Gökalp's theories, his legacy is analyzed in shaping Turkish social structures, values, and national consciousness. This is a comprehensive examination of Gökalp's contributions from a social anthropological perspective, focusing on his theories and their implications for Turkish culture and identity.

Ziya Gökalp's ideological contributions have significantly influenced Turkish culture and national identity. At a time when the Ottoman Empire faced the dual pressures of modernizing and preserving its cultural heritage, Gökalp's ideas on nationalism and modernization provided a pathway for Turkey's transition into a modern nation-state. By applying social anthropological frameworks, we can explore the depth and scope of Gökalp's impact on Turkish identity and culture, as well as his contributions to cultural sociology and nationalism. Gökalp was born in Diyarbakır, in a multicultural environment where different ethnic groups coexisted, a reality that profoundly impacted his intellectual development. His early interest in Western positivist thought and his exposure to French sociology, particularly the works of Emile Durkheim, shaped his understanding of society as an organic system. Gökalp adapted Durkheim's theories of social cohesion and collective consciousness to the Ottoman context, proposing a vision of Turkish identity that balanced modernity with tradition. His intellectual journey is crucial to understanding the foundation of his nationalist ideas, which sought to unify and modernize Turkish society. In his theoretical framework, Gökalp distinguishes between "culture" (*hars*) and "civilization" (*medeniyet*). Gökalp argued that culture represents the unique, intrinsic values of a nation, while civilization is a shared pool of knowledge, science, and technological progress accessible to all. This differentiation became instrumental in the Turkish nation-

building project, as it allowed the Turkish Republic to adopt Western civilization without abandoning its cultural roots.

Ziya Gökalp is a cornerstone in understanding the development of modern Turkish culture and identity. As a leading sociologist, anthropologist, and ideologist of the late Ottoman and early Republican eras, his influence is profound in shaping nationalist thought within Turkey. Gökalp's vision for Turkish nationalism integrates historical, social, and cultural elements, which he saw as essential to developing a cohesive national identity. This chapter will examine Gökalp's impact on Turkish cultural and identity formation from a social anthropological perspective, focusing on his theories and approaches to nationalism, the modernization of culture, and the synthesis of Eastern and Western ideals. Ziya Gökalp (1876–1924) is widely regarded as the intellectual architect of Turkish nationalism, whose theories on identity and cultural transformation continue to shape Turkish society today. His contributions provide valuable insight into the social dynamics of nation-building in post-Ottoman Turkey and his views on identity, culture, and social structure form the bedrock of Turkish nationalism. Gökalp's works, especially *Türkçülüğün Esasları* (The Principles of Turkism), proposed a cultural and ideological path that aimed to define the characteristics of the Turkish people and to unify them under a modern national identity. His theories are central to understanding Turkey's cultural transformation from a diverse Ottoman imperial society to a unified Turkish nation-state.

2. Method

This chapter will explore Gökalp's theories on nationalism, culture, and identity and his impact on Turkey's sociopolitical landscape. Additionally, it will examine his approach to the integration of traditional Ottoman-Islamic values with Western ideals, revealing the complexities in forging a modern Turkish

identity. This chapter is case study. Also, will look for the question “if he accepted as an anthropologist?”, “Is he a Turkish Anthropologist?”

The study adopts a qualitative and interpretive approach, drawing on primary sources such as Gökalp's writings and secondary sources that analyze his work in the context of Turkish cultural and identity formation.

The study adopts a qualitative and interpretive approach, drawing on primary sources such as Gökalp's writings and secondary sources that analyze his work in the context of Turkish cultural and identity formation. The research methodology includes a comprehensive literature review, textual analysis of Gökalp's key works, and contextual examination of his ideas within the broader socio-political landscape of the late Ottoman Empire and early Turkish Republic.

The study aims to explore Gökalp's theories on nationalism, culture, and identity, and to assess his impact on Turkey's sociopolitical landscape. It also examines his approach to the integration of traditional Ottoman-Islamic values with Western ideals, revealing the complexities in forging a modern Turkish identity.

The analysis focuses on both Gökalp's intellectual contributions and their practical implications for Turkish society. The study adopts a case study approach, utilizing primary sources such as Gökalp's published writings, as well as secondary sources that provide critical analysis and historical context. This multifaceted methodological approach allows for a comprehensive understanding of Gökalp's legacy and his influence on the formation of Turkish culture and identity.

3. Influences of Ziya Gökalp :

Gökalp posited that culture was the soul of the nation, an idea he derived from his study of Durkheim's collective consciousness. Turkish culture, he argued, consisted of shared values, language, religion, and traditions that constituted the core identity of the Turkish people. Gökalp's theory of culture emphasized continuity and transformation, suggesting that while external influences could alter civilization, the essence of culture remained constant. This perspective was crucial in shaping the nationalist agenda of the early Turkish Republic, which sought to establish a cohesive Turkish identity grounded in shared cultural elements.

Gökalp's view on civilization reflects his belief in the compatibility of Western technological and scientific advancements with Turkish culture. His argument that Turkey could modernize by adopting Western civilization while retaining its unique cultural essence became a fundamental principle in the Republic's modernization policies. Gökalp's synthesis of culture and civilization highlighted the importance of selective modernization, encouraging Turkey to benefit from global advancements without losing its national identity.

Gökalp's nationalist ideas have been instrumental in shaping the concept of Turkish identity. He advocated for a form of nationalism that was inclusive of different ethnic groups within the Ottoman Empire while promoting a common Turkish cultural identity. His work provided an intellectual foundation for the transition from the multi-ethnic Ottoman Empire to a homogeneous Turkish nation-state.

Turkism, as proposed by Gökalp, aimed to unify the Turkish people around shared linguistic, cultural, and historical ties. He argued that language and culture were the true markers of Turkish

identity, not race or ethnicity. Gökalp's ideas on Turkism emphasized cultural unity rather than racial purity, a view that influenced later Turkish nationalism by promoting inclusivity within the framework of a Turkish cultural identity.

Gökalp's nationalism sought to balance ethnic and religious identities by emphasizing secularism alongside respect for Islam as a cultural element of Turkishness. He believed that Islam could serve as a unifying cultural force without dominating the political sphere, a vision that has had lasting implications for Turkey's approach to secularism and religious expression in public life.

Ziya Gökalp was a influential intellectual figure in the late Ottoman Empire and early Turkish Republic, known for his significant contributions to understanding Turkish culture and identity from a sociological perspective. His life and intellectual development were shaped by the multicultural environment of his hometown of Diyarbakır, as well as his exposure to Western positivist thought and the works of French sociologist Emile Durkheim. Gökalp's theories on nationalism, culture, and identity provided a crucial framework for the nation-building project in Turkey. He distinguished between "culture" as the unique, intrinsic values of a nation, and "civilization" as the shared pool of knowledge, science, and technological progress accessible to all. This differentiation allowed Turkey to adopt Western civilization while preserving its cultural roots. Gökalp's ideas on nationalism emphasized the unification of the Turks around shared linguistic, cultural, and historical ties, while promoting inclusivity and respect for diverse ethnic and religious identities. His theories on the relationship between social structure and collective consciousness, as well as the balance between tradition and modernity, have had a lasting impact on Turkish society and continue to shape the understanding of national identity and cultural transformation in the country.

4. Findings

Ziya Gökalp's theories on nationalism, culture, and identity were instrumental in shaping the development of modern Turkish national identity. Gökalp's intellectual framework, which synthesized elements of Ottoman-Islamic tradition and Western modernity, provided a blueprint for the transformation of a diverse Ottoman society into a unified Turkish nation-state. (Kurt & Gürpınar, 2016)

Gökalp's theories on the relationship between culture and civilization played a crucial role in the formation of Turkish national identity. His distinction between culture, representing the unique values and traditions of the Turkish people, and civilization, encompassing the shared knowledge and technological progress accessible to all, allowed Turkey to selectively modernize while preserving its cultural roots.

Gökalp's concept of Turkism, which emphasized linguistic, cultural, and historical ties over race or ethnicity, promoted an inclusive vision of Turkish national identity. This perspective influenced the transition from the multi-ethnic Ottoman Empire to a more homogeneous Turkish nation-state, while respecting the diversity of ethnic and religious identities within the new national framework.

Gökalp's balanced approach to secularism and the role of Islam in Turkish identity had a lasting impact on the development of Turkey's political and social structure. His belief that Islam could serve as a unifying cultural force without dominating the political sphere has shaped Turkey's ongoing negotiations between modernity and tradition.

Gökalp's influence on Turkish society extends beyond the political and cultural realms, as his theories have also significantly impacted various social institutions, such as the education system,

legal frameworks, and civic organizations. These institutions have played a crucial role in shaping and reinforcing the collective identity of the Turkish nation.

A.Gökalp's legacy in social anthropology

Ziya Gökalp's contributions to Turkish culture and identity can be analyzed through a social anthropological lens, shedding light on his influential theories and their lasting impact. His work has been particularly significant in shaping the understanding of social cohesion, cultural continuity, and the role of institutions in defining collective identity within the Turkish context.

Gökalp's adaptation of Émile Durkheim's concept of collective consciousness to the Turkish society has provided a valuable framework for comprehending social cohesion in the rapidly modernizing context of the early 20th century. Gökalp's emphasis on shared values and institutions as the foundation of national identity reflects his firm belief in the importance of social solidarity. This perspective has significantly influenced anthropological studies on various aspects of Turkish society, including the family structure, educational institutions, and civic organizations, which Gökalp himself saw as the pillars of a unified national identity.

Moreover, Gökalp's influence extends to a wide range of sociocultural institutions in Turkey, from the education system and legal frameworks to the media. His conviction in the power of education to foster a cohesive national identity was manifested in the early Republic's emphasis on secular, state-controlled education. Additionally, Gökalp's ideas on the separation of culture and civilization influenced legal reforms that sought to modernize Turkish society while respecting its cultural traditions, shaping the country's approach to social and institutional transformation.

Gökalp's legacy continues to resonate in the field of social anthropology in Turkey, particularly in studies related to national identity, modernization, and the intricate relationship between culture and the state. His comprehensive and nuanced understanding of the social, cultural, and institutional dynamics that underpin the formation of a national identity has made him a crucial figure in the intellectual history of Turkey, with his theories and approaches still informing contemporary discussions and research in the social sciences.

*Image 1: The illustration created by AI technology, “**Actual photo of Ziya Gökalp**” if he lived today. (11.10.2024, <https://deepai.org/machine-learning-model/text2img8>)*

B. Main influences on Ziya Gökalp

Ziya Gökalp was influenced by several intellectual traditions and thinkers of his time, particularly European sociological theories and nationalist movements, which were taking shape in the 19th and early 20th centuries. His work intersects with prominent figures who shared similar ideas about nationalism, modernization, and cultural transformation. Here's a breakdown of these influences and parallel thinkers, including how they collectively navigated the intellectual currents of their era.

Gökalp's intellectual foundation was shaped by both Western and Ottoman intellectual currents, which he synthesized into a unique framework for Turkish nationalism.

Émile Durkheim (1858–1917): Gökalp was deeply influenced by Durkheim's sociological theories, especially his concepts of "collective consciousness" and "social solidarity." Durkheim's work inspired Gökalp's idea that shared beliefs and values could unify a diverse society. Gökalp adapted these ideas to the Turkish context, viewing shared culture and language as essential to Turkish identity, even within the secular, multi-ethnic Ottoman Empire.

Auguste Comte (1798–1857): As the father of positivism, Comte's ideas were influential in Gökalp's adoption of a scientific approach to sociology and national development. Gökalp believed that societies could progress through scientifically organized and structured reforms—a belief that informed his vision for modernizing Turkish society.

Herbert Spencer (1820–1903): Spencer's views on social evolution and the idea that societies could advance to higher stages of complexity influenced Gökalp's ideas about modernization. Gökalp was particularly interested in how Turkish society could

evolve by adopting Western scientific and technological advances while preserving its cultural distinctiveness.

Turkish and Ottoman Reformers: The Tanzimat reformers, especially Namık Kemal and Şinasi, laid early groundwork for modernization and nationalism within the Ottoman context. Although their work preceded Gökalp, their ideas about constitutionalism, modernization, and Turkish identity resonated with his thoughts on a secular and unified Turkish society.

C. Contemporary thinkers and nationalist figures in Gökalp's era

Gökalp's ideas coincided with those of other intellectuals in the Ottoman Empire and abroad who were grappling with questions of nationalism, identity, and modernization.

Yusuf Akçura (1876–1935): Akçura was a prominent intellectual and nationalist, known for his 1904 work, *Üç Tarz-ı Siyaset* (Three Policies). He analyzed three paths for the Ottoman Empire: Ottomanism, Islamism, and Turkism. Akçura argued that Turkism was the only feasible path for ensuring the survival and unity of the Turkish people. Although Akçura's nationalist views were somewhat more radical than Gökalp's cultural emphasis, they both saw Turkism as the most viable future for Turkish identity.

Ahmet Ağaoğlu (1869–1939): Originally from the Caucasus, Ağaoğlu was influenced by pan-Turkism and sought a synthesis of Islamic values with a modern national identity. He contributed to the Young Turk movement and shared Gökalp's vision of creating a modern Turkish nation-state. His ideas on education reform and secularization aligned with Gökalp's focus on using education to foster national consciousness.

Halide Edib Adivar (1884–1964): As a writer, feminist, and nationalist, Halide Edib supported a secular, educated Turkish identity, though she was more inclined to focus on gender issues and

individual freedoms. Her views on modernization and secular education were in harmony with Gökalp's, particularly in her emphasis on cultural, rather than religious, markers of Turkish identity.

İsmail Gaspiralı (1851–1914): A Crimean Tatar intellectual, Gaspiralı was one of the earliest advocates for pan-Turkism and promoted the idea of unity among Turkic-speaking peoples across the Russian Empire and the Ottoman Empire. His famous motto, "Unity in language, thought, and work," aligned with Gökalp's notion that language and shared cultural values were central to Turkish identity. Gaspiralı's efforts to modernize and standardize education among Turkic Muslims influenced Gökalp's focus on national language and education reforms.

Mehmet Emin Yurdakul, a poet and nationalist, played a pivotal role in shaping Turkish cultural identity. His poetry, which glorified Turkish folk culture and emphasized the virtues of rural Anatolia, inspired Ziya Gökalp's vision of an authentic Turkish identity based on folk traditions and values. Yurdakul's promotion of the Turkish language and his focus on the cultural richness of the Anatolian heartland resonated with Gökalp's ideas of Turkism and the importance of connecting the nation to its cultural roots.

Ahmet Ağaoğlu, a political thinker and journalist, also shared Gökalp's views on nationalism and modernization. Ağaoğlu, originally from the Caucasus, was a strong advocate of Turkish identity and Turkic unity. Like Gökalp, he emphasized the cultural and linguistic aspects of Turkish nationalism, viewing it as a way to create a cohesive identity for Turkish-speaking peoples. Ağaoğlu's support for secularism and modern education paralleled Gökalp's emphasis on adopting Western scientific advancements and secular institutions while preserving Turkish cultural values.

Although Namık Kemal and the Young Ottomans predated Gökâlp, they laid the groundwork for Ottoman nationalism and reform. Namık Kemal's advocacy for constitutionalism, freedom, and national pride influenced Gökâlp's understanding of nationalism as both a cultural and political project. The Young Ottomans' efforts to integrate Western political ideals within an Islamic framework paved the way for Gökâlp's synthesis of culture and civilization, providing an early model for balancing tradition and modernity.

Gökâlp's synthesis of these influences, combined with his deep understanding of the Ottoman and Turkish intellectual traditions, allowed him to develop a comprehensive vision for Turkish nationalism and modernization.

D. Global intellectual currents and their influence on Gökâlp's thought

The intellectual landscape of Gökâlp's time was shaped by several global currents, especially in Europe, which significantly influenced the Ottoman Empire's intellectual milieu.

Ziya Gökâlp's intellectual development and ideology were shaped by a combination of influences from both Western and Ottoman intellectual currents, as well as prominent thinkers in Turkey and the broader Muslim world who shared his vision for modernization and national identity. Gökâlp's ideas about nationalism, cultural synthesis, and modernization were influenced by a range of figures and intellectual movements, particularly French sociology, European nationalism, and Islamic modernism.

The rise of nationalism in Europe during the 19th century, particularly in Germany and Italy, provided a model for how ethnic and cultural unity could lead to nationhood. Figures like Johann Gottfried Herder, with his emphasis on folk culture as a nation's essence, and Giuseppe Mazzini, who championed the unification of Italy, were inspirations for nationalist thinkers. Gökâlp mirrored this

perspective, believing that a shared language, culture, and history were essential for Turkey's unification.

The positivist movement, particularly as advanced by Auguste Comte, had a profound influence on Ottoman and Turkish intellectuals. Gökalg, along with other reformers, believed in the separation of religious authority from the state and the application of scientific principles to governance and social organization. The secularist vision of leaders in France and Britain inspired Gökalg to advocate for a Turkish nation where secularism and scientific rationality could promote progress.

Intellectuals like Jamal al-Din al-Afghani and Muhammad Abduh promoted pan-Islamism as a unifying force among Muslims, which influenced thinkers in the Ottoman Empire, including Gökalg to an extent. However, Gökalg took a more secular approach to unity, emphasizing a cultural rather than religious bond. Pan-Turkism, as advocated by figures like Gaspiralı, argued for a political and cultural union among Turkic people, which Gökalg adapted to suit the specific cultural and political needs of the Turkish nation-state.

A crucial influence on Gökalg was the French sociologist Emile Durkheim, whose theories on collective consciousness and social cohesion shaped Gökalg's understanding of society and nationalism. Durkheim's views on how social structures and shared beliefs bind communities together resonated deeply with Gökalg. Gökalg saw Durkheim's theories as central to his conceptualization of nationalism as a cultural and social construct, rather than one based on ethnicity or religion alone.

As a Muslim intellectual, Gökalg was also influenced by the Islamic modernist movement, which aimed to reconcile Islam with modernity. Figures like Jamal al-Din al-Afghani and Muhammad Abduh advocated for reform in Muslim societies, promoting ideas of rationalism, education, and progress. These

thinkers argued that Islamic values were compatible with modern scientific and technological advancements. Gökalp's approach to secularism, which respected Islam as a cultural component rather than a strict political system, reflects this influence. Islamic modernism gave him a framework for balancing tradition with progress, allowing him to argue that Turkish culture could incorporate both Islamic and modern, Western elements.

Gökalp's synthesis of these global currents, combined with his deep understanding of the Ottoman and Turkish intellectual traditions, allowed him to develop a comprehensive vision for Turkish nationalism and modernization.

In the context of the Ottoman Empire's decline and the pressing need for modernization, Ziya Gökalp's intellectual ideas emerged as a significant force shaping the trajectory of Turkish nationalism and identity. Gökalp's conceptualization of the Turkish nation was influenced by a range of intellectual currents, including European nationalism, French sociology, and Islamic modernism, which collectively informed his vision for cultural synthesis and national unity.

Gökalp's ideas were shaped by the upheaval within the Ottoman Empire, where the question of modernity and the integration of the state into the modern world order were paramount concerns. He recognized that the Empire's inability to effectively modernize, compounded by its ethnic and religious diversity, had contributed to its decline. Gökalp's response was to advocate for a reconceptualization of Turkish identity, moving away from a purely Islamic foundation towards a more nuanced understanding of the nation as a cultural and social construct.

Gökalp's perspective on the relationship between Islamic and Turkish identity was crucial to his nationalist ideology. He argued that while the Ottoman Empire had cultivated an Islamic

identity, this was insufficient as a basis for nation-building in the modern era. Gökalp believed that a purely religious identity was too limiting and could not adequately address the complexities of a modern nation-state. Instead, he proposed a synthesis model that aimed to harmonize Turkish culture with Western ideals, arguing that Turkey needed to adopt Western institutions and technology while preserving its unique cultural heritage. This cultural synthesis became a blueprint for the modernization policies implemented under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk in the early Turkish Republic.

The late 19th and early 20th centuries were marked by the interplay of various intellectual currents, including nationalism, positivism, and modernism, which collectively shaped Gökalp and his contemporaries' ideas on Turkish identity. European nationalist movements, which were redefining notions of nationhood across the continent, encouraged thinkers like Gökalp to explore a Turkish national identity that transcended ethnic and religious lines. Additionally, the Ottoman Empire's weakening political position led to a pressing need for reform and modernization, influencing thinkers like Gökalp to seek a cultural renewal that could unify the empire's diverse population under a Turkish identity. The prominence of positivism and scientific ration

Gökalp's influential ideas on nationalism were shaped by a range of intellectual currents, including Emile Durkheim's sociological theories and the broader movements of European nationalism and modernism (Berkes, 1959; Mardin, 1962). Gökalp defined nationalism not in ethnic or racial terms, but rather as a cultural and social construct. He argued that Turkish identity could not simply rest on ethnic lineage or Islamic religious identity, as these were insufficient to create a modern, cohesive nation-state. Instead, Gökalp's vision was to transcend these elements and focus

on shared cultural values, language, and traditions that could bind the people together.

Gökalp distinguished between the concepts of *ümme*t (the community of believers) and *millet* (the nation), emphasizing that the Turkish nation needed to be rooted in *kültür* (culture) rather than *medeniyet* (civilization). This shift highlighted the importance of a shared language, history, and culture over the pan-Islamic identity that had previously dominated the Ottoman Empire. Gökalp believed that the development of a distinct Turkish culture was necessary for the unity of the nation, and he highlighted the significance of Turkish folk culture, folk tales, and art forms as authentic expressions of Turkish identity.

While Gökalp respected the Islamic heritage, he advocated for a secular approach to national identity, aligning with the positivist view that modernization required the separation of religion from public life. This secular approach influenced the vision of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Turkish Republic, who sought to transform the multiethnic Ottoman Empire into a more homogenous nation-state.

Gökalp's ideas have had a lasting impact on Turkish nationalism and identity, shaping debates on what it means to be Turkish. His conception of nationalism, rooted in cultural identity, remains influential in contemporary Turkish nationalist thought, with the emphasis on unity and cohesion through shared cultural values and language.

Ziya Gökalp, a prominent Turkish sociologist and nationalist thinker of the late 19th and early 20th centuries, was heavily influenced by the theories of Emile Durkheim, a French sociologist known for his concepts of collective consciousness and social solidarity (Berkes, 1959; Mardin, 1962). Gökalp proposed that the nation was a collective entity that required shared values and

norms to ensure social cohesion. His interpretation of nationalism was shaped by the belief that a robust national identity required the cultivation of a collective consciousness that transcended individual interests and promoted national unity.

According to Gökalp's sociological perspective, Turkish society could achieve solidarity by adopting Western educational practices, legal frameworks, and scientific advancements, while retaining core Turkish cultural values. He argued that the reconciliation of *hars* (culture) and *medeniyet* (civilization) was essential for the evolution of Turkish identity. Gökalp considered language a fundamental component of national identity and was instrumental in advocating for the purification and standardization of the Turkish language, removing Arabic and Persian elements to create a "pure" Turkish language that would unify the people and be more reflective of the Turkish spirit.

Gökalp's ideas on nationalism and identity were influential in the early years of the Turkish Republic, as the new nation-state sought to define its character and position within the global order. Mustafa Kemal Atatürk, the founding president of the Republic of Turkey, was heavily inspired by Gökalp's perspective on the relationship between Islamic and Turkish identity, and the need to cultivate a distinct Turkish national consciousness (Landau, 2019).

E. Criticisms and limitations of Gökalp's ideas

While Gökalp shared a broad agreement with these thinkers on the need for modernization and national unity, some intellectuals had different priorities, there is three main divergences in thought among his contemporaries:

Some Ottoman intellectuals, particularly those with a strong Islamic identity, were skeptical of Gökalp's emphasis on secularism and the separation of religion from the public sphere. They argued that Islam was an integral part of Turkish identity and that

modernization should not come at the expense of religious traditions (Durak, 2022) (Bagdonas, 2008). These critics believed that Gökalp's secularist vision failed to fully account for the influential role of religion within Turkish society, leading to ongoing tensions between secularists and religious groups that persist today. Figures such as Said Nursi promoted an alternative model where Islamic values would retain a significant influence in social and political life, in contrast to Gökalp's view of religion as primarily a cultural rather than political force.

Meanwhile, other thinkers advocated for a more ethnic or racial conception of Turkish nationalism, rather than Gökalp's cultural definition. They believed that Turkish identity should be grounded in common ancestry and biological attributes, rather than just shared language and traditions. This divergence reflects a broader debate within Turkish nationalist thought over whether the nation should be defined by cultural or ethnic-based criteria. The proponents of this more exclusionary form of nationalism argued that Turkish identity should be rooted in common descent and biological factors, rather than the shared cultural values that Gökalp emphasized.

Additionally, while Gökalp supported the idea of uniting Turkic peoples, he primarily focused on cultivating a distinct Turkish national identity within the confines of the new Turkish Republic. In contrast, other thinkers, such as the proponents of Pan-Turkism, envisioned a broader union of all Turkic peoples, transcending the boundaries of the Turkish state. This debate reflects the tension between Gökalp's more localized Turkish nationalism and the aspirations of those who sought to unite all Turkic-speaking peoples across national borders. The different perspectives on the scope and nature of Turkish national identity highlight the complex and multifaceted nature of nationalist thought during this period.

Gökalp's secularism, while aiming for modernization, faced challenges in implementation. His model did not entirely account for the strong influence of religion within Turkish society, leading to tensions between secularists and religious groups that persist today (Mardin, 1962; Özbudun, 1981). Figures such as Said Nursi were critical of secularism and promoted a model where Islam retained a significant role in social and political life. Unlike Gökalp, who believed Islam should be a cultural rather than political force, Nursi viewed Islamic values as essential for moral and social cohesion. This tension between Gökalp's secularist vision and the continued influence of religion in Turkish society has been a subject of ongoing debate and analysis among scholars (Toprak, 1981; Çarkoğlu & Toprak, 2000).

Thinkers like Ahmet Rıza and the Young Turks initially supported Ottomanism—a multi-ethnic, multi-religious identity that could unify the Empire's diverse population. However, as the empire continued to fragment, Ottomanism became less viable, and thinkers like Gökalp turned toward Turkism as the more practical path for the emerging Turkish state. This transition from Ottomanism to Turkism reflected the changing political and social dynamics within the late Ottoman Empire and the search for a more coherent national identity.

Gökalp's emphasis on Turkish cultural purity and language contributed to policies that marginalized ethnic groups, such as Kurds and Armenians, by promoting a monolithic national identity (Kieser, 2006; Yeğen, 1999). Critics argue that Gökalp's theories promoted an exclusionary form of nationalism that marginalized ethnic and religious minorities within Turkey (Bozarslan, 2001; Gülalp, 1998). While he sought to unify the Turkish people, his ideas often resulted in policies that suppressed non-Turkish cultural expressions in favor of a homogenized national identity, leading to ongoing tensions and challenges in addressing the diversity within the Turkish state.

F. Here's how Gökalp's work aligns with anthropology

Focus on Culture as a Unifying Force: Gökalp's emphasis on *hars* (culture) as the basis for Turkish identity mirrors anthropological inquiries into how culture forms the foundation of social groups and identities. He analyzed Turkish folklore, customs, language, and moral values, advocating for their preservation as a unifying force. This focus aligns with anthropology's concern with understanding and preserving cultural heritage.

Social Structures and Institutions : Gökalp's exploration of social institutions and their influence on Turkish identity draws heavily from sociology but also aligns with anthropology, which often studies the roles of institutions in various cultures. His views on education, language, and the family as core social institutions reflect an anthropological interest in how societies organize and transmit values across generations.

Integration of Western and Eastern Cultural Ideals: Gökalp's work addresses cultural synthesis, the blending of Eastern and Western ideals, to forge a unique Turkish identity—a theme that resonates with anthropology's exploration of cultural change and adaptation. His idea of balancing tradition with modernity as a basis for social cohesion relates to anthropological studies on acculturation and cultural transformation.

Interest in Folk Culture: Gökalp extensively studied Turkish folk culture, such as oral traditions, customs, and music, seeing these as the "authentic" expression of Turkishness. His focus on folklore as a basis for understanding the Turkish spirit parallels anthropology's emphasis on ethnographic detail and the significance of folklore in expressing collective identity.

Concept of Collective Identity and National Solidarity Gökalp's concept of collective consciousness, influenced by Durkheim, reflects his commitment to understanding the societal

bonds that hold groups together—a concern central to anthropology, especially within structuralist and functionalist traditions. His work on Turkish identity as a shared “mental state” mirrors anthropology’s focus on shared cultural symbols and beliefs in maintaining social solidarity.

Ziya Gökalp’s thought and impact were shaped by a synthesis of influences from French sociology, European nationalism, and Islamic modernism. His contemporaries, such as Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, and Ahmet Ağaoğlu, shared his dedication to building a cohesive national identity and modernizing Turkish society. Together, these thinkers responded to the challenges of their time by advocating a vision of Turkish identity that integrated modern ideals with cultural authenticity, influencing the formation of Turkish nationalism and state-building strategies in the early Republic. Gökalp’s work ultimately exemplifies the adaptation of international intellectual currents to local contexts, bridging Western and Islamic ideologies in the creation of a modern national identity.

Ziya Gökalp’s thought was influenced by a blend of Western sociology, European nationalism, and Ottoman reformist ideas, which he uniquely adapted to the Turkish context. Figures like Yusuf Akçura and İsmail Gaspıralı shared his emphasis on language and culture as unifying forces, though each thinker’s approach reflected their own regional and political priorities. Gökalp’s vision was ultimately distinct in his synthesis of secularism, modernization, and Turkism, setting a precedent for Turkish nationalism that balanced Western influences with a uniquely Turkish cultural heritage.

Ziya Gökalp’s ideas on culture, civilization, and nationalism have left a profound impact on Turkish society, providing a foundation for understanding Turkish identity from a social anthropological perspective. His vision of a modern Turkish

nation, rooted in a shared cultural heritage and open to universal civilizational values, continues to shape Turkish culture and identity. Gökalp's legacy remains relevant in contemporary debates on nationalism, secularism, and the role of culture in a globalized world.

So, Ziya Gökalp can be accepted as an anthropologist, although he is more widely recognized as a sociologist and nationalist thinker. Gökalp's work exhibits many characteristics of anthropological inquiry, especially in his emphasis on culture, social structures, and the role of tradition in shaping national identity. While he did not conduct ethnographic fieldwork in the way modern anthropologists do, his contributions to understanding cultural identity, social organization, and the relationship between folk culture and national identity align with core anthropological themes.

5. Conclusion

Ziya Gökalp's theories on culture, nationalism, and identity have shaped Turkey's sociocultural landscape and continue to inform discussions on Turkish identity in contemporary society. His vision of a unified Turkish culture, based on shared language, values, and secular modernization, has left an indelible mark on Turkish history. While Gökalp's legacy is celebrated for contributing to the development of Turkish nationalism, his approach also raises questions about inclusivity and the challenges of reconciling diverse identities within a modern nation-state. Gökalp's work remains central to understanding Turkish nationalism, providing a foundation for analyzing the complexities of identity, culture, and modernity in Turkey.

In summary, Gökalp can indeed be seen as an anthropologist in a broader sense. While he may not fit the traditional model of an anthropologist engaged in fieldwork and empirical data collection, his theoretical contributions to understanding culture, identity, and social cohesion place him within the realm of social

anthropology. His work remains influential in Turkey's academic and cultural spheres, bridging sociology, anthropology, and nationalist thought.

References

Ahmad, F. (1993). *The Making of Modern Turkey*. Routledge.

Bagdonas, Ö. D. (2008). The Clash of Kemalism? Reflections on the Past and Present Politics of Kemalism in Turkish Political Discourse. In Ö. D. Bagdonas, *Turkish Studies* (Vol. 9, Issue 1, p. 99). Taylor & Francis. <https://doi.org/10.1080/14683840701814034>

Berkes, N. (1964). *The Development of Secularism in Turkey*. McGill University Press.

Durak, K. (2022). The popular perception of Byzantium in contemporary Turkish culture. In K. Durak, *Byzantine and Modern Greek Studies* (Vol. 47, Issue 1, p. 123). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/byz.2022.31>

Hanioğlu, M. Ş. (2008). *Atatürk: An Intellectual Biography*. Princeton University Press.

Heyd, U. (1950). *Foundations of Turkish Nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gökalp*. Luzac & Co.

Kurt, Ü., & Gürpınar, D. (2016). The Young Turk Historical Imagination in the Pursuit of Mythical Turkishness and its Lost Grandeur (1911–1914). In Ü. Kurt & D. Gürpınar, *British Journal of Middle Eastern Studies* (Vol. 43, Issue 4, p. 560). Routledge. <https://doi.org/10.1080/13530194.2016.1139443>

Landau, J. M. (2019). Atatürk and the Modernization of Turkey. In J. M. Landau, Routledge eBooks. Informa. <https://doi.org/10.4324/9780429050213>

Lewis, B. (1961). The Emergence of Modern Turkey. Oxford University Press.

Mardin, Ş. (2000). The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas. Syracuse University Press.

Özbudun, E. (2000). Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation. Lynne Rienner Publishers.

Parla, T. (1985). The Social and Political Thought of Ziya Gökalp, 1876-1924. Brill.

Parla, T. (1985). The Social and Political Thought of Ziya Gökalp, 1876–1924. Brill.

Smith, A. D. (1986). The Ethnic Origins of Nations. Basil Blackwell.

White, J. B. (2014). Muslim Nationalism and the New Turks. Princeton University Press.

BÖLÜM IV

An Examination of Successful Aging Models Based on Individual Differences

Tule GÜLTEKİN⁷

Introduction

Research on aging has predominantly centered on physical health or cognitive functioning declines, often overlooking psychological and social dimensions. Despite calls to adopt a more holistic perspective on aging (Bowling & Dieppe, 2005; Rowe & Kahn, 2015), physical health remains the most extensively studied aspect (Cosco et al., 2014; Depp & Jeste, 2006). This focus can be attributed, in part, to the profound demographic shifts within the global older adult population. These changes are accompanied by a rise in age-related chronic conditions such as dementia, cancer, and arthritis, which pose significant challenges and can substantially diminish the quality of life (Jaul & Barron, 2017).

⁷ Res. Asst. PhD., Istanbul University-Cerrahpasa, Faculty of Health Sciences, Department of Gerontology, Istanbul/Turkey, Orcid: 0000-0002-9531-7187, tulegultekin@iuc.edu.tr

Certainly! Here's a more comprehensive version of the provided text:

The field of lifespan development has traditionally approached the study of aging by categorizing it into two distinct types: pathological aging and normative aging. Pathological aging refers to the presence of chronic diseases, functional impairments, or other health-related challenges that deviate from typical age-related changes. On the other hand, normative aging encompasses the expected biological, psychological, and social changes that occur as individuals grow older, in the absence of significant pathology. However, scholars have increasingly critiqued this binary framework, arguing that it oversimplifies the complexity of the aging process. In particular, they highlight that the broad normative category masks significant variability among individuals and does not adequately explore the opportunities and potential for growth, adaptation, and optimization that aging can provide (Schulz & Heckhausen, 1996). To address these shortcomings, researchers have proposed a more nuanced framework that further differentiates normative aging into two subcategories: *usual aging* and *successful aging*. This refined conceptualization, developed by Baltes and Baltes (1990), Berkman et al. (1993), and Rowe and Khan (1987), recognizes that while *usual aging* reflects age-related changes that may include mild declines in physical and cognitive function, *successful aging* emphasizes the ability to maintain high levels of physical, cognitive, and social functioning, along with continued engagement in meaningful activities. By making this distinction, the revised framework underscores the diverse trajectories of aging and opens avenues for understanding how individuals can maximize their potential and achieve well-being across the lifespan (Schulz & Heckhausen, 1996).

Successful models of aging play a critical role in understanding and optimizing the aging process. These models offer a multidimensional approach that is not limited to biological health but also includes psychological well-being and social engagement. However, the aging process is different for each individual and is shaped by a combination of individual experiences, environmental factors, genetic inheritance, and choices made throughout life. Individual

differences determine the capacity to adapt to the inevitable physical changes of the aging process on the one hand, and to cope with the challenges that individuals may face on the other. Therefore, models of successful aging must take individual differences into account.

While Rowe and Kahn's model of successful aging focuses on explaining how individuals' genetic makeup, lifestyle choices, and environmental factors are effective together, Young et al. emphasize how social ties and psychological well-being can vary from individual to individual. Baltes' "Selective Optimization and Compensation" model helps to understand how individuals respond differently to challenges and opportunities at different stages of their lives. The common goal of these models is to enable individuals not only to live longer but also to live more meaningful and fulfilling lives.

Individual differences are not limited to biological or psychological factors but are also profoundly shaped by cultural norms, socioeconomic status, and experiences accumulated throughout life. Therefore, taking individual differences into account in the development and implementation of successful aging models makes an important contribution to both theoretical literature and practical applications. In this study, successful aging models proposed by Rowe and Kahn, Young et al., and Baltes are examined and how these approaches make sense within the framework of individual differences is discussed. In this direction, it aims to contribute to theoretical literature by emphasizing a healthier and more satisfactory management of the aging process at both individual and societal levels.

What Is Successful Aging?

In the years following Havighurst's (1961) seminal work on "successful aging," scholars have developed multiple frameworks, each balancing objective criteria with subjective experiences in unique ways. Havighurst (1963) emphasized the subjective nature of successful aging, proposing that it is rooted in achieving individual goals, fostering personal well-being, and experiencing life satisfaction as defined by the individual (Aldwin & Igarashi, 2015).

Rowe and Kahn (1997), by contrast, introduced a model focused on objective outcomes, asserting that successful aging involves maintaining high physical and cognitive capacities, actively engaging in life, and minimizing the risk of disease and disability. In a different vein, Butler (1974) described successful aging as a reflective process, facilitated by a life review and an awareness of impending mortality (Aldwin & Igarashi, 2015).

The concept of "successful aging" is commonly defined as the ability to maintain good health, sustain independence, and foster positive social relationships (Rowe & Kahn, 1998). This framework shifts the focus away from the inevitability of physical decline, emphasizing potential age-related gains such as enhanced wisdom, psychological resilience, and active social engagement (Rowe & Kahn, 1998). By acknowledging the multidimensional nature of successful aging, it becomes clear that aging well is achievable across the life course. For instance, individuals may continue to participate in social activities, nurture meaningful relationships, and preserve cognitive functioning, even while managing chronic illnesses or disabilities. Consequently, successful aging is not precluded by the presence of functional impairments (Baltes & Baltes, 1990).

The notion of successful aging incorporates the reality of potential health issues (Rowe & Kahn, 1998) while advocating for a multidimensional approach to aging that extends beyond physical health. While physical well-being is undeniably crucial, it should not be considered the primary or exclusive determinant of successful aging. Overemphasizing physical health fosters the belief that avoiding physical decline is the sole marker of a healthy life (Rowe & Kahn, 1998). Furthermore, this narrow view implies that aging successfully becomes impossible for those who face illness or disability. A more holistic framework, focusing on overall functioning across diverse aspects of life, allows for a variety of aging trajectories, including those that reflect successful aging.

Although a more integrated examination is necessary, few studies have attempted to combine the multiple dimensions of successful aging (Mana & Bezdicek, 2020). A large portion of the research has

concentrated on individual aspects, such as cognitive function (Hamm et al., 2020), psychological well-being (Ryff, Radler, & Friedman, 2015), physical health (Kail & Carr, 2017), or engagement in life (Douglas, Georgiou, & Westbrook, 2017). Only a few studies have explored the different dimensions of successful aging, though often in a limited, one-dimensional way. For example, Chou and Chi (2002) included four distinct dimensions of successful aging in their research. They analyzed each dimension independently, concluding that participants were considered to have aged successfully if they met the criteria for each dimension individually. This study, however, was constrained by its requirement that participants achieve high scores across all dimensions to qualify as having successfully aged.

Successful Aging Models

Rowe and Kahn's Model of Successful Aging

Rowe and Kahn (1987) marked a pivotal shift in aging theory, moving away from Havighurst's (1963) focus on physical decline to a broader perspective. They introduced the concept of "successful aging," which includes multiple dimensions—physical, mental, and social well-being—rather than viewing aging merely as a process of physical deterioration. The Rowe and Kahn model has since become the most prominent and widely applied framework for understanding successful aging.

Rowe and Kahn (1987; 1997) conceptualized successful aging as comprising four distinct dimensions. The first dimension, low physical morbidity, refers to the absence of illness or disability, although it does not necessarily imply optimal health. The second and third dimensions, high cognitive and psychological functioning, are characterized by the absence of cognitive decline and mental illness, respectively. However, similar to low physical morbidity, the mere absence of cognitive decline or mental illness does not alone constitute successful aging. The fourth dimension, active participation in life, includes both social support and productive activity. Social support involves the exchange of various forms of assistance, while productive activity refers to engaging in

meaningful, effortful work (Everard et al., 2000; Rowe & Kahn, 1998). While each dimension is significant on its own, successful aging is achieved through the integration of all four components (Rowe & Kahn, 1998).

Rowe and Kahn's (1987; 1997) model of successful aging provided an important basis for conceptual studies in the field by addressing the aging process in four basic dimensions. However, this model has received some criticisms from both theoretical and practical perspectives. At the center of the criticisms is that the model views aging as the continuation of skills acquired in middle age and does not sufficiently consider the individual, social and cultural contexts of aging. These critiques emphasize that the aging process is not only a matter of decline or sustainability but should also include positive aspects such as the search for meaning, value change and wisdom gain.

Aldwin and Gilmer (2013) and Aldwin and Igarashi (2015) contend that the concept of successful aging should extend beyond traditional health and functional criteria to include the psychological growth, wisdom, and value transformations that individuals often acquire as they age. They emphasize that the aging process can serve as a valuable opportunity for individuals to reflect on their life experiences, derive meaningful insights, and cultivate a deeper sense of purpose. For instance, the enhanced empathy that tends to develop with age, the ability to view oneself within a broader social and cultural context, and the increasing significance attributed to interpersonal relationships are all considered vital markers of successful aging. These dimensions reflect an enriched understanding of life that prioritizes connection, perspective, and personal growth over mere physical or cognitive performance. Despite these compelling insights, Rowe and Kahn's influential model of successful aging has faced criticism for its limited scope, as it largely omits such positive psychological and social changes. Critics argue that by focusing primarily on the absence of disease, maintenance of high physical and cognitive function, and active engagement with life, this model neglects the profound and

transformative aspects of aging that contribute to a richer and more holistic understanding of what it means to age successfully.

Another important criticism is that Rowe and Kahn's model evaluates aging mostly with external criteria and ignores individuals' subjective experiences of the aging process (Hinrichsen, 2020). How older individuals perceive their aging process should be at the center of the concept of successful aging. For example, an individual who is satisfied with life despite chronic diseases may not meet the criteria of successful aging in terms of objective criteria but may be considered successful aging in terms of subjective experience. In this respect, it is suggested that the model should be made more inclusive.

Successful ageing cannot be assessed independently of the social and cultural contexts in which individuals live. However, Rowe and Kahn's model does not adequately consider cultural diversity and cultural dimensions of aging experiences. For example, in some cultures, older adults are seen as symbols of social wisdom and leadership, while in other cultures aging may be perceived as a more individualistic experience. Failure to take such contextual differences into account limits the generalizability of the model.

Today, aging researchers are striving to make models of successful aging more inclusive. These efforts emphasize the importance of multidimensional approaches that take into account individual and contextual differences in interventions to improve the quality of life of older adults. For example, social support systems can positively influence individuals' subjective experiences of aging, while at the same time increasing their active participation in society.

Rowe and Kahn's model of successful aging is an important milestone in understanding aging. However, critics point to room for improvement. Integrating elements such as positive changes, subjective experiences, and cultural contexts into the model may allow for a broader perspective on the aging process. Such an approach would contribute to a better understanding and management of aging at both individual and societal levels.

Young et al.'s Multidimensional Model of Successful Aging

Young et al. (2009) argue that there is not yet a consensus on a generally accepted definition and measurement method of successful aging. They also note that most models of successful aging focus on a single dimension, particularly health status or the physiological aspect of aging. This suggests that only factors such as physical health, absence of disease, or preservation of physiological functioning are usually considered when defining successful aging. However, aging is a multidimensional process and social, psychological, emotional, and environmental factors are also important components of this process. Therefore, focusing only on health status when assessing successful aging means ignoring other important aspects of aging.

Young et al. (2009) developed a new model to define and measure successful aging. This model aims to go beyond the limited perspectives in the literature. Specifically, they challenge traditional approaches that emphasize disease and deterioration and consider successful aging from a broader perspective. The researchers define successful aging as follows: “A state in which an individual can make good use of their psychological and social potentials to achieve an adequate quality of life and compensate for physiological limitations, even in the context of illness and disability.” This definition emphasizes that an individual can lead a quality life by utilizing his/her psychological and social abilities despite health problems.

Young et al. stated that the successful aging model they developed is based on mechanisms such as coping, adaptation, resilience, and religiosity. Through these mechanisms, they argue that successful aging can be achieved by placing more emphasis on the psychological and social areas of the individual. Therefore, they accept that successful aging and disease and functional limitations can coexist. In other words, for an individual to age healthily and successfully, emphasis should be placed not only on physical health but also on psychological resilience, social connections, and adaptive abilities. This model emphasizes that successful aging is a

multidimensional process and that individuals can improve their quality of life by utilizing their psychological and social resources, regardless of their health status.

In Young, et al.'s model, adaptation and coping mechanisms are among the key elements of successful aging. Individuals may develop different strategies to adapt to the physical and environmental changes that occur during the aging process. For example, an individual facing an illness or physical limitation can improve their quality of life by continuing to participate in social activities or engage in creative activities. In this context, successful aging is not only limited to overcoming health challenges, but also includes the capacity of individuals to find meaning in their lives and focus on positive experiences.

Young et al. model emphasizes that the aging process cannot be considered independent of the cultural and environmental contexts in which individuals live. Culture greatly influences how individuals perceive and respond to aging. Considering such contextual factors contributes to making successful models of aging more inclusive and applicable.

In conclusion, Young et al.'s (2009) model offers an important innovation for understanding the aging process. This model focuses on how individuals can compensate for physical health limitations by utilizing their psychological and social resources. It argues that successful aging is based on individuals' ability to give meaning to their lives, maintain social connections, and cope with challenges. This approach contributes to a more holistic understanding of the aging process, enabling the design of healthier aging strategies for both individuals and societies.

Baltes and Baltes' Model of Selective Optimization through Compensation:

Baltes and Baltes (1990) emphasized that research on successful aging must go beyond merely evaluating health status at a single point in time. They argued for the importance of considering both subjective and objective indicators of aging, while also situating

these indicators within a broader cultural context. This perspective underscores the necessity of understanding aging as a multifaceted process that is influenced not only by individual health outcomes but also by cultural values, social norms, and environmental conditions. According to this approach, defining successful aging requires adopting a value-based, systematic, and ecological perspective. Such a framework calls for a holistic analysis that integrates individual preferences and goals, the expectations set by society, and the opportunities or constraints presented by the environment. Baltes and Baltes' theory of selective optimization with compensation (SOC) serves as the foundation for their conceptualization of successful aging. This theory outlines the strategies individuals employ to adapt to the challenges of aging, enabling them to achieve personal growth and maintain functionality despite age-related losses.

Building on the SOC model, Baltes and Baltes define successful aging as "the process of minimizing losses and maximizing gains, and a lifelong process of adaptation to negative changes that may occur in the aging process." This definition, as elaborated by Baltes and Carstensen (2003, p. 88), highlights the dynamic and adaptive nature of aging. It emphasizes the importance of reducing the physical, social, and psychological declines that individuals may experience while actively fostering the gains that can be realized throughout the aging process. This perspective shifts the focus from merely avoiding decline to recognizing aging as an ongoing journey of resilience, optimization, and adaptation.

According to Baltes and Baltes, physical declines and losses are inevitable in old age. Therefore, what matters is how well the individual can respond to these losses. That is, it is the process of selection, optimization, and compensation of the individual's goals throughout his/her life. This process forms the basis of successful aging. According to the basic assumption of Baltes and Baltes' theory, by using SOC strategies, older individuals can live their lives with satisfaction with life even under more restrictive conditions (Santrock, 2011).

According to the basic assumption of Baltes and Baltes' theory, older individuals can achieve life satisfaction by using SOC strategies. This strategy consists of three main components (Baltes & Baltes, 1990):

Selection: Selection involves individuals allocating their finite resources toward the most significant goals in their lives. By focusing on priorities, individuals can channel their time, energy, and attention effectively, which helps them navigate life's challenges with purpose and clarity. This process is essential for setting life priorities and ensuring that resources are directed toward areas of greatest personal value and importance (Baltes & Baltes, 1990; Baltes & Carstensen, 1996; Freund & Riediger, 2003).

Optimization: Optimization represents the second key component of this model, emphasizing the enhancement and cultivation of existing reserves or resources. It involves efforts to strengthen and develop the skills, abilities, and capacities necessary to excel in chosen areas of focus. By actively improving their functioning in these areas, individuals maximize their potential and effectively work toward their selected goals. This process not only enhances performance but also ensures that available resources are utilized as effectively and efficiently as possible (Baltes & Baltes, 1990).

Compensation: Compensation, the final component of this model, refers to the process of adopting alternative strategies or resources to achieve the same goals when certain abilities or capacities decline. As individuals age, they may experience losses in physical, cognitive, or other domains, making it necessary to find new ways to maintain or even enhance their functioning. This involves reassessing means-end strategies and implementing new or existing alternatives to adapt to changes. Examples of compensatory strategies include utilizing assistive technologies, like hearing aids or mobility devices, or building stronger social support networks to mitigate the effects of declining physical or cognitive abilities. By embracing compensation, individuals can continue to achieve their goals and maintain quality of life despite age-related challenges

(Baltes & Carstensen, 1996, p. 409; Santrock, 2011; Baltes & Baltes, 1990).

SOC theory enables individuals to find satisfaction and meaning even later in life. Successful aging is not only limited to health and physical functioning but also includes the individual's ability to adapt and cope with loss throughout life. According to Baltes and Baltes, successful aging is when an individual continues to derive satisfaction from life despite inevitable losses and takes an active role in this process through selective optimization. This is an important strategy for improving the quality of life and overall well-being of older adults.

The SOC model analyzes the processes that people use to achieve desired goals despite the decline in capabilities and reserve capacity during the aging process. This model explains how older individuals can age successfully by making the most efficient use of their limited resources (time, energy, capabilities). The selective optimization through the compensation model guides how older individuals can achieve desired goals despite losses in their lives. This model provides an important framework for maintaining and enhancing the quality of life of individuals in the aging process. The selective optimization through compensation (SOC) model emphasizes that aging is a dynamic and multidimensional process and shows how individuals can adapt to changing conditions and achieve life satisfaction.

The SOC framework is particularly relevant in designing interventions and strategies to support successful aging. For instance, caregivers and policymakers can use the principles of SOC to create programs that help older adults maintain independence and life satisfaction. This may involve developing accessible environments, providing assistive technologies, or offering community activities tailored to older adults' needs and preferences. Additionally, SOC theory highlights the role of lifelong learning and adaptability. Older adults are encouraged to explore new opportunities, such as digital literacy classes or social groups, to enhance their quality of life. SOC also emphasizes the importance of

social support networks, which can act as a compensatory mechanism for emotional and practical challenges.

The SOC model underscores that aging is not a passive process but an active and dynamic one, driven by intentional choices and adaptive behaviors. It challenges the societal view of aging as a period of inevitable decline, instead framing it as an opportunity for growth and redefinition. This perspective aligns with other models of successful aging, such as Rowe and Kahn's framework, while offering unique insights into the mechanisms of adaptation. Furthermore, SOC theory's emphasis on individual agency and resilience makes it particularly applicable in diverse cultural and socioeconomic contexts. For example, in cultures where intergenerational family support is prominent, SOC strategies might manifest in the selection of family-focused goals and the optimization of relationships through shared activities.

In summary, the SOC model provides a comprehensive guide for older adults to navigate the complexities of aging. By focusing on choice, optimization, and compensation, the model emphasizes that individuals can maintain a sense of purpose and well-being and that successful aging is achievable regardless of the challenges life presents.

Conclusions and Criticisms

Researchers from disciplines such as anthropology, sociology, occupational therapy, feminist and critical gerontology, and other qualitative approaches have criticized various aspects of the successful aging paradigm. These critiques often either adhere to continuity theory or investigate the social contexts in which aging occurs and the social positions held by individuals (e.g., Angus & Reeve, 2006; Bearon, 1996; Holstein & Minkler, 2003; Kahana, Kahana, & Kercher, 2003; Morell, 2003; Ray, 2004; Riley, 1998; Rudman, 2006).

According to continuity theory, individuals who age most "successfully" are those who maintain continuity in their habits, preferences, lifestyles, and social connections from middle age into

older adulthood. This perspective suggests that a sense of stability and familiarity in these aspects of life contributes to positive aging outcomes (Bearon, 1996, p. 2). For example, Featherstone and Hepworth (1991) observed that baby boomers often strive to preserve youthful behaviors and identities as they transition into later life stages. This continuity, they argue, offers an opportunity to challenge and redefine traditional perceptions of aging, presenting it as a period of sustained vitality and adaptability rather than inevitable decline.

Critiques of this perspective emphasize that aging individuals are often far more similar to younger adults than conventional views suggest. These critiques highlight that many older adults do not experience the stereotypical trajectories of inevitable decline, illness, or disability typically associated with aging. Instead, they demonstrate resilience and maintain high levels of functioning, challenging ageist assumptions about the aging process (Kahana, Kahana, & Kercher, 2003). By focusing on the continuity between life stages, this theory provides a framework for understanding how older adults actively shape their aging experiences, leveraging their existing strengths and connections to navigate the challenges of later life.

Aging is deeply influenced by the broader context of individuals' lives, encompassing both their past experiences and their present circumstances. These contextual factors play a pivotal role in shaping how people age, contributing to the diverse trajectories observed across different populations. Recent critiques of the successful aging paradigm have drawn attention to these influences, emphasizing the importance of understanding aging within its cultural, experiential, and social dimensions. Specifically, these critiques highlight how cultural meanings attached to aging, individuals' lived experiences, and the social contexts they navigate collectively shape their perceptions of what constitutes positive or negative aging outcomes. In addition, these critical perspectives have underscored the dynamic and evolving nature of aging definitions. Researchers have argued that what is considered "successful" aging cannot be universally applied but is instead

contingent upon cultural, historical, and social variables (Calasanti, 2004; Calasanti, Slevin & King, 2006; Lysack & Seipke, 2002; Morell, 2003). These shifts call for greater attention to the ways in which aging is socially constructed and how these constructions influence individuals' aging experiences and expectations. One of the most significant shortcomings of mainstream research on successful aging lies in its limited consideration of the diverse social locations of individuals. This narrow focus often fails to account for the intersecting influences of race, gender, socioeconomic status, and other axes of identity, which shape the opportunities and challenges people face as they age. By neglecting these factors, such research risks overlooking the variability and complexity inherent in the aging population (Angus & Reeve, 2006; Calasanti, 2004). These critiques thus call for a more inclusive and context-sensitive approach to studying aging, one that captures the rich diversity of experiences within the aging process.

Successful aging is a multidimensional process that can be assessed in terms of health, social connections, psychological resilience, and life satisfaction later in life. Different models used in this process offer various perspectives to understand and support aging. The model developed by Rowe and Kahn (1997) defined successful aging in terms of low physical morbidity, high cognitive and psychological functioning, and active life participation. However, this model has been criticized for not fully addressing the subjective experiences of individuals in the aging process and the importance of psychological and behavioral factors in addition to physical limitations.

Young et al. (2009) offered an alternative to these shortcomings and defined successful aging as the ability of individuals to increase their quality of life despite health problems by using their psychological and social potential. Their model argues that individuals can achieve successful aging through mechanisms such as coping, adaptation, resilience, and religious beliefs, rather than focusing solely on their physical health. This emphasizes that aging is a dynamic and multidimensional process.

Baltes and Baltes' (1990) Selective Optimization and Compensation (SOC) model provides a framework that explains how individuals can make the most efficient use of their limited resources (time, energy, capacity) in the aging process. This model states that individuals can increase their life satisfaction through selection, optimization, and compensation strategies. For example, in the face of the physical challenges of aging, individuals can reprioritize, learn new skills to improve, and make use of technological or social supports to compensate for their limitations.

What these models have in common is that they address aging not only in terms of physical health but also in terms of individuals' psychological resilience, social support networks, and search for meaning. Faced with the fact that aging is a process that involves inevitable losses, individuals need to be able to compensate for these losses and to lead a satisfying life by adapting to the changing conditions of life.

On the other hand, the fact that these different models of successful aging processes cannot agree on a common definition and measurement method is seen as an important gap in literature. In general, most of the models place more emphasis on a particular dimension (physical health, cognitive functioning) and less on the social, emotional, and environmental components of aging. Therefore, future studies should take a holistic approach to aging and develop methods that focus on the subjective experiences of individuals.

In conclusion, successful aging is an active and dynamic process in which individuals continue to derive satisfaction from life despite physical limitations. The models of Rowe and Kahn, Young et al., and Baltes and Baltes contribute to understanding this process by addressing aging from different perspectives. However, taking into account the criticisms of these models, it is necessary to develop approaches that are more inclusive and reflect individual differences. Such efforts will contribute to better management of aging processes by individuals and to the formulation of healthier aging policies at the societal level.

References

Aldwin, C., & Igarashi, H. (2015). Successful, optimal, and resilient aging: A psychosocial perspective. *APA Handbook of Clinical Geropsychology, Vol. 1: History and Status of the Field and Perspectives on Aging*, 331–359.

Aldwin, C. M., & Gilmer, D. F. (2013). *Health, illness, and optimal aging: Biological and psychosocial perspectives* (2nd ed.). New York, NY: Springer.

Angus, J., & Reeve, P. (2006). Ageism: A threat to “aging well” in the 21st century. *Journal of Applied Gerontology*, 25(2), 137–152. <https://doi.org/10.1177/0733464805285745>

Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (pp. 1–34). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Baltes, M. M., & Carstensen, L. L. (1996). The process of successful aging. *Ageing & Society*, 16(4), 397–422.

Baltes, M. M., & Carstensen, L. L. (2003). The process of successful aging: Selection, optimization, and compensation. In U. M. Staudinger & U. Lindenberger (Eds.), *Understanding human development: Dialogues with lifespan psychology* (1st ed., pp. 81–104). New York, NY: Springer.

Bearon, L. (1996). Successful aging: What does the “good life” look like? *Forum for Family and Consumer Issues*, 1(3), 1–4.

Becker, G. (1994). The oldest old: Autonomy in the face of frailty. *Journal of Aging Studies*, 8(1), 59–76.

Berkman, L. F., Seeman, T. E., Albert, M., Blazer, D., Kahn, R., Mohs, R., et al. (1993). High, usual and impaired functioning in community-dwelling older men and women: Findings from the MacArthur Foundation research network on successful aging. *Journal of Clinical Epidemiology*, 46(10), 1129–1140.

Bowling, A., & Dieppe, P. (2005). What is successful ageing and who should define it? *BMJ (Clinical Research Ed.)*, 331(7531), 1548–1551.

Butler, R. (1974). Successful aging and the role of the life review. *Journal of the American Geriatrics Society*, 22(12), 529–535.

Calasanti, T. (2004). New directions in feminist gerontology: An introduction. *Journal of Aging Studies*, 18(1), 1–8.

Calasanti, T., Slevin, K., & King, N. (2006). Ageism and feminism: From “et cetera” to center. *National Women’s Studies Association (NWSA) Journal*, 18(1), 13–30.

Chou, K.-L., & Chi, I. (2002). Successful aging among the young-old, old-old, and oldest-old Chinese. *The International Journal of Aging and Human Development*, 54(1), 1–14.

Cosco, T. D., Prina, A. M., Perales, J., Stephan, B. C. M., & Brayne, C. (2014). Operational definitions of successful aging: A systematic review. *International Psychogeriatrics*, 26(3), 373–381. <https://doi.org/10.1017/S1041610213002287>

Depp, C. A., & Jeste, D. V. (2006). Definitions and predictors of successful aging: A comprehensive review of larger quantitative studies. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, 15(1), 6–20.

Douglas, H., Georgiou, A., & Westbrook, J. (2017). Social participation as an indicator of successful aging: An overview of concepts and their associations with health. *Australian Health Review*, 41(4), 455–462. <https://doi.org/10.1071/AH16038>

Everard, K. M., Lach, H. W., Fisher, E. B., & Baum, M. C. (2000). Relationship of activity and social support to the functional health of older adults. *The Journals of Gerontology: Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 55(4), S208–S212. <https://doi.org/10.1093/geronb/55.4.S208>

Featherstone, M., & Hepworth, M. (1991). The mask of ageing and the postmodern life course. In M. M. Featherstone & B. Turner (Eds.), *The body: Social process and cultural theory* (pp. 371–389). London, UK: Sage.

Freund, A. M., & Riediger, M. (2003). Successful aging. In Richard, M. L., Easterbrooks, M. A., & Mistry, J. (Eds.), *Handbook of psychology: Developmental psychology* (Vol. 6, pp. 601–628). Wiley.

Hamm, J. M., Heckhausen, J., Shane, J., & Lachman, M. E. (2020). Risk of cognitive declines with retirement: Who declines and why? *Psychology and Aging*, 35(3), 449–457.

Havighurst, R. J. (1961). Successful aging. *The Gerontologist*, 1(1), 8–13.

Havighurst, R. J. (1963). Successful aging. In *Processes of aging* (pp. 299–320). New York, NY: Atherton Press.

Hinrichsen, G. A. (Ed.). (2020). Facts about aging and the lifespan developmental perspective. In *Assessment and treatment of older adults: A guide for mental health professionals* (pp. 25–56). Washington, DC: American Psychological Association.

Holstein, M. B., & Minkler, M. (2003). Self, society, and the “new gerontology.” *The Gerontologist*, 43(6), 787–796.

Jaul, E., & Barron, J. (2017). Age-related diseases and clinical and public health implications for the 85 years old and over population. *Frontiers in Public Health*, 5.

Kahana, E., Kahana, B., & Kercher, K. (2003). Emerging lifestyles and proactive options for successful ageing. *Ageing International*, 28(2), 155–180.

Kail, B. L., & Carr, D. C. (2017). Successful aging in the context of the disablement process: Working and volunteering as moderators on the association between chronic conditions and subsequent functional limitations. *The Journals of Gerontology: Series B*, 72(2), 340–350.

Kaufman, S. R., Shim, J. K., & Russ, A. J. (2004). Revisiting the biomedicalization of aging: Clinical trends and ethical challenges. *The Gerontologist*, 44(6), 731–738.

Lysack, C., & Seipke, H. (2002). Communicating the occupational self: A qualitative study of oldest-old American women. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 9(3), 130–139.

Mana, J., & Bezdicek, O. (2020). Cognition in successful aging: Systematic review and future directions. *Clinical Gerontologist*, 43(5), 1–9.

Martinson, M., & Minkler, M. (2006). Civic engagement and older adults: A critical perspective. *The Gerontologist*, 46(3), 318–324. <https://doi.org/10.1093/geront/46.3.318>

Morell, C. M. (2003). Empowerment and long-living women: Return to the rejected body. *Journal of Aging Studies*, 17(1), 69–85.

Murphy, R., Scheer, J., Murphy, Y., & Mack, R. (1988). Physical disability and social liminality: A study in the rituals of adversity. *Social Science & Medicine*, 26, 235–242.

Ray, R. (2004). Toward the croning of feminist gerontology. *Journal of Aging Studies*, 18, 109–121.

Riley, M. W. (1998). Letter to the editor. *The Gerontologist*, 38, 51.

Rowe, J. W., & Kahn, R. (1987). Human aging: Usual and successful. *Science*, 237, 143–149.

Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433–440.

Rowe, J. W., & Kahn, R. (1998). *Successful aging*. New York: Random House.

Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (2015). Successful Aging 2.0: Conceptual expansions for the 21st century. *The Journals of Gerontology: Series B*, 70(4), 593–596.

Rudman, D. L. (2006). Positive aging and its implications for occupational possibilities in later life. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 73, 188–192.

Ryff, C. D., Radler, B. T., & Friedman, E. M. (2015). Persistent psychological well-being predicts improved self-rated health over 9–10 years: Longitudinal evidence from MIDUS. *Health Psychology Open*, 2(2), 2055102915601582.

Santrock, J. W. (2011). *Life-span development* (13th ed.). McGraw-Hill Higher Education.

Scheidt, R. J., Humpherys, D. R., & Yorgason, J. B. (1999). Successful aging: What's not to like. *Journal of Applied Gerontology*, 18, 277–282.

Schulz, R., & Heckhausen, J. (1996). A life span model of successful aging. *American Psychologist*, 51(7), 702–714.

Young, Y., Fan, M. Y., Parrish, J. M., & Frick, K. D. (2009). Validation of a novel successful aging construct. *Journal of the American Medical Directors Association*, 10(5), 314–322.